

BIDRAG TILL
SVERIGES OFFICIELA STATISTIK.

III) Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Ny följd. 2.

ÅREN

1861—1865.

SKARABORGS LÄN.

1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet.

Länets *gränser* hafva under den period, denna underdåniga berättelse omfattar, icke undergått någon förändring, och i afseende å arealen finnes icke någon senare tillförlitlig uppgift, än den i senaste femårsberättelse omförmälda af Landtmästerdirektören Friberger, enligt hvilken Länets hela areala innehåll skulle uppgå till 72,505 kvadratmil, eller 1,677,972,79 tunnland.

Någon topografisk eller ekonomisk *karta* öfver Länets, eller någon del deraf, har icke under femårsperioden utkommit, och geologiska undersökningar hafva icke heller ägt rum. Andra geologiska, topografiska eller naturhistoriska arbeten, rörande Länets, äro icke heller att omförmäla; dock torde här böra nämnas de *geognostiskt-kemiska* undersökningar, som, likväl med uteslutande hänsyn till jordbrukets behof af kändedom om jordmånerna, blifvit af Landtbruks-Akademiens Agrikulturkemist Herr Professoren Alexander Müller, på Hushållnings-sällskapets bekostnad, anställda, och hvarvid analyser af särskilda jordarter från olika delar af Länets ägt rum, i enlighet med undersökningsförrättarens till Hushållnings-sällskapet afgifna och i Sällskapets Tidning, Januari-häftet år 1862, Maj-häftet 1863 och April-häftet år 1864 intagna berättelser.

Efter Lagmannen Richerts och Expeditions-Sekreteraren Richerts död hafva tvänne *domsagor* inom Länets blifvit delade, enligt förut i nåder fastställd grund, så att Länets numera består af sju domsagor, men i kyrkligt och administrativt hänseende har någon förändring i länsindelningen icke ägt rum, så att Länets ännu är indeladt i 6 *Fögderier* och 27 *Länsmansdistrikter*. Kyrksocknarnes antal, stadsförsamlingarne oräknade, är fortfarande 263, fördelade på 99 *pastorater*, hvilka bilda 12 *kontrakter*.

I öfrigt åberopas, i fråga om Länets naturliga beskaffenhet i allmänhet, föregående femårsberättelser och särskildt, hvad i den senast angifna blifvit i detta hänseende omförmäldt.

INLEDNING

TILL

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetat och utgivet af Statistiska centralbyrån – Stockholm, 1863-1912.

Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kungl. Maj:ts befallninghavande i Stockholms stad och i rikets 24 län avger underdåniga femårsberättelser av statistiskt innehåll.

Berättelserna består av två avdelningar.

Första avdelning består av följande rubriker:

- 1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet**
- 2. Innevånare**
- 3. Näringar**
- 4. Kommunikationsanstalter och varubyten**
- 5. Kameralförhållanden**
- 6. Politi.**

Andra avdelning är en tabellbilaga.

Statistiska centralbyrån samlar in och utger ett sammandrag för hela riket av samtliga femårsberättelsernas huvudsakliga innehåll.

Föregångare:

Kongl. maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1822-1851/55.

Innehållsförteckning.

	Sid.
Underdånig berättelse	1-77.
1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet.....	1.
2. Innevånare.....	2.
Tab. Litt. A. Folkmängdstillväxt och vaxlingar i antalet skattfrie...	3.
Tab. Litt. B. Brännvinsminutering och utskänkning i städerna	8.
Tab. Litt. C. Antal för oloflig brännvinsförsäljning bötfälldes.....	8.
Tab. Litt. D. Fångantalet i Länshäktet.....	9.
3. Näringar.....	10.
Tab. Litt. E. Jordbruket i Skaraborgs Län åren 1861-1865.....	14-17.
Tab. Litt. F. Årlig förbrukning i medeltal på person.....	18.
Tab. Litt. G. Markegångspriser.....	19.
Tab. Litt. H. C. Medelmarkegångspriser.....	19.
Tab. Litt. I. Handelspriser på säd och potatis.....	19.
Tab. Litt. K. Boskapsskötsel.....	21-23.
Tab. Litt. L. Landtbruks-Ingenjörens verksamhet.....	34.
Tab. Litt. M. Specifik uppgift om kronoskogarne i Skaraborgs Län för åren 1861-1865.....	38.
Tab. Litt. N. Å allmänningarne utsynadt och åverkadt virke.....	39.
Tab. Litt. O. Rörelsen vid jernförädlingsverken.....	47.
Tab. Litt. P. Åtgången af trädkol vid bergsbruken.....	49.
Tab. Litt. Q. Glastillverkningen vid Bromö.....	51.
Tab. Litt. R. Brännvinstillverkningen och kostnaderna för kontrollen derå.....	53.
4. Kommunikations-anstalter och varubyten.....	54.
5. Kameralförhållanden.....	62.
Tab. Litt. S. Afgifterna vid minutering och utskänkning af spirituösa drycker.....	62.
Tab. Litt. T. Uppgift å de andelar af influtna afgifter för minuthandel med och utskänkning af brännvin, som nedanskrifna utskänkingsår 1861-1866 tillkommit Landstinget och Hushållnings-sällskapet samt städerna.....	62.
Tab. Litt. U. Hemmansklyfningar	63.
Tab. Litt. W. Hus, tomter och jordar i städerna år 1865.....	63.
6. Politi.....	65.
Tab. Litt. X. Veterinärskolan i Skara.....	67.
Tab. Litt. Y. Sparbankerna år 1865.....	70.
Tab. Litt. Z. Sparbankernas utlåning och förvaltningskostnad.....	71.
Tab. Litt. Å. Socknemagasiner.....	71.
Tab. Litt. Ä. Brandförsäkringsbelopp för lösegendom m. m. i städerna.....	72.
Tab. Litt. Ö. Lasaretten och Kurhusen.....	73.
Tab. Litt. AA. Kurhusmedel.....	73.
Tab. Litt. BB. Fattigvården, fögderivis och i städerna, år 1865.....	75.
Tab. Litt. CC. Göta kanalbolags fattighus vid Hajstorp.....	76.

	Sid.
Tabellbilagor	78-92.
Tab. N:o 1. Folkmängd.....	78.
Tab. N:o 2. Jordbruk.....	79.
Tab. N:o 3. Boskapsskötsel.....	79.
Tab. N:o 4. Skogshushållning.....	80.
Tab. N:o 5. Dödade rofdjur.....	81.
Tab. N:o 6. Af rofdjur dödade husdjur [inga tabelluppgifter finns].....	81.
Tab. N:o 7 a. Grufvor, bergverk, bruk, fabriker och manufaktur- inrättningar år 1865.....	82.
Tab. N:o 7 b. Handtverkare och idkare af annan näring samt deras arbetare år 1865.....	86.
Tab. N:o 8. Allmänna vägar, gästgifverier och skjutsning.....	87.
Tab. N:o 9 a. Sjöfart år 1865.....	87.
Tab. N:o 9 b. Handlande och deras betjening, år 1865.....	87.
Tab. N:o 10. Hemman, jordområde och egendomar m. m., år 1865.....	88.
Tab. N:o 11. Laga skiften under åren 1861-1865.....	89.
Tab. N:o 12. Krono-uppbörden.....	90.
Tab. N:o 13. Sparbankerna.....	92.
Tab. N:o 14. Fattigvården.....	92.

BIDRAG TILL
SVERIGES OFFICIELA STATISTIK.

III) Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Ny följd. 2.

ÅREN

1861—1865.

SKARABORGS LÄN.

1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet.

Länets *gränser* hafva under den period, denna underdåniga berättelse omfattar, icke undergått någon förändring, och i afseende å arealen finnes icke någon senare tillförlitlig uppgift, än den i senaste femårsberättelse omförmälda af Landtmästerdirektören Friberger, enligt hvilken Länets hela areala innehåll skulle uppgå till 72,505 kvadratmil, eller 1,677,972,79 tunnland.

Någon topografisk eller ekonomisk *karta* öfver Länets, eller någon del deraf, har icke under femårsperioden utkommit, och geologiska undersökningar hafva icke heller ägt rum. Andra geologiska, topografiska eller naturhistoriska arbeten, rörande Länets, äro icke heller att omförmäla; dock torde här böra nämnas de *geognostiskt-kemiska* undersökningar, som, likväl med uteslutande hänsyn till jordbrukets behof af kändedom om jordmånerna, blifvit af Landtbruks-Akademiens Agrikulturkemist Herr Professoren Alexander Müller, på Hushållnings-sällskapets bekostnad, anställda, och hvarvid analyser af särskilda jordarter från olika delar af Länets ägt rum, i enlighet med undersökningsförrättarens till Hushållnings-sällskapet afgifna och i Sällskapets Tidning, Januari-häftet år 1862, Maj-häftet 1863 och April-häftet år 1864 intagna berättelser.

Efter Lagmannen Richerts och Expeditions-Sekreteraren Richerts död hafva tvänne *domsagor* inom Länets blifvit delade, enligt förut i nåder fastställd grund, så att Länets numera består af sju domsagor, men i kyrkligt och administrativt hänseende har någon förändring i länsindelningen icke ägt rum, så att Länets ännu är indeladt i 6 *Fögderier* och 27 *Länsmansdistrikter*. Kyrksocknarnes antal, stadsförsamlingarne oräknade, är fortfarande 263, fördelade på 99 *pastorater*, hvilka bilda 12 *kontrakter*.

I öfrigt återopas, i fråga om Länets naturliga beskaffenhet i allmänhet, föregående femårsberättelser och särskildt, hvad i den senast angifna blifvit i detta hänseende omförmäldt.

2. Innevånare.

Tab. N:o 1. Enligt den senast afgifna femårsberättelsen utgjorde folkmängden, efter mantalslängderna, år 1860:

Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Deraf voro, skattfria	betalande.
107,030.	112,203.	219,233.	107,800.	111,433.

Under de derpå följande fem åren har folkmängden ökat på sätt, som inhemtas af bilagda Tabell N:o 1. I kolumnen utskrifningsmanskaf är endast upptagen första klassens beväring, hvilken allena kan sägas vara, enligt årets mönstringsrullor äpproberad, på sätt kolumnen 12 visar. De kasserades antal har dock icke omfattat hela skilnaden emellan nämnda båda kolumners belopp utan har utgjort:

År 1861	461.
» 1862	541.
» 1863	582.
» 1864	543.
» 1865	576.

Aterstoden tillhör rubrikerna *befriade* och *frånvarande*. Enligt häradsskrifvarnes på mantalslängderna grundade uppgifter utgjorde utskrifningsmanskafet:

År 1861	7,657.
» 1862	7,716.
» 1863	7,750.
» 1864	7,927.
» 1865	8,175.

De år 1865 i mantalslängderna antecknade personer voro fördelade på Länet's landsbygd och städer, i enlighet med Tab. N:o 1.

Folkmängden har således sedan år 1860 ökat med 15,481 personer, eller 7,06 procent, då den deremot ifrån år 1855 till och med 1860 tillväxt med allenast 13,814 personer, eller något mera än 6 procent. Den skenbart starkare folkökningen under nu ifrågavarande qvinqvennum måste emellertid tillskrivas icke så mycket ett större nativitets-öfverskott, som fastheldre den noggrannare, med verkligheten mera instämmande matrikuleringen af folkstocken, som genom den allmänna folkräkningen år 1860 bereddes. De från mantalspenningar befriades antal har under femårsperioden ökat med 9,001 personer, ett vida gynnsammare förhållande, än under nästföregående qvinqvennum, då de i berörde hänseende befriade omfattade hela folkökningens belopp och derutöfver 469 personer, hvarmed de betalandes antal under berörda period minskats. Af folkökningssiffran belöper på Länet's landsbygd 13,744, deraf 6,900 män och 6,844 qvinnor, och på städerna 1,737 personer, hvaraf 731 män och 1,006 qvinnor. Tillväxten af de från mantalspenningar befriade fördelar sig sålunda, att deraf tillfalla landsbygden 7,062 personer, eller 1,947 män och 5,115 qvinnor, samt städerna 1,939 personer, eller 1,008 män och 931 qvinnor. Folkökningens belopp visar således ett öfverskott å landsbygden till männens fördel af 56 personer och i städerna å qvinnosidan med 275 personer. Qvinnornas antal i Länet, som under femårsperioden 1856—1860 minskades med 508 individer, har under det qvinqvennum, hvarom nu fråga är, alltså åter ökat med 219 individer, så att för närvarande i Länet finnas 5,392 qvinnor mera än män. Hela folkökningen inom städerna, och dertill 202 personer, eller innalles 1,939 personer, tillfaller antalet af de från mantalspenningar befriade, då under nästföregående fem år den sistnämnda kategorien inom städerna minskats med 320 personer. På landsbygden är deremot, såsom ofvan blifvit nämnt, förhållandet denna gång lyckligare, i det att de betalandes antal der ökat med 6,682 personer. På landsbygden i Länet funnos år 1865: 110,320 personer,

som betalade, och 111,413 personer, som voro befriade från mantalspenningar, och af de sistnämnda 53,978 män samt 57,435 kvinnor. Till att lätta öfversigten af den årliga tillökningen i befolkningens antal och antalet af de från mantalspenningar befriade samt till jemförelse med folkökningen, enligt husförhörlängderna, torde följande Tab. Litt. A kunna tjena.

Tab. Litt. A.

Den betydliga tillökningen af folkmängden år 1861 härleder sig uppenbarligen, såsom förut är nämndt, från den större fullständighet i anteckningar, som var en följd af folkräkningen i riket den 31 December 1860, och häntyder mindre på någon verklig starkare tillväxt af folkstocken, än på redan förut befintliga tillgångars upptecknande i längderna. Beträffande den höga nummern af de från mantalspenningar befriades antal år 1862, så har denna sin grund i den formela redovisningen af dem, hvilka, enligt Eders Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning den 8 Mars 1770, för minderåriga barn voro berättigade till befrielse från mantalspenningar, och hvilka, innan Kongl. Förordningen om mantals- och skattskrifningar den 20 Juli 1861 tillämpades, antecknades bland betalande och derefter njöto den dem tillkommande lindring tillgodo genom afkortning i räkenskapen, men efter nämnda tid genast uppfördes i kolumnen för befriade enligt det vid sistnämnda Kongl. Förordning fogade formulär till mantalslängd; och hvad derefter angår minskningen af samma befriades antal åren 1863 och 1864, så är anledningen dertill att söka i den, genom Eder Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning angående mantalspenningarnes utgörande den 24 April 1863, förändrade lagstiftning, enligt hvilken hvarken öfver-årighet eller minder-åriga barn, krigstjenst eller idkande af studier vidare berättiga till befrielse från berörda afgift, äfvensom deruti, att till befrielse för fattigdom eller sjuklighet numera erfordras Kommunalstämmas intyg, som temligen ojemnt och mången gång godtyckligt meddelats, hvaraf ock förklaras de skiftningar i kolumnen för befriade, som under de trenne sista åren i perioden uppenbara sig.

Orsakerna till folkmängdens tilltagande äro uteslutande att söka i ett gynnsamt förhållande emellan födda och döda, enär antalet från Länet till andra provinser utflyttade öfverskjuter antalet af de inflyttade. Enligt de officiella uppgifterna om befolkningsförhållandena i riket utgjorde nemligen antalet födda i Länet:

	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.
Födda.....	7,635	8,203	7,960	8,271	8,068
Om derifrån afräknas antalet afidna.....	3,785	4,679	4,410	4,555	3,832
Så uppkommer ett nativitets-öfverskott af	3,850	3,524	3,550	3,716	4,230

hvilket, då det jemföres med hela befolkningens ofvan uppgifna tillväxt under de nämnda åren, häntyder på ett inflyttningarne öfverskjutande antal utflyttningar till andra orter, hufvudsakligast inom riket, ty något nämnvärdt antal flyttningar från Länet till utrikes ort hafva ej under perioden förekommit.

Tab. Litt. A.

Folkmängdstillväxt och vexlingar i antalet skattfrie.

	Folkökningens totalbelopp.		Tillökning i antalet från mantalspenningar fria.	Minskning i antalet från mantalspenningar fria.	Således tillökning i antalet befriade.
	Enligt husförhörlängderna.	Enligt mantalslängderna.			
År 1861	3,377	5,308	3,453	—	—
» 1862	3,141	2,114	11,611	—	—
» 1863	2,606	2,596	—	2,093	—
» 1864	2,239	2,779	—	7,112	—
» 1865	3,172	2,684	3,142	—	—
Summa	14,535	15,481	18,206	9,205	9,001

Mortaliteten, som, jemförd med förhållandet inom andra Län, varit mindre, än på flera andra orter och städse under medeltalet för hela riket, utgjorde år 1861: 1,69, år 1862: 2,06, år 1863: 1,92, år 1864: 1,96 och år 1865: 1,63 procent af hela folkmängden. Medeltalet för riket uppgick år 1861 till 1,85, år 1862 till 2,14, år 1863 till 1,93, år 1864 till 2,02 och år 1865 till 1,93 procent af folkmängden, och i Skaraborgs Län var dödligheten år 1861 mindre än i 16, år 1862 mindre än i 13 samt åren 1863 och 1864 mindre än i 12 och 1865 mindre än i 21 af Rikets Län, staden Stockholm såsom särskildt Län räknad.

I afseende å förhållandet emellan *levvande födda* barn och innevånarnes antal var Skaraborgs Län under perioden 1856—1860, den senaste, för hvilken uppgifter i detta fall äro tillgängliga, ibland de främsta i ordningen af Rikets Län. Endast i tvänne Län, Örebro och Norrbottens, var den relativa nativiteten något större. Under de femton år, som slutade med 1860, har de lefvande föddas antal, i förhållande till folkmängden, ökats på det sätt, att i medeltal föddes:

1846—1850	ett lefvande barn på 30,59 personer, (i 6 af rikets Län var barnens antal större).
1851—1855	» » » » 29,92 » » » »
1856—1860	» » » » 27,60 » (endast i ofvannämnda 2 Län voro de lefvande födda flere. a)

Förhållandet emellan ingångna *äktenskap* och folkmängden var under samma tid följande. Äktenskap ingingos;

1846—1850	ett på 129 personer (endast i ett af rikets Län, Norrbottens, var det relativa antalet större).
1851—1855	» » 134 » (i 11 af rikets Län var antalet större).
1856—1860	» » 124 » (i 8 af rikets Län var antalet större) b).

Då antalet äktenskap icke ökats i samma förhållande, som antalet lefvande födda barn, samt mängden af de lefvande födda oäkta barnen, hvilka utgjorde 1846—1850: 5,7; 1851—1855 samt 1856—1860: 5,6 procent af antalet lefvande födda äkta barn c), icke under de särskilda perioderna undergått någon väsentlig förändring, så synes den ökade nativiteten böra tillskrifvas en större fruktsamhet inom äktenskapet. Under de fyra första åren af nu ifrågavarande femårsperiod hafva, medan de lefvande födda barnens antal utgjort ett på 28,71 personer, äktenskapens relativa antal minskats, dock icke till sådan grad, att några ogynnsamma slutsatser deraf böra dragas i fråga om förmögenhetsförhållandena inom Länet, eller benägenheten för det ogifta ståndet hos dess manbara befolkning. De lefvande födda oäkta barnens antal hafva under berörda fyra år utgjort 5,5 på hvarje 100 af antalet lefvande födda äkta barn.

Mera nedslående är deremot det förhållande, att, af hela antalet afidna under femårsperioden 1856—1860, 45,660 procent af dödsfallen hafva inträffat inom den ålder, som begränsas af 1—10 år, och 34,686 procent bland barn ifrån ett till tre års ålder, hvilket, då inga egentliga barnsjukdomar eller ofördelaktiga klimatiska inflytelser äro att anföra, måste häntyda på vanvård och bristande omtanka för renlighet och snygghet inom folkets hem. Också gifva i dessa hänseenden åtskilliga orter af Länet, särdeles den så kallade Falbygden, ännu mycket att önska. Sjelfva jordmånens beskaffenhet, hvilken derstädes i våt årstid upplöser sig till fotsdjup smörja och i torr årstid eller vid frost afsätter ett svartaktigt stoft, som af blåsten föres ikring och nedsmutsar allt, hvarmed det kommer i beröring, förer derstädes en envis kamp emot renlighetsbegäret.

Förhållandet emellan ingångna och genom döden upplösta äktenskap har varit följande:

a) 1861—1865 ett lefvande födt barn på 28,59 innevånare. b) 1861—1865 ett äktenskap på 142 innevånare. c) 1861—1865: 5,5 %. (Statistiska Central-Byrån).

	Ingångna äktenskap.	Upplösta äktenskap		Summa.
		genom man- nens död.	genom kvin- nans död.	
År 1861	1,623	506	432	938
» 1862	1,618	567	440	1,007
» 1863	1,620	561	468	1,029
» 1864	1,585	673	530	1,203
» 1865	1,608	567	474	1,041

I farsoter hafva affidit å Länets landsbygd:

År 1861: 409 personer, eller 11,56 procent af samtliga affidna.

- » 1862: 985 » » 22,53 » af antalet affidna; hufvudsakligen i skarlakansfeber och messling.
 » 1863: 532 » » 12,86 » af de affidnas antal, likaledes mest af » » »
 » 1864: 459 » » 10,67 » af antalet döda, mest i kikhosta.
 » 1865: 228 » » 5,95 » af antalet döda, mest i halssjuka.

På Länets landsbygd hafva följande dödsfall timat af *våldsamma* dödsorsaker: (egen handaverkan ej inbegripen) hufvudsakligen qväfning, drunkning och krossning:

1861.	1862.	1863.	1864.	1865.
87.	90.	91.	114.	86.

Angående *in- och utflyttningar* saknas andra uppgifter än de, som kunna hemtas från den allmänna befolkningsstatistiken, hvilka, när de afse förhållandet år 1860 och således en tidpunkt utanför denna underdåniga berättelse, måhända der icke borde inrymmas, men då de, likasom här ofvan från en föregående tidrymd lånade siffror, torde kunna anses såsom karakteristiska jemväl för de befintliga förhållandena, hvilka icke väsentligen kunna derifrån afvika, Landshöfdinge-Embetet ansett sig kunna låta här inflyta. Sålunda bodde i Skaraborgs Län år 1860 infödda innevånare 213,213 och från andra orter inflyttade 9,027, eller tillhoppa 222,240 personer, enligt folkräkningen. Från Länet hade utflyttat 11,449 personer, eller 5,09 procent af de i Länet födda. De utflyttades antal öfversteg alltså antalet inflyttade med 2,422 personer, eller 1,07 procent af hela den i Länet födda folkmängden. Af de inflyttade voro födda:

I Elfsborgs län	2,745.	I Calmar län	150.
» Wermlands d:o	1,285.	» Södermanlands d:o	120.
» Örebro d:o	1,073.	» Malmöhus d:o	117.
» Jönköpings d:o	931.	» Kronobergs d:o	115.
» Göteborgs och Bohus d:o	638.	» Öfriga län och å okänd ort	764.
» Östergötlands d:o	516.	Utom riket, mest i Tyskland och Danmark	136.
» Stockholms stad	437.		Summa 9,027.

De utflyttade hade bosatt sig:

I Stockholms stad	2,895.	I Södermanlands län	277.
» Elfsborgs län	2,040.	» Westmanlands d:o	270.
» Jönköpings d:o	1,016.	» Hallands d:o	140.
» Örebro d:o	958.	» Calmar d:o	130.
» Östergötlands d:o	856.	» Malmöhus d:o	128.
» Stockholms d:o	816.	» Öfriga rikets d:o	578.
» Wermlands d:o	881.		Summa 11,449.
» Göteborgs och Bohus d:o	564.		

Ann. Uppgifne emigranter för Länet under åren 1861—1865: 721. (Statistiska Central-Byrån).

Sjelfmord hafva icke till någon betydlig grad inom Länet ägt rum. Deras antal har något ökat år 1864, hvilket dock icke kan tillskrifvas annat än tillfälliga orsaker. Bevekelsegrunden till de föröfvade sjelfmorden har gemenligen varit bekymmer och fruktan för ekonomiskt obestånd, någon gång religiöst grubbel, som framkallat ett psychiskt sjuklighetstillstånd, hvarunder viljans förmåga af fri sjelfbestämning upphört, eller väsendtligen förringats. Följande från den allmänna befolkningsstatistiken i detta hänseende lånade siffror torde här förtjena ett rum:

På 10,000 innevånare belöpte:

1831—1840.....	0,48.	
1841—1850.....	0,58.	
1851—1860.....	0,53.	
1861.....	0,31 =	7 sjelfmord.
1862.....	0,47 =	10 »
1863.....	0,47 =	11 »
1864.....	0,65 =	15 »
1865.....	0,59 =	14 »

I fråga om *sinnessjukdomar* var Skaraborgs Län den 31 December 1860 bättre lottadt, än något annat Län, enär det relativt minsta antalet vansinniga der voro till finnandes. Medeltalet af sinnessjuka för hela riket utgjorde nämnda dag 19,5 på 10,000 personer och i Länet endast 13,5. Några senare uppgifter i detta hänseende hafva ej kunnat beredas, men all anledning är att antaga, det förhållandet dermed, åtminstone icke i nämnvärd mån, under nu ifrågavarande qvinqvennum förändrats.

Hvad ofvan är vordet anfördt berättigar ovedersägligen till den slutsats, att Skaraborgs Län, i afseende på dess innevånarens sedlighet, fullt jemförligt med andra Rikets provinser, gynnadt af ett sundt klimat och befriadt från hvarje utpregladt sjukdomslynne, bebos af en i ständig tillväxt varande befolkning, som i allmänhet älskar sin hembygd och mindre än i åtskilliga andra Rikets Län utvandrar, för att å främmande ort bereda sig utkomst, hvartill Länets resurser också äro fullt tillräckliga. Den enda skuggan i denna tafva af för öfrigt ljusa och tilltalande befolkningsförhållanden utgöres af den starka dödligheten inom de späda åldersklasserna, hvilken dock, då den icke kan sägas härleda sig från ogynnsamma klimatiska förhållanden, antagligen bör aftaga i samma mån, som en stigande folkbildning utbildar känslan för renlighet och snygghet och framkallar en lifligare åtrå efter den trefnad, som sunda boningar och ett välordnad hem skänker sina innebyggare.

Befolkningen är fortfarande någorlunda jemnt fördelad i Länet. Glest befolkade äro ännu skogssocknarne Tived och Udenäs. Tätt sammanboende befolkning förekommer endast vid bruksegendomarne, och icke ens der i nämnvärd mån. Skiftesverket har fortgått med raska steg, och endast ett ringa fåtal byar och jemväl enstaka hemman återstå ännu oskiftade. Den förut i byalag sammanträngda befolkningen har i följd häraf, till bättnad för helsa och sedlighet, blifvit spridd på en vidsträcktare yta, och en mängd nya till utseende och jemväl till inredning prydliga *boningshus* har uppstått. På många ställen, isynnerhet i grannskapet af jernvägsstambanesträckningen genom Länet, har inflytandet af byggnadssättet derstädes låtit förspörja sig jemväl vid de enskildes byggnadsföretag. Byggnadsmaterielet utgöres hufvudsakligen, fortfarande såsom hitintills, af timmer och trävirke samt endast undantagsvis af tegel och sten, till och med i städerna, hvilka samtliga hafva byggnads- och brandordningar fastställda i hufvudsaklig syftning att förekomma vanprydnad vid byggnaders uppförande och att betrygga emot eldfara. I hvardera af dessa byggnadsordningar finnas intagna föreskrifter, hvarigenom sådana felaktiga anordningar vid grundläggningen eller arbetets utförande i öfrigt, som äro af beskaffenhet att menligt inverka på byggnadernas fasthet eller

lämplighet såsom bostäder, kunna förekommas samt användandet af odugliga eller otjenliga byggnadsämnen hindras. För städerna Sköfde och Skara har Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande under femårsperioden fastställt nya byggnadsordningar. Falköping har innevarande år erhållit fastställelse å byggnadsordning för staden, och på Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes pröfning beror för närvarande förslag till stadgar i enahanda afseende för Mariestad. I Hjo och Lidköping gälla äldre af Eders Kongl. Maj:t i nåder fastställda byggnadsordningar. Den i nästförutgångna femårsberättelse omförmälda om landtmannabyggnaders konstruerande väl förtjente Possessionaten Charles Emil Löwenskiöld har under perioden fulländat ett, efter kännares omdöme, utmärkt arbete i landtbyggnadskonst, till hvars offentliggörande Hushållnings-sällskapet bidragit genom anslag af medel till inköp af 150 exemplar.

Särskilda administrativa förfoganden för de i Länet endast fåtaligt bosatta utländska män, af hvilka de flesta förvärfvat svensk medborgarerätt, hafva icke erfordrats.

Någon *schismatisk rörelse* har icke försports. Dit kan nemligen icke hänföras de så kallade läsaresammankomsterna, hvilka merändels äga rum helgedagar, å tider då allmän gudstjenst ej hålles, någon gång jemväl söcknedagar, och hvarvid predikanten eller bibeltolkaren, ofta en lekman, någon gång en kyrkans tjänare, tyckes väl ensidigt bemöda sig att med lagens hela stränghet uppskaka de för gemensam andaktöfning samlade åhörarnes samveten. Något egentligt proselytmakeri kan man icke tillskrifva dessa läsare, hvilka i allmänhet äro stilla och fredligt folk, lika litet som de kunna sägas bilda särskildt från statskyrkan söndradt samfund. De beskyllas gemenligen för andeligt högmod och dermed parad benägenhet att ringakta andras tro och klandra deras lefverne, men hafva på intet sätt verkat fridstörande inom församlingen, hvarest de af offentliga makten lemnats okränkta i sina religionsöfningar.

Folket i allmänhet rättfärdigar ännu det i senaste femårsberättelsen angående detsamma uttalade omdömet att vara fredligt, fogligt och arbetsamt. Något utmärkande i afseende på dess *klädedrägt* finnes ej att omförmäla. Den benägenhet för lyx och öfverflöd i *mat* och klädsel, som förut mångenstädes kunnat spåras, har, om ock något stäfdad af de på senare tider brydsamma penningeförhållandena, ej egentligen aftagit. Öfverflöd i mat hos allmogen förekommer dock hufvudsakligen vid gästabud, och den finare väfnaden, de dyrbarare tygerna äro vanligen helgdagsdrägten ensam förbehållna. I hvardagslag gifver ännu hemslöjden af ylle, linne och bomullsväfnader det hufvudsakliga materialet till qvinnans och i ej ringa mån jemväl till mannens klädebonad. Potatis fortfar att utgöra hufvudbeståndsdelen af den fattigare befolkningens näringsmedel.

Fylleriet kan icke sägas hafva tilltagit, om ock domstolarnes saköreslängder under nu ifrågavarande qvinqvennum upptaga jemförelsevis flera för dylik förseelse fälda personer, hvilket ofta nog kan bero af den större stränghet, hvarmed polisuppsigten å en tid och en ort framför en annan upprätthålles. I allmogens hem brukas rusgifvande drycker obetydligt och nästan aldrig till öfverdrift. Det är vid marknadsbesök, torgdagar i städerna och på landet samt i allmänhet vid tillfällen af större folksamlingar, som fyllerilasten egentligen kräfver sina offer. *Ölstugor* i närheten af allmän väg och på flere ställen å landet lemna ett flitigt anlitadt surrogat för bränvin, äfvensom *kaffeförbrukningen* tilltagit och förminskat bränvinsåtgången på landsbygden. För fylleri har följande antal personer blifvit bötfälldt:

År 1861. I städerna.....	250.	Å landet.....	46.
» 1862. » »	327.	» »	91.
» 1863. » »	388.	» »	68.
» 1864. » »	466.	» »	60.
» 1865. » »	431.	» »	52.

Tab. Litt. B. Å landet idkades år 1865 *utskänkning* af bränvin vid endast sju gästgifvaregårdar, *utminuteringsrörelse* å sju ställen samt för tid af högst tre år privilegierad utskänkning å fyra ställen, deraf två i Södra Wadsbo och två i Leckö fögderi. Utskänkingsställenas antal å landet har således under femårsperioden minskats med *ett*, och minuteringsställena ökats med *två*. I städerna har bränvinsförsäljning utöfvats i enlighet med följande Tabell Litt B.

I berörda antal utskänkingsställen på landet och i städerna inbegripas icke sådana försäljningsrättigheter af tillfällig beskaffenhet, som beviljats för brunns- och badorter, passagerare-ångfartyg etc., och hvilka utöfvats kortare tider än helt år.

För *oloflig bränvinstillverkning* hafva blifvit till ansvar dömda i städerna *ingen*, och å landet år 1861: 4; år 1862: 2; år 1863: 3; år 1864 ingen och år 1865: 2; alla i Södra Wadsbo fögderi, med undantag af en i Leckö fögderi år 1863.

Tab. Litt. C. I fråga om *lönnkrögeriet* i Länet hänvisar Landshöfdinge-Embetet i underdånighet till följande Tabell Litt. C, angående antalet af de under femårsperioden för oloflig bränvinsförsäljning bötfällde:

Att döma af domstolarnes saköreslängder, och att denna källa i nyssberörda hänseende är af ganska stort värde lärer väl svårligen kunna bestridas, har således lönnkrögeriet under de sista fem åren varit i ständigt och starkt aftagande; och då vinsten af dylik rörelse i allmänhet är stor samt i bötesmål, hvartill

Tab. Litt. B.

Bränvinsminutering och utskänkning i städerna.

	Utminuteringsställen						Utskänkingsställen.					
	Mariestad.	Skara.	Lidköping.	Sköfde.	Hjo.	Falköping.	Mariestad.	Skara.	Lidköping.	Sköfde.	Hjo.	Falköping.
Ar 1861.....	1	2	6	2	2	2	6	5	10	6	3	6
» 1862.....	1	2	6	2	2	2	6	5	10	6	3	6
» 1863.....	1	2	6	2	2	2	6	5	10	6	3	6
» 1864.....	1	2	6	2	2	2	6	5	10	6	3	6
» 1865.....	1	1	6	2	2	2	6	4	10	6	3	6

Tab. Litt. C.

Antal för oloflig bränvinsförsäljning bötfällde.

	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.
I Mariestad.....	—	—	—	1	—
» Skara.....	—	3	—	3	—
» Lidköping.....	1	1	1	2	4
» Sköfde.....	—	1	1	3	—
» Hjo.....	1	1	—	1	—
» Falköping.....	—	—	—	—	—
» Norra Wadsbo fögderi.....	20	37	19	17	22
» Södra » ».....	40	30	21	10	21
» Höjentorps ».....	15	12	8	11	2
» Skara ».....	40	19	26	25	15
» Wartofta ».....	19	17	19	11	15
» Leckö ».....	21	20	30	18	18
Summa	157	141	125	102	97
Under nästföregående 5 år, Summa.....	1856. 332	1857. 230	1858. 299	1859. 250	1860. 215

brott emot bränvinsförsäljningslagen i de flesta fall höra, förvandlingsstraffet, enligt nya strafflagen, betydligt minskats, så att exempelvis samma brott, som före densammnas införande, i brist af böter, måste umgällas med nio dagars fängelse vid vatten och bröd, nu försonas med tre dagars enahanda fängelse, så och enär dertill kommer, att berörde förbrytelse nästan uteslutande föröfvas af fattigt folk, som saknar bötetstillgång, samt de lofgifna försäljningsstälernas antal icke tilltagit, måste skälet till lönnkrögeriets aftagande sökas i varans mindre begärlighet och minskning i tilloppet af afnämare, ett i sanning glädjande tecken till folkets framåtskridande i sedlig utveckling.

På sätt som Eders Kongl. Maj:t af bilagda Tabell Litt. D behagade i Näder inhemta, har *fångantalet* Tab. Litt. D i härvarande Länshäkte i medeltal minskats med mera än 100 personer. Detta förhållande häntyder dock icke på någon nämnvärd förminskning i brottens antal, utan beror deraf, att Länsfängelset härstädes, sedan jernvägarne började begagnas för fångforsling, upphört att vara transporthäkte. Brotten emot eganderätten hafva till och med något tilltagit under femårsperioden, dock icke i någon oroväckande grad. Lösdrifvarnes antal är något mindre, men ungefär detsamma, som under nästföregående femårsperiod.

Några för Länet egendomliga *folknöjen* finnas icke att omförmäla. Dansgillen, lekstugor och marknadsbesök fortfara att utgöra menige mans förströelser.

I Länet finnas 17 särskilda föreningar för öfning i vapenbruk, eller så kallade *skarpskytteföreningar*, en i hvarje stad och 13 på landet, af hvilka sistnämnda dock tvänne i Ullervads och Floby socknar utgöra Filialafdelningar af föreningarne i Mariestad och Falköping samt derföre ej inberäknats i förstnämnda antal. Dessa föreningar hafva samtliga underkastat sig de i Kongl. Kungörelsen den 8 Mars 1863 stadgade villkor och kommenderas, hvar för sig, af Öfverbefälhafvare, hvilka Eders Kongl. Maj:t i nåder förordnat. Korpserna äro indelade i trenne målskjutningsdistrikt: Första distriktet, bestående af Mariestads jemte Ullervads och Hassleds; Andra distriktet af Lidköpings, Skara, Tuns, Otterstads, Edsvära och Kinnekulle; samt Tredje distriktet af Sköfde, Hjo, Falköpings, Floby, Gudhems, Utvångstorps, Broddetorps, Forsviks och Udenäs skarpskytteföreningar. Täflingskjutningar hafva egt rum inom de särskilda distrikterna åren 1864 och 1865, dervid premierna utgjorts af målskjutningsgevär och renslar, anskaffade för medel, som dels Rikets Ständer, dels ock Landstinget för ändamålet anvisat. Om skarpskyttekorpsernas manstyrka och skjutfärdighet med mera hänvisar Landshöfdinge-Embetet, som för närvarande saknar materialier till en fullständig och detaljerad redogörelse för skarpskytteväsendet i Länet, i underdånighet till de årligen från Öfverbefälhafvarne till Eders Kongl. Maj:ts Landtförsvars-Departement ingående rapporter och förslag.

Tab. Litt. D.

Fångantalet i Länshäktet.

	Ransakningsfångar.						Straffångar för undergående af								Lösdrifvare eller försvars-löse.	Trans-portfångar.	Bysatte.	Barn som åtföljt sina mödrar.	Summa i länshäktet förvarade personer.		
	För hvar-jehanda grofva brott.		För stöld.		För andra förbrytelse.		Döds- straff.		Straff- arbete.		Fängelse vid vatten och bröd.		Enkelt fängelse.								
	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.						m.	q.
År 1861	8	2	47	5	8	—	—	—	54	17	169	50	60	12	51	6	181	20	8	8	706
» 1862	3	2	57	2	5	—	1	1	73	13	146	47	77	11	40	11	185	24	6	8	712
» 1863	14	4	55	6	8	—	—	—	75	20	126	38	62	9	58	5	24	2	5	3	514
» 1864	17	3	58	11	2	—	—	—	69	23	129	31	51	5	63	7	5	—	1	9	485
» 1865	11	3	46	4	4	—	—	—	63	14	202	25	50	14	59	6	—	1	4	3	509
Summa	53	14	264	28	27	—	1	1	334	87	772	191	300	51	271	35	395	47	24	31	2,926
Medeltal här af i hela tal per år	10	3	53	6	5	—	—	—	67	18	154	38	60	10	54	7	79	10	5	6	585
» under nästföregående 5 år	11	3	40	3	10	1	—	—	26	5	199	59	79	21	58	15	145	14	5	4	699

Socknebibliotheker äro inrättade i 93 socknar och äro sålunda fögderivis fördelade: i Norra Wadsbo fögderi 13, i Södra Wadsbo 15, i Höjentorps 2, i Skara 24, i Wartofta 9 och i Leckö 30. Antalet i hela Länet sedan år 1860 har således ökats med 33.

Förliknings-Nämnderna i Bergs, Ramsbergs och Mölltorps socknar samt i Kyrkefalla pastorat utöfva fortfarande, enligt Kronobetjeningens uppgift, en gagnelig verksamhet. Ytterligare har under femårsperioden en Förliknings-Nämnd tillkommit i Bellefors socken.

3. Näringar.

A) och B) *Jordbruket och Boskapsskötseln*, hvilka fortfarande utgöra Länets hufvudsakligaste förvärfskällor, äro uti en alltjemnt stigande grad föremål ej mindre för yrkesidkarnes, än äfven för vetenskapsmäns uppmärksamhet, omtänka- och lifliga intresse. En dylik förening af samverkande krafter, der teorien går hand i hand med den verksamhet, hvars uppgift det är att för sinnena göra dess läror förnimbara, har icke kunnat annat än oemotståndligt föra näringarne framåt och jemväl nedåt bland den delen af befolkningen, som företrädesvis med förkärlek fasthåller vid ärfda vanor och föråldrade bruk, sprida öfvertygelsen om behovet och nödvändigheten att efter hand tillegna sig de vetenskapliga forskningarnes resultat för att icke duka under i kampen om timligt sjelfbestånd. Så har, jemväl bland allmogen, den öfvertygelsen vunnit terrain, att de näringsämnen jorden beröfvas genom skördarne bära på ett eller annat sätt i gödningsämnen gifvas den åter, om den i städse oafbruten följd skall gifva odlaren lön för hans möda och kostnader, och en omsorgsfullare ladugårdsskötsel har blifvit det första uttrycket af denna småningom mognande öfvertygelse. Många strider emot okunnighet, egensinne och liknöjdhet måste visserligen ännu utkämpas, innan en hög kultur blifver mera allmän, men den upplyste fosterlandsvännen arbetar dock nu under vida lyckligare förhållanden, än för några årtionden tillbaka, hvartill i icke ringa mån Hushållnings-sällskapen bidraga, dessa sugrör för uppsamlande och spridande af vetenskapens rön bland landets jordbrukande befolkning, och i upplyst nit, kraftfull verksamhet samt lefvande intresse för den näring, det har till uppgift att befrämja, intager Skaraborgs Läns Hushållnings-sällskap ett framstående rum bland sina medarbetare i öfriga delar af Riket.

Verkningarne af den stockning i penningemarknaden, som under nästföregående femårsperiod ägde rum, har under hela den tid, denna underdåniga berättelse omfattar, vidmakthållit allvarsamma bekymmer hos åtskilliga jordägare, hvilka köpt sina egendomar dyrt under en tid, då penningar lätt kunde anskaffas och jordbruksalster stodo högt i pris, men sedermera, när spannmålspriserna föllo och låneutvägarne förminskades, råkat i bryderi för förräntandet af köpeskillingarna. Den under hela tiden af brist på penningar inställda lånerörelsen i Hypotheksföreningarne har ock för mången medfört kännbara olägenheter, och jordbruket, som ovilkorligen erfordrar tillräckligt kapital för att fullt ändamålsenligt bedrifvas, har derigenom otvifvelaktigt hämmats något i sin utveckling. I detta afseende kan man icke undgå att beklaga det i allmänhet hos folket rådande begäret att obetänksamt skuldsätta sig för köp af fast egendom å landet, hellre än att använda ett mindre kapital på förbättrandet af arrenderad jord, hvilket senare hushållningssätt utan tvifvel skulle bereda sina anhängare större oberoende och bättre lefnadsvilkor, än som kan falla på de jordägares lott, hvilka utan driftkapital och oftast skuldsatte för tre fjerdedelar å hälften af köpeskillingen, systematiskt utsuga jorden, i det de, utan medel att återgifva den de näringsämnen den, genom bortförda och försålda skördar, förlorar, tvingas att, till räntors liqviderande, anstränga den öfver förmågan. I ett land, der utvägar saknas att erhålla fasta lån emot låg ränta, måste detta system förr eller senare bereda sina anhängares undergång och i nationalekonomiskt hänseende derjemte medföra den olägenheten att försena en af våra modernäringars ändamålsenliga utveckling.

På sätt ofvan anmärkt är, har, i jemnbredd med ett på bibehållandet af jordens växtkraft riktadt åkerbruk, en omsorgsfullare behandling af ladugården blifvit mera allmän, så att man nu oftare än förr får, jemväl hos allmogen, se väl skötta och hulliga djur. I allmänhet svältofödes numera icke boskapen, och att, på sätt redogörelsen för boskapsskötseln i Länet här nedan skall visa, kreaturens antal det oaktadt icke minskats i väsendtlig mån får med rätta tillskrifvas en högre kultur och ett bättre ordnad bruknings-sätt. I fråga om ladugårdsskötseln i Länet må det vara Landshöfdinge-Embete tillåtet att åberopa följande yttrande i Hushållnings-sällskapets berättelse om landtbruksmötet i Skara den 2 September 1862: »hvad utställningen af kreatur angår torde den i afseende på såväl djurens beskaffenhet, som antal, hafva varit en bland de i detta afseende mest framstående inom hela Riket. Denna utställning visade uppenbart, att det numera ej är fråga om att särskildt för en pristäfving uppföda ett eller annat djur, eller att det endast är undantagsvis och i enstaka fall, som husdjur inom Länet för sådant ändamål kunna uppvisas; — den ådagalade, att hela ladugårdar af utmärkt beskaffenhet förefunnos, och att husdjursskötseln nu ej ensamt är fästad vid de större jordbruken, utan blifvit mera allmän och omhändertagen på ett sätt, som motsvarar de sträfvanden, som under senaste tiotalet af år uppenbarat sig för jordbrukets och dermed förenade näringars framgång i sin allmänhet.» Om man ock från detta omdöme afräknar hvad deruti må hafva ingått af yrkesmännens hänförelse öfver en utmärkt utställning af boskapsdjur samt jemväl tager i betraktande expositionsortens läge i grannskapet af ett vidsträckt jordbruksområde med många välskötta egendommar, så innebär likväl ej mindre denna utställning, än de öfriga enahanda möten, som årligen i Länet hållas, ovedersägliga bevis derpå, att boskapsskötseln de senast tilländalupna fem åren betydligt förbättrats och blifvit föremål för ett ökad antal landtmäns nitiska omvårdnad och sträfvande.

I afseende å *årsväxt* och *väderleksförhållanden* under hvarje särskildt år i femårsperioden får Landshöfdinge-Embete i underdånighet afgifva följande, i korthet affattade redogörelse:

På sätt i senast afgifna Femårsberättelse för Länet omförmäles, var hösten år 1860 mera än vanligt regnig och våt, så att höstsådden ej i behörig ordning kunde verkställas. Mera än en tredjedel och nära hälften af den till höstutsäde afsedda jord blef obesädd och innan marken hann tillfrysa föll snö, som ofördelaktigt inverkade på brodden. Efter vårsådden år 1861 inträffade snö, yrväder och frost och senare hälften af Maj var kall och torr, hvilket fortfor större delen af Juni. Den i följd af samtliga dessa missöden tynande växtligheten upphjelpes dock i Juli och Augusti månader af välgörande regnskurar, och ehuru nederbörden temligen ihärdigt fortsatte in i September, lyckades man dock under mellanstunder af klar luft temligen väl inberga grödan, så att den, med afseende derå, att Länets hufvudsäden bestå af råg och hafre, i sin helhet blef bättre, än man väntat och kunde betecknas såsom *ej fullt medelmåttig*. Potatis, den hufvudsakligast odlade rotfrukten, gaf god skörd 8:e à 9:e kornet men visade stark benägenhet för torröta. En temligen rik andra skörd af foderväxter ökade höförrådet, så att gräskörden uppskattades vara *medelmåttig* och i allmänhet af god beskaffenhet. Höstsådden försiggick i Augusti och September under gynnsam väderlek och å betydligt större areal än nästförutgångna året.

Ej ofta inträder något år med väderleksförhållanden så gynnsamma för växtligheten, som år 1862. Den vackert uppkomna brodden gömdes tidigt af ett skyddande snötäcke, som länge låg kvar och sedermera i April månad hastigt upptinade under en blid och mild vår. I följd af dessa för växtligheten välgörande förhållanden utvecklade sig gräs och sädesväxter på det kraftigaste, och ljumma regnskurar i Maj stärkte landtmännens hopp om rik afkastning af fälten. Juni kom likväl med förändring. Nästan oafbrutet regn med köld och blåst under berörda månad förmörkade de glada utsigterna. Juli var mindre regnig, men kall, och först i Augusti inträdde åter värma, nu åtföljd af blåst. I September inträffade lindrig frost, som likväl icke skadade grödan. Hafrens mognad påskyndades tvertom deraf, och då bergningsvädret blef fördelaktigt, kom säden i temligen godt skick i ladorna. Afkastningen var fullt *medelmåttig*

och gräskörden var *ymnig*. I följd af olika väderleksförhållanden i särskilda delar af Länets, blef höstsådden mera eller mindre väl verkställd, och snigel samt mask gjorde flerstädes skada å brodden.

Vintern år 1863 omvexlade med töväder och barfrost, så att marken endast undantagsvis täcktes af snö till skydd för de späda sädesplantorna. Grödan hade likväl i allmänhet på våren ett vackert utseende, som ännu mera förhöjdes af varma och för växtligheten gynnsamma dagar i Mars och April. I slutet af April inträdde emellertid kylig luft med blåst, som varade hela Maj, hvarunder såväl höst- som vårsäd angreps af frost och blefvo åkertunna, särdeles på högländta trakter och styf lerjord, eller illa afdikad mark. Landtmannens förhoppningar, sålunda nära att svikas, lifvades åter af den mer än vanligt fördelaktiga, med milda regn och värma omvexlande, väderleken i Juni och första hälften af Juli. Väderleken blef väl sedermera torr och kall till i början af Augusti, men då inträdde högre temperatur och i slutet af månaden åtskilliga varma dagar, under hvilka regn tidtals föll. Sålunda upphjelpes åter den under Maj månad illa tilltygade grödan, hvilken, särdeles hvad potatiskålen och på flera ställen jemväl vårsåden angår, ytterligare skadats af stark frost nätterna till den 18 och 19 Juli. I början af September var väderleken kall, regnig och ostadig. Emellertid blef grödan temligen väl inbergad och betecknades såsom *medelmåttig*. Höstsådden verkställdes under regnig och föga tjenlig väderlek, men brodden visade sig dock temligen vacker. Härjningar å densamma af mask å sank och fet jord omtalades från flera orter.

Vintern år 1864 var fattig på snö och omvexlande med töväder och blåst på dagarne, samt frost om nätterna, till men för årsväxten, som ännu mera tillbakasattes af den kalla, stormiga och på nattfroster rika våren, hvarunder höstsåden betänkligt förtunnades och den sent sådda vårsåden hämmades i sin utveckling. Värma, omvexlande med välgörande regn, ifrån början af Juni till medlet af Augusti, skänkte likväl åter lif och växtkraft åt åker och äng, så att, oaktadt stark frost nätterna till den 12 och 13 Augusti, hvaraf potatiskålen mycket skadades, samt derpå följande rå och regnig väderlek ända till Oktober månad, grödan, sedan skörden i sistnämnda månad gynnsamt försiggått, kunde uppskattas till *mera än medelmåttig*. Höet af god beskaffenhet lemnade *fullt tillräcklig* fångst. Höstsådden verkställdes under tjenlig väderlek och brodden uppkom jemn och vacker.

På vintern 1865 bredde ett djupt snölager sitt tackelse öfver den förut väl frusna marken. Detta qvarlåg till April månad, då en mild och behaglig vår småningom och utan häftiga flöden upplöste snömassorna och möjliggjorde vårsådden under särdeles gynnsamma förhållanden, men i slutet af Maj inträdde kall, torr och blåsig väderlek, som varade till början af Juli och, i förening med flera svåra frostnätter de första dagarne af Juni, väsendtligen skadade grödan och i synnerhet verkade menligt på foderväxterna. I första hälften af Juli lifvades väl växtligheten något af värma, omvexlande med regn, men derefter inträdde stark torra. En brännande sol och en temperatur af stundom $+33$ å 35% Celsius i skuggan bragte höstsåden till brådmognad samt förtunnade vårsåden, som stannade i växten. Regn, stundom åtföljdt af häftig blåst samt en mera tempererad värmeegrad från slutet af Juli till den 20 Augusti, upphjelpes väl i någon mån hvete och rotfrukter, men kunde eljest föga verka till ökad frodighet hos åkerväxterna, hvilka dertill på några ställen nedslogos af hagelbyar. Värst led dock gräset, som, skadadt af frost i Juni, dess egentliga utvecklingsperiod, sedermera icke synnerligt förkofrade sig, lemnande en afkastning, omkring en tredjedel å hälften mindre än i medelgoda år, helst stark torra i September gäckade förhoppningarne om en någorlunda tillfredsställande efterskörd. Detta år, otvifvelaktigt det kargaste under femårsperioden, var i afseende å skördebeloppet *icke obetydligt under medelmåttan*, hvarjemte den minskade fodertillgången tvingade landtmannen till en betydlig reduktion af ladugården, hvilket åter på den öfverfyllda marknaden vållade prisfall å kött, till förlust för producenten.

Efter att sålunda hafva i korthet uppdragit en karakteristik öfver Länets landtbruksförhållanden i allmänhet, öfvergår Landshöfdinge-Embete till en mera detaljerad redogörelse, i enlighet med föreskrifvet

formulär, hvarförinnan torde böra i underdånighet tillkännagifvas, att de uppgifter, hvarpå samma redogörelse är grundad, blifvit insamlade för landet af Kronobetjeningen, med biträde i allmänhet af Kommunal-Nämnderna i socknarne, någon gång af särskilda, om ortförhållandena kunniga, personer samt i städerna af Magistraterna. Visserligen påträffas ännu hos mången en af räddhåga för förökad beskattning framkallad obenägenhet att redogöra för sin ekonomi och bland allmogen saknas oftast en på bokföring och kannedom om jordarealen grundad tillförlitlig kunskap i berörda hänseende, så att fullt adeqvata siffror omöjligen kunnat åstadkommas, men äfven genom probabilitetskalkyler kunna värdefulla upplysningar beredas, och Landshöfdinge-Embetet vågar hysa den öfvertygelsen, att uppgifterna, med urskiljning insamlade och ordnade, i det närmaste angifva verkliga förhållandet och framför allt icke vilseleda genom öfverdrift och oberättigad färgprakt.

I fråga först om det *geometriska tunnlandtalet* af den odlade jorden kvarstår ännu samma hinder för en noggrann beräkning af detsamma, som var för handen då senaste Femårsberättelsen afgafs, nemligen saknaden af ett ekonomiskt karteverk med tillhörande matrikel. Landshöfdinge-Embetet måste därför inskränka sig till att åberopa den utredning i berörda hänseende, som nämnda underdåniga berättelse innehåller och enligt hvilken åkern utgjorde 466,113 tunnland och ången 349,585 tunnland. Härtill bör läggas arealen af den under nu ifrågavarande femårsperiod nyodlade jorden, om hvilken dock upplysning ej kunnat vinnas på annat sätt, än genom att uträkna skillnaden emellan det år 1860 till odling af de särskilda sädesslagen använda tunnlandtal jord och det i sådant afseende år 1865 begagnade, utgörande 14,715 tunnland. Härvid bör dock tagas i betraktande den förökade jordareal, som kan hafva blifvit använd till odling af andra rotfrukter än potatis, bohvete, vicker, lin och raps, och i fråga om hvilken, i anseende till bristande eller ofullständiga uppgifter om förhållandet år 1860, någon jemförelse ej kan äga rum.

Angående *jordens beskaffenhet* i Länet har Landshöfdinge-Embetet icke något att tillägga till hvad i senaste femårsberättelsen blifvit anfördt; åberopande, i fråga om jordarterna i åkern, den deruti intagna Tabell *Litt. F.* Jordan är i allmänhet god, svag endast i skogsbygden inom Wadsbo och Wartofta härader.

Vexelbruk i 6, 7 à 8 skiften vinner allt mera insteg, i den mån behovet af ökad foderförråd med en förbättrad ladugårdsskötsel gör sig gällande. Äfven, allmogen, som dock i Skara och Wartofta fögderier ännu med få undantag vidhåller det gamla tredings- eller fjerdingsbruket, låter å andra orter i Länet exemplet vid de större jordagodsens mera allmänt lända sig till efterföljd. Från Leckö fögderi uppgifves 6 à 10-årigt vexelbruk, med få undantag, vara det rådande brukningssättet. Här torde böra omförmälas en af aflidne Friherre C. Rudbeck i listiden år 1802 gjord donation af 333 R:dr 16 skillingar banko, till uppmuntrande af landthushållningen i detta Län, särskildt med afseende å införandet af ett ordnadtt cirkulationsbruk, hvilken donation, genom räntors läggande till kapitalet, nu vuxit, så att årliga räntan derå år 1864 utgjorde 283 R:dr 47 öre. Någon belöning från fonden hade under femårsperioden icke utdelats.

Med begagnande af den valfrihet, som i afseende å uppgifterna till Tab. N:o 2 blifvit medgifven, Tab. N:o 2. har Landshöfdinge-Embetet uti berörda, härhos i underdånighet bifogade tabell, sökt utreda förhållandet med tunnlandtalet till odling använd åker, årliga utsädesbeloppet, hela skördebeloppet med afdrag af utsädet för hvarje år i femårsperioden, äfvensom den årliga förbrukningen för befolkningen och kreaturens utfodring i medeltal.

Vid användandet af berörda tabell bör iakttagas, i afseende å rubriken lin och hampa, att utsädet från tvänne fögderier och hela skördebeloppet från tre fögderier ej är uppgifvet, i följd hvaraf siffrorna under denna rubrik icke hafva något värde, såsom eqvalenter för linodlingen inom *hela* Länet. Angående tunnlandtalet af den naturliga ången och dennas beskaffenhet, hafva tillförlitliga uppgifter icke kunnat

erhållas, hvadan Landshöfdinge-Embete måste inskränka sig till att i detta hänseende åberopa hvad här ofvan i fråga om geometriska tunnlandtalet af den odlade jorden blifvit omförmäldt.

Hela arealen af den till odling af spannmål, potatis och andra rotfrukter samt lin och hampa använda jorden, hvilken år 1860 utgjorde 230,451 tunnland, eller 227,689 tunnland å landsbygden och 2,762 tunnland stadsjord, uppgick år 1865 till 252,295 tunnland, hvaraf 248,327 tunnland belöpte på landet och 3,968 tunnland på städerna. Åkerarealen visade således sistnämnda år ett tillskott af 21,844 tunnland, hvarifrån dock bör afräknas några tusen tunnland, hvilka redan år 1860 begagnades för odling af andra rotfrukter än potatis, vicker, bohvete, lin och hampa, ehuru de, i anseende till ofullständighet i uppgifter, då icke togos med i beräkning. Tunnlandtalet af åkerjorden synes således öfverensstämma med uppgifterna till senaste femårsberättelsen, enär skillnaden i areal till odling använd jord, här ofvan beräknad till 14,715 tunnland, otvifvelaktigt härleder sig från nyodlingar. Den fortfarande skiljaktigheten emellan dessa uppgifter och den Hushållnings-sällskapet meddelat till den så kallade Finans-Komitén, enligt hvilka åker-rymden i Länet skulle utgöra 436,244 tunnland, en beräkning, som af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande ansetts sannolik, kan icke förklaras på annat sätt, än i senaste femårsberättelsen skett, eller att sedan trädesjorden, då beräknad till en tredjedel af den sädesbärande öppna åkern, tillagts tunnlandtalet af åkerarealen, enligt de af Kronobetjeningen till grund för femårsberättelsen insamlade uppgifter, återstående skillnadsbeloppet beror derpå, att i sistnämnda uppgifter icke beräknats den under plog varande och till vall igenlagda åkerarealen. I saknad af ett ekonomiskt karteverk måste emellertid, såsom redan är antydt, beräkningen af den odlade jordarealen alltid blifva osäker och statistiken åtnöja sig med sannolikheter, hvilka dock, med all sin osäkerhet i absoluta tal, ej torde böra fränkännas allt värde, såsom bidrag till kännedomen af landets tillgångar och utveckling i allmänhet.

Tab. Litt. E. Rörande sädesproduktionens tillräcklighet eller otillräcklighet för Länet har Landshöfdinge-Embete upprättat i underdånighet bilagda Tabell Litt. E.

Tab. Litt. E.

Jordbruket i Skaraborgs

	S k ö r d e b e l o p p e f t e r a f d r a g a f							
	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Bönor.	Potatis.
Norra Wadsbo fögderi..... kub: fot	35,985,5	203,407,3	9,244,4	456,198,7	7,756,9	32,748,4	—	445,415,8
Södra Wadsbo d:o.....	42,272,5	293,995,5	8,219,6	545,996,6	17,942,4	32,926	1,179	644,232,9
Höjentorps d:o.....	15,233,3	274,657,1	76,348,1	654,900,1	23,700,6	19,248,6	—	875,448
Skara d:o.....	47,119	282,880	67,452	1,015,218	41,925,6	23,038,4	40,8	599,968,2
Wartofta d:o.....	4,956	239,300,6	36,169,8	676,837,2	38,756,8	7,417,8	33	1,362,111,5
Leckö d:o.....	93,897,6	352,305,6	84,795,2	1,105,020,6	84,204,4	71,708,1	130	602,590,2
Summa	239,463,9	1,646,546,1	282,229,1	4,454,171,2	214,286,7	187,087,3	1,382,8	4,529,766,6
Mariestad.....	800	1,920	168	6,860	98	144	—	9,120
Skara.....	2,480,5	6,822	2,343,6	12,474	3,024	1,285,3	—	18,711
Lidköping.....	—	6,358,6	—	7,169,4	—	—	—	4,618,4
Sköfde.....	150	7,854	1,533	8,280	—	800	—	20,672
Hjo.....	—	3,609	—	6,084	—	—	—	18,525
Falköping.....	567	5,062,5	2,520	33,858	2,633,4	378	—	32,760
Summa	3,997,5	31,626,1	6,564,6	74,725,4	5,755,4	2,607,2	—	104,404,4
Summa Summarum	243,461,4	1,678,172,2	288,793,7	4,528,896,6	220,042,1	189,694,5	1,382,8	4,634,171

Af denna tabell synes, att Länet i medeltal under de fem år denna underdåniga berättelse omfattar haft i öfverskott till utförsel 110,457,3 kubikfot hvete, 29,510,9 kubikfot råg, 2,456,090,6 kubikfot hafre, 1,382,8 kubikfot bönor, 82,6 kubikfot bohvete, 79,565,1 kubikfot vicker eller tillhopa 2,677,089,3 kubikfot spannmål af hvarjehanda slag, äfvensom 910,879,7 kubikfot potatis, som åtminstone till största delen användts vid brännerierna inom Länet, hvaremot 63,520,9 kubikfot korn, 167,148,3 kubikfot blandsäd, som här vanligen består af korn och hafre, någon gång af råg och hafre, samt 273,810,2 kubikfot ärter måst anskaffas från andra orter. År 1860 utgjorde produktions-öfverskottet 2,580,977,7 kubikfot hvarjehanda spannmål och 375,083,1 kubikfot potatis samt importen 40,263,3 kubikfot korn och 55,515,6 kubikfot blandsäd. Oaktadt folkmängdens tillväxt har således öfverskottet af hvete, råg, hafre, bönor, bohvete och vicker ökats med 96,111,6 kubikfot i medeltal för hvarterdera af åren 1861—65, samt af potatis med 535,676,9 kubikfot, hvaremot äfven importen stigit af korn med 3,257,6 kubikfot och af blandsäd med 111,632,7 kubikfot. Dessutom skulle hafva importerats 273,810,2 kubikfot ärter årligen utöfver skördebeloppet i Länet, hvilket dock torde bero på någon öfveruppskattning af åtgången, synbarligen inom Leckö fögderi, hvarest, enligt t. f. Kronofogdens uppgift, hvarje person årligen skulle consumera 6,36 kubikfot ärter.

För att underlätta den komparativa öfversigten af jordbrukets ståndpunkt vid femårsperiodens slut och år 1860 har Landshöfdinge-Ämbetet ansett följande ytterligare sammanställning af förhållandena på de särskilda tiderna här kunna försvara sin plats.

Utsädet per tunnland:

	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Potatis.
År 1860.	4,8	5,1	7,1	9,5	8,6	4,5	34 kubikfot.
» 1865.	4,9	5,3	6,4	9,3	8,3	4,5	39 »

Län åren 1861—1865.

utsädet i medeltal af					Till kreaturs utfodring i medeltal af								
Andra rotfrukter.	Bohvete.	Vicker.	Lin och hampa.	Raps.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Potatis.	Andra rotfrukter.	Vicker.	Raps.
—	—	7,726,2	—	—	—	—	149,200	—	—	61,125	—	4,779,7	—
—	—	4,197	—	—	—	—	143,016	—	—	56,340	—	—	—
—	82,6	1,847,6	—	—	—	—	15,750	—	—	43,155	—	1,521,4	—
—	—	32,918	—	—	—	330	156,399	886	—	—	—	2,289	—
—	—	5,699,6	—	—	63	693	163,300	378	63	129,570	—	567	—
—	—	58,792,8	—	4,8	—	2,100	357,964	12,083	150	28,633	—	26,133	4,8
—	82,6	111,181,2	—	4,8	63	3,123	985,629	13,297	213	318,823	—	35,290,1	4,8
—	—	686	—	—	—	—	4,000	—	—	—	—	—	—
—	—	730,8	—	—	—	—	11,012,4	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	6,274,8	—	—	214,2	—	—	—
—	—	480	—	—	—	—	3,720,3	—	—	—	—	480	—
—	—	—	—	—	—	—	4,000	—	—	4,000	—	—	—
—	—	2,257,2	—	—	—	—	11,982,6	—	—	—	—	—	—
—	—	4,154	—	—	—	—	40,990,1	—	—	4,214,2	—	450	—
—	82,6	115,335,2	—	4,8	63	3,123	1,026,619,1	13,297	213	323,037,2	—	35,770,1	4,8

Hela utsädesbeloppet:

	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Potatis.	
År 1860.	33,667,2	290,675,7	76,311,9	1,115,144,1	95,589,9	43,344	633,087	kubikfot.
» 1865.	44,099,7	297,629,8	65,648,4	1,256,180,5	62,898,1	39,952,6	714,328,4	»

Behovvet af utsädet för Länet år 1865 hade således

	Hvete.	Råg.	Hafre.	Potatis.
ökats med.....	10,432,5	6,954,1	141,036,4	81,241,4 kubikfot.
	Korn.	Blandsäd.	Ärter.	
och minskats med.....	10,663,5	32,691,8	3,391,4	kubikfot.

Tunnland åkerjord använda till odling af:

	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Bönor.	Potatis.
År 1860.	6,989.	55,946.	10,730.	116,852.	11,092.	9,630.	15.	18,476.
» 1865.	8,919.	55,710.	10,212.	134,918.	7,503.	8,858.	48.	18,277.

Fortsättning af Tab. Litt. E.

Jordbruket i Skaraborgs

	Förbrukning på hela befolkningen i medeltal af									Hvete.	Råg.
	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Potatis.	Andrarotfrukter.	Lin och hampa.		
Norra Wadsbo fögderi.....	11,041,8	173,908,9	11,041,8	86,954,4	—	11,041,8	347,817,9	—	—	24,943,7	29,498,4
Södra Wadsbo d:o.....	12,272,6	245,452,8	9,204,4	276,134,4	6,136,3	15,340,8	460,224	—	—	29,999,9	48,542,7
Höjentorps d:o.....	19,930,6	391,619,2	82,519,7	220,285,8	54,896,6	19,930,6	660,857,4	—	—	—	—
Skara d:o.....	20,333,6	162,668,8	32,533,7	81,334,4	12,200,1	81,334,4	366,004,8	—	—	26,785,4	120,211,2
Wartofta d:o.....	6,638,4	209,112,1	33,192,4	209,112,1	99,577,2	6,638,4	713,636,6	—	—	—	30,125,5
Leckö d:o.....	48,898,6	350,274,1	162,662,9	163,660,8	201,083,2	317,342,3	582,792,2	—	—	44,999	2,031,5
Summa	119,115,6	1,533,035,9	331,154,9	1,037,481,9	373,893,4	451,628,3	3,131,332,9	—	—	126,728	230,409,3
Mariestad.....	1,176,4	11,764	—	—	—	235,2	14,116,8	—	—	—	—
Skara.....	3,664,3	22,056,3	7,352,1	—	—	3,664,3	73,521	—	—	—	—
Lidköping.....	2,793,6	46,128,1	2,793,6	—	—	2,793,6	67,692,2	—	—	—	—
Sköfde.....	2,624,3	15,581,9	5,084,6	—	—	2,624,3	30,999,7	—	—	—	—
Hjo.....	941,4	8,327,6	117,6	235,3	—	235,3	21,182,4	—	—	—	—
Falköping.....	2,688,8	12,704,5	2,688,8	8,469,7	—	2,110,7	25,409,1	—	—	—	—
Summa	13,589,8	115,562,4	18,036,7	8,705	—	11,663,4	232,921,2	—	—	—	—
Summa Summarum	133,004,4	1,648,598,3	349,191,6	1,046,186,9	373,893,4	463,291,7	3,364,254,1	—	—	126,728	230,409,3
Således blir resultatet för Länets landsbygd..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	120,348,3	113,447,2
» » » » Städerna.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
För hela Länet.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	110,457	29,510,9

Sammanlagda skördebeloppet för landsbygden, utsädet inberäknadt..... 8,883,937,1.

» » för städerna » » 155,567,1.

Alltså för hela Länet 9,039,504,2.

Sammanlagda skördebeloppet för landsbygden med afdrag af utsädet..... 7,135,052,9.

» » för städerna » » 129,430,2.

Alltså för hela Länet 7,264,483,1.

Sålunda användt större tunnlandtal år 1865 än 1860: till hvete 1,930 tunnland, till hafre 18,066 tunnland, till bönor 33 tunnland, och mindre tunnlandtal användt år 1865 än 1860: till råg 236, korn 518, blandsäd 3,589, ärter 772 och potatis 199 eller inalles 14,715 tunnland ökad åkerareal år 1865, deruti, på sätt ofvan redan är nämnt, icke inbegripes den tillökning af tunnland, som sistnämnda år må hafva blifvit använd till odling af andra rotfrukter än potatis, bohvete, vicker, lin och hampa samt raps, hvarom fullständiga uppgifter för jemförelse saknas år 1860.

Skördebelp med afdrag af utsädet:

	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Bönor.	Potatis.
År 1860:	236,621.	1,919,332,8.	310,697,1.	4,516,936,2.	375,473,7.	174,793,5.	378.	3,890,735,1.
I medeltal åren								
1861—1865:	243,461,4.	1,678,172,2.	288,793,7.	4,528,896,6.	220,042,1.	189,694,5.	1,382,8.	4,634,171.

Län åren 1861—1865.

Ö f v e r s k o t t a f									B r i s t a f						
Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Bönor.	Potatis.	Bohvete	Vicker.	Lin och hampa.	Hvete.	Råg.	Korn.	Blandsäd.	Ärter.	Potatis.	Lin och hampa.
—	220,044,3	7,756,9	21,706,6	—	36,472,9	—	2,946,5	—	—	—	1,797,4	—	—	—	—
—	126,846,2	11,806,1	17,585,2	1,179	127,668,9	—	4,197	—	—	—	984,8	—	—	—	—
—	418,864,3	—	—	—	171,435,6	82,6	326,2	—	4,697,3	116,962,1	6,171,6	31,196	682	—	—
34,588,3	777,484,6	28,839,5	—	40,8	233,963,4	—	30,629	—	—	—	—	—	58,296	—	—
2,284,4	304,425,1	—	716,4	33	518,904,9	—	5,132,6	—	1,682,4	—	—	61,198,4	—	—	—
—	583,395,8	—	—	130	—	—	32,659,8	—	—	—	79,967,7	128,911,8	245,784,2	8,835	—
36,872,7	2,431,060,3	48,402,5	40,008,2	1,382,8	1,088,445,7	82,6	75,891,1	—	6,379,7	116,962,1	88,921,5	221,306,2	304,762,2	8,835	—
168	2,860	98	—	—	—	—	686	—	376,4	9,844	—	—	91,2	4,996,8	—
—	1,461,6	3,024	—	—	—	—	730,8	—	1,183,8	15,234,3	5,008,5	—	2,379,1	54,810	—
—	894,6	—	—	—	—	—	—	—	2,793,6	38,769,5	2,793,6	—	2,793,6	63,290	—
—	4,559,7	—	—	—	—	—	—	—	2,474,3	7,727,9	3,551,6	—	1,824,3	10,327,7	—
—	1,848,7	—	—	—	—	—	—	—	941,4	4,718,6	117,6	—	235,3	6,657,4	—
—	13,405,7	2,633,4	—	—	7,350,9	—	2,257,2	—	2,121,8	7,642	168,8	—	1,732,7	—	—
168	25,030,3	5,755,4	—	—	7,350,9	—	3,674	—	9,891,3	83,936,3	11,640,1	—	9,056,2	140,081,9	—
37,040,7	2,456,090,6	54,157,9	40,008,2	1,382,8	1,095,796,6	82,6	79,565,1	—	16,271	200,898,4	100,561,6	221,306,2	313,818,4	148,916,9	—
—	2,431,060,3	—	—	1,382,8	1,079,610,7	82,6	75,891,1	—	—	—	52,048,8	172,903,7	264,754	—	—
—	25,030,3	5,755,4	—	—	—	—	3,674	—	9,891,3	83,936,3	11,472,1	—	9,056,2	132,731	—
—	2,456,090,6	—	—	1,382,8	946,879,7	82,6	79,565,1	—	—	—	63,520,9	167,148,3	273,810,2	—	—

Sammanlagda behofvet för landsbygden af utsäde i medeltal..... 1,748,884,2
 " " för städerna " " 26,136,9.
 Alltså för hela Länet 1,775,021,1.

Sammanlagda förbrukningen af spanmål på hela befolkningen i Länet i medeltal 4,014,166,3, allt kubikfot.

Förbrukning på person i medeltal:

	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Potatis.	
År 1860:	0,39	7,65	1,60	5,02	1,96	0,54	15,27	kubikfot.
I medeltal åren 1861—1865:	0,57	7,18	1,52	4,55	1,62	2,01	14,66	»

Tab. Litt. F. Huruledes förbrukningen på person vexlar inom olika trakter i Länet inhemtas af bilagde tabell Litt F.

Förbrukning på hela befolkningen af:

	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Potatis.	
År 1860:	86,373	1,677,720	350,966,7	1,102,317,3	430,989,3	119,101,5	3,349,867,5	kub:fot.
I medeltal åren 1861—1865:	133,004,4	1,648,598,3	349,191,6	1,046,186,9	373,893,4	463,291,7	3,364,254,1	»

Endast hvete förbrukningen synes sålunda hafva tilltagit. Af öfriga sädesslag skulle i medeltal under femårsperioden hvarje person hafva erhållit mindre än 1860, med undantag af ärter, hvarom uppgiften dock, enligt hvad förut är nämndt, torde vara felaktig.

Förbrukning till kreaturs utfodring:

	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Potatis.	
År 1860:	—	—	1,281,640,5	—	—	165,784,5	kub:fot.
I medeltal åren 1861—1865:	63	3,123	1,026,619,1	13,297	213	323,037,2	»

Ehuru vid betraktande deraf, att under femårsperioden åkerarealen ökats med minst 14,715 tunnland, det af det föregående vill synas, som skulle jordens bördighet åtminstone icke hafva tilltagit, likväl och då man besinnar, att i medeltalet af skördebeloppet för åren 1861—1865 ingår afkastningen under tvänne mindre goda år, af hvilka isynnerhet år 1865 var litet gifvande, att deremot under år 1860, med hvilket jämförelsen ägt rum, skörden var fullt medelmåttig och kanske något derutöfver, samt att, enligt nästföregående femårsberättelse, en medeltalsberäkning för det qvinqvennum, som slutade med sistnämnda år, efter all anledning skulle lemnat ett betydligt lägre resultat, så synes ett sådant omdöme vara något förhastadt. Jordbruksnäringen har, såsom redan här ofvan är anmärkt, otvifvelaktigt gjort framsteg och

Tab. Litt. F.

Årlig förbrukning i medeltal på person.

	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Potatis.	Andra rotfrukter.
Norra Wadsbo fögderi	0,4	6,3	0,4	3,15	—	0,4	12,6	0,8
Södra Wadsbo d:o.....	0,4	8	0,3	9	0,2	0,5	15	0,8
Höjentorps d:o.....	0,57	11,2	2,36	6,3	1,57	0,57	18,9	0,2
Skara d:o.....	0,5	4	0,8	2	0,3	2	9	0,5
Wartofta d:o.....	0,2	6,3	1	6,3	3	0,2	21,5	0,2
Leckö d:o.....	0,98	7,02	3,26	3,28	4,03	6,36	11,68	0,2
Mariestad.....	0,5	5	—	—	—	0,1	6	—
Skara.....	1,57	9,45	3,15	—	—	1,57	31,5	—
Lidköping.....	0,78	12,60	0,78	—	—	0,78	18,90	—
Sköfde.....	1,6	9,5	3,1	—	—	1,6	18,9	—
Hjo.....	0,8	7	0,1	0,2	—	0,2	18	0,5
Falköping.....	2	9,45	2	63	—	1,57	18,9	—

jemväl intensivt utvecklat sig, om ock bekymmersamma penningeförhållanden nödgat landtmannen till återhållsamhet i sina åtgärder för jordens förbättrande och höjande i växtkraft.

Gällande *markegångspriser* under Litt A i markegångstaxan hafva varit bestämda på sätt följande Tab. Litt. G utvisar.

Medelmarkegångspriserna, hvarefter räntor till Kronan och löntagare utgått och beräknats, hafva varit de i följande Tab. Litt. H. utförda.

Handelspriserna på de hufvudsakligaste sädesslagen och potatis inhemtas af följande Tab. Litt. I.

Priserna voro således högst år 1861, en följd af de för årsväxt och sådd ofördelaktiga väderleksförhållandena under detta och nästföregående år, hvarefter de småningom föllo under de för åkerbruket jemförelsevis fördelaktiga åren 1862, 1863 och 1864, men visade åter benägenhet att stiga år 1865, isynnerhet på hösten, i anseende till sistnämnda års mera än vanligt klena skörd. Priserna voro i allmänhet

Tab. Litt. G.

Markegångspriser.

		1 kub: fot hvete.	1 kub: fot råg.	1 kub: fot korn.	1 kub: fot hafre.	1 kub: fot ärter.	1 Centner smör.	1 Centner ost.	1 vinter- lass hö om 8 Centner.	1 årligt dagsverke.
År 1861	R:dr R:mt	4,05	2,94	2,22	1,19	2,86	50	27,50	20	0,95
» 1862	» »	3,57	2,34	1,92	1,11	2,98	50	27,50	20	1
» 1863	» »	3,05	2,30	1,90	0,95	2,70	50	25	16	1,02
» 1864	» »	2,56	1,85	1,60	0,90	2,22	50	25	16	1
» 1865	» »	2,85	2,05	1,55	1,06	2,32	50	25	20	1
Medeltalet deraf utgör	» »	3,21	2,39	1,83	1,04	2,61	50	26	18,50	0,99
För de nästföregångna fem åren utgjorde medeltalet	» »	3,87	2,31	2,03	1,25	3,10	63,65	31,75	24,40	1,02

Tab. Litt. H.

C. Medelmarkegångspriser.

		1 kub: fot råg.	1 kub: fot korn.	1 kub: fot kronotonde ½ råg och ½ korn.	1 kub: fot kronotonde ⅓ råg och ⅔ korn.	1 Centner smör.
År 1861	R:dr R:mt	2,50	2,01	2,26	2,17	55
» 1862	» »	2,60	2,08	2,34	2,26	56
» 1863	» »	2,57	2,08	2,33	2,24	57
» 1864	» »	2,58	2,11	2,34	2,27	57,25
» 1865	» »	2,52	2,06	2,29	2,21	57,40
Medeltalet deraf utgör	» »	2,55	2,07	2,31	2,23	56,53
För de nästföregångna fem åren utgjorde medeltalet	» »	2,47	1,89	2,18	2,08	50,04

Tab. Litt. I.

Handelspriser på säd och potatis.

		Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Potatis.
År 1861	per tunna R:dr R:mt	20 à 30	13 à 22	12 à 17	6 à 9	3 à 8,50
» 1862	» » »	18 à 30	14 à 21	12 à 16	6 à 10	4 à 7
» 1863	» » »	15,75 à 25	13 à 17	9,45 à 13	5 à 8	3 à 7
» 1864	» » »	11,50 à 20	10 à 16	8,82 à 12	5,35 à 7,50	3 à 7
» 1865	» » »	14 à 25	10 à 17	8 à 12	5,50 à 9	2,50 à 4,72

för hvete år 1861: 24 à 25 R:dr, år 1862 till och med September månad 25 à 28, samt från och med Oktober månad till årets slut 20 à 22 R:dr, år 1863 till Oktober månad 18 à 20 samt derefter 15,75 à 17, år 1864 lägst i början och slutet, högre i medlet af året, samt år 1865 högst i slutet af året, sedan spanmålen börjat stiga i pris, ifrån och med Juli månad. I ungefärlig öfverensstämmelse med hvad sålunda, angående hvetet, blifvit omförmäldt, hafva prisstegringar och prisfall å öfriga sädesslag omvexlat, och hvad potatisen angår, så hade den, genom de tvänne sednaste årens goda skördar, successivt fallit i pris och stod lägst hösten 1865, då den temligen allmänt kunde köpas för 2,50 à 3 R:dr per tunna.

Endast en gång har under femårsperioden offentligt *understöd* blifvit beviljadt, nemligen genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga Bref den 17 November 1865, för hagelskada inom Essunga socken, med 1,200 R:dr R:mt, såsom lån att återbetalas under tre år med en tredjedel vid hvardera af uppbördsstämorna åren 1866, 1867 och 1868. De under nästföregående fem åren från undsättnings-kreditivfonden i nåder meddelade lån, å tillhopa 6,500 R:dr hafva å de bestämda, numera förflutna, förfallotiderna i Kronans kassor ordentligt inlevererats.

Till nya sädesslag har odlingen under nu ifrågavarande femårsperiod ej varit utsträckt, om man ej dertill vill räkna de försök till rapsodling, som ägt rum inom Leckö fögderi och hvar till, med ett utsäde af 2 kannor på tunnlandet, 8½ tunnland år 1865 varit använda. Resultatet eller 6:e kornet af utsädet synes ej hafva lockat till efterföljd. Åtskilliga slag af potatis, som i mindre prof genom Intendenten för Landtbruks-Akademiens experimentalfalt, enligt beslut af Akademiens Förvaltnings-komité, blifvit för odlingsförsök år 1864 till Hushållnings-sällskapet öfversända, hafva af Sällskapet aflemnats till Länets Förening för Trädplanterings- och Trädgårdsskötsels befrämjande, som låtit å sitt område våren nämnda år utsätta 49 särskilda sorter. Om framgången af dessa odlingsförsök har någon uppgift likväl icke meddelats.

Trädgårdsskötsel idkas i allmänhet ringa och hufvudsakligast endast å herregodsen. På spridda ställen finner man väl äfven denna odlingsgren hafva vunnit insteg bland menige man, men sällan i annat syfte, än fyllandet af ett föga utveckladt eget behof och befrämjandet af hemtrefnaden, genom uppfredande af frukt- och andra ädlare trädslag, hvilken hos allmogen vaknande håg för trädplantering Hushållnings-sällskapet sökt lifva och uppmuntra genom utdelande af premier, i hvilket afseende Sällskapet använt år 1860—61 145 R:dr till 8 personer, år 1861—62 80 R:dr, år 1862—63 till 13 personer 145 R:dr, år 1863—64 185 R:dr samt år 1864—65 100 R:dr. Dessutom har ofvannämnda Förening för befrämjande af trädplantering och trädgårdsskötsel, i fråga om hortikulturen, fortfarit att utöfva en gagnelig verksamhet ej mindre genom att tillhandahålla dels utan afgift åt folkskolor och ledamöter, i förhållande till deras årsafgifter, dels ock emot betalning ädlare fruktträd och andra träd samt buskväxter och frön från Föreningens med omsorg skötta trädgård, än äfven genom att bereda kostnadsfri undervisning såväl åt egna elever, som ock åt eleverna vid Folkskolelärare-seminariet i Skara, der Föreningen är förlagd. Denna undervisning har meddelats såväl theoretiskt, med hufvudsaklig ledning af den »Trädgårdsbok för folkskolor och landtmän», som af Föreningens trädgårdsmästare Lingren författats och hvaraf hela första upplagan, 1,000 exemplar, inom ett hälft år efter utgifvandet försålts, som ock praktiskt i okulering och ympning samt öfriga förefallande trädgårdsarbeten. Bland undervisningsämnena har äfven ingått uppmätning och kartläggning af trädgårdstomter och hafva, sedan Föreningen år 1858 började sin verksamhet, 267 personer, deraf 223 dels manliga dels qvinliga seminarii-elever, derstädes erhållit undervisning. Föreningens växtförråd, som år 1860 utgjorde 48,963 stycken träd och buskar af 214 arter, hade år 1865 ökats till omkring 242,000 växter i 900 varieteter, och af de granskade och godkända räkenskaperna inhemtas, att Föreningens tillgångar i jord, inventarier, byggnader, frön och växter, hvilka år 1860 uppgingo till 12,915 R:dr 50 öre, år 1865 skattats till 24,597 R:dr 49 öre, att skulderna utgjort 10,403 R:dr 2 öre och behållningen 14,194 R:dr 47 öre. Skulderna, som år 1860 belöpte sig till 9,254 R:dr 51 öre, hade således ökats med 1,148

R:dr 51 öre, men den uppskattade behållningen tillväxt med icke mindre än 10,533 R:dr 48 öre. Föreningen tillgodonjuter fortfarande af Hushållnings-sällskapet i årligt anslag 450 R:dr, hvarjemte Sällskapet efterskänkt tre års ränta å det, för erforderliga byggnaders uppförande, Föreningen beviljade lån 7,500 R:dr samt tillåtitt, att det fjerde årets senast förfallna ränta fått betalas i växter, som till folkskolorna utdelats. Oaktadt den ringa årsafgiften 2 R:dr för hvarje person, har ledamöternas antal de sista åren, sannolikt till följd af den rådande penningeförlägenheten, betydligt minskats, men, då Föreningens inkomster af trädgården samtidigt ökats, kan man ändock hysa det hopp, att Föreningen fortfarande skall blifva i tillfälle att infria sina förbindelser och fullfölja sin gagnande verksamhet. Några andra byggnader hafva icke under femårsperioden blifvit af Föreningen uppförda, än en så kallad »godtköps-öfvervintringskast», till skydd för ömtåligare växter emot vinterkylan, hvilken byggnad kostat endast 50 R:dr.

En af numera affidne Possessionaten N. W. Lundeqvist vid Slätte, i afsigt att förekomma eller minska behovet af plantors och ungräds inköp från utlandet, i stor skala anlagd trädskola, enligt planen upptagande 54 tunnland, hann icke blifva färdig före grundläggarens död och har, enligt uppgift, sedermera beklagligtvis fått förfalla.

Antalet *vinterfödda kreatur* under hvarje år af femårsperioden samt höskördens och foderväx- Tab. N:o 3. ternas beskaffenhet och tillräcklighet för behovet omförmåles i Tabell N:o 3, som härmed i underdånighet bifogas. I fråga om kreatursstockens fördelning på Länets fögderier och städer har Landshöfdinge- Tab. Litt. K. Embetet upprättat och får i underdånighet åberopa likaledes bilagda Tabell Litt. K.

Tab. Litt. K.

Boskapsskötsel.

Antal vinterfödda 1861—1862.	Hästar.	Tjurar.	Oxar.	Kor.	Ungnöt.	Får.	Svin.
	Norra Wadsbo fögderi	1,165	200	4,208	8,397	4,249	9,533
Södra Wadsbo d:o	1,758	148	4,575	7,889	4,908	10,406	3,027
Höjentorps d:o	3,150	180	5,960	11,150	5,563	13,324	4,207
Skara d:o	5,190	281	4,580	11,366	7,265	14,761	4,597
Wartofta d:o	2,831	315	6,950	11,188	6,162	15,692	4,937
Leckö d:o	7,871	394	3,270	16,664	9,302	19,447	6,276
Summa	21,965	1,518	29,543	66,654	37,449	83,163	25,742
Mariestad	64	3	44	121	8	22	120
Skara	85	4	70	205	20	100	120
Lidköping	122	—	—	274	4	—	65
Sköfde	60	3	50	200	15	100	100
Hjo	62	2	18	192	9	30	137
Falköping	67	3	54	159	34	60	93
Summa	460	15	236	1,151	90	312	635
Summa Summarum	22,425	1,533	29,779	67,805	37,539	83,475	26,377
1862—1863.							
Norra Wadsbo fögderi	1,156	200	4,240	8,451	4,253	9,648	2,992
Södra Wadsbo d:o	1,771	145	4,791	7,920	5,014	10,501	3,088
Höjentorps d:o	3,152	179	5,964	11,155	5,568	13,324	4,212
Skara d:o	5,327	281	4,688	11,639	7,425	15,055	4,624
Wartofta d:o	2,850	320	6,992	11,278	6,806	15,679	4,974
Leckö d:o	8,052	402	3,251	17,008	9,411	19,460	6,207
Summa	22,308	1,527	29,926	67,451	37,977	83,667	26,097

I medeltal för de fem åren denna underdåniga berättelse omfattar utgjorde således de vinterfödda kreaturens antal:

Fortsättning af Tab. Litt. K.

Boskapsskötsel.

Antal vinterfödda 1862—1863.	Hästar.	Tjurar.	Oxar.	Kor.	Ungnöt.	Får.	Svin.
	Mariestad	64	3	44	121	8	22
Skara	90	4	62	208	20	100	118
Lidköping	130	—	—	270	4	—	63
Sköfde	60	3	50	200	15	100	100
Hjo	63	2	16	187	7	28	130
Falköping	67	3	54	159	34	60	93
Summa	474	15	226	1,145	88	310	624
Summa Summarum	22,782	1,542	30,152	68,596	38,065	83,977	26,721
1863—1864.							
Norra Wadsbo fögderi	1,146	201	4,304	8,523	4,285	8,563	2,534
Södra Wadsbo d:o	1,768	154	4,647	7,973	5,093	10,488	2,989
Höjentorps d:o	3,151	178	5,966	11,158	5,572	13,329	4,220
Skara d:o	5,306	286	4,689	11,713	7,496	15,324	4,724
Wartofta d:o	2,803	308	6,896	11,320	6,177	15,031	4,955
Leckö d:o	8,146	405	3,165	17,091	9,430	19,698	6,089
Summa	22,320	1,532	29,667	67,778	38,053	82,433	25,511
Mariestad	64	3	44	121	8	22	120
Skara	93	4	60	208	25	85	110
Lidköping	126	—	—	273	3	—	54
Sköfde	55	3	50	250	30	100	120
Hjo	58	2	16	195	5	25	123
Falköping	67	3	54	159	34	60	93
Summa	463	15	224	1,206	105	292	620
Summa Summarum	22,783	1,547	29,891	68,984	38,158	82,725	26,131
1864—1865.							
Norra Wadsbo fögde:i	1,085	198	4,358	8,664	4,287	9,842	2,984
Södra Wadsbo d:o	1,739	151	4,636	7,692	5,028	10,757	3,012
Höjentorps d:o	3,152	180	5,966	11,159	5,577	13,326	4,226
Skara d:o	5,378	295	4,748	11,967	7,636	15,498	4,766
Wartofta d:o	2,846	334	6,977	11,497	6,537	15,404	5,047
Leckö d:o	8,217	405	3,169	17,309	9,573	20,246	6,181
Summa	22,417	1,563	29,854	68,288	38,638	85,073	26,216
Mariestad	64	3	44	121	8	22	120
Skara	100	4	54	215	23	90	100
Lidköping	118	—	—	276	—	1	56
Sköfde	70	4	50	200	20	100	150
Hjo	67	2	20	220	9	31	120
Falköping	67	3	54	159	34	60	93
Summa	486	16	222	1,191	94	304	639
Summa Summarum	22,903	1,579	30,076	69,479	38,732	85,377	26,855

	Hästar.	Tjurar.	Oxar.	Kor.	Ungnöt.	Får.	Svin.
I Länet underhållna.....	22,527.	1,524.	29,605.	68,123.	37,482.	82,899.	26,063.
Kreaturens antal år 1860	21,846.	996.	34,127.	67,398.	36,946.	85,644.	27,789.

Kreaturstillgången skulle således i medeltal för fem år hafva ökats med 681 hästar, 528 tjurar, 725 kor och 536 ungnöt samt minskats med 4,522 oxar, 2,745 får och 1,726 svin. Den jemförelsevis ringa tillökningen af hästar, kor och ungnöt beror derpå, att den svaga fodertillgången år 1865 tvingade landtmannen till en betydlig reduktion af såväl stall som ladugård, och minskningen i oxarnes antal förklaras dels af ett mera allmänt användande af hästar i åkerbruksarbete, dels ock af tillväxten i kornas och ungnötens antal, hvilket sedan år 1860 varit i jemnt stigande till år 1865, då brist på foder förorsakade en mera vidsträckt nedslagtning.

På landsbygden, hvarest boskapsskötseln hufvudsakligast bedrifves, visar sig, vid jemförelse fögderierne emellan, en synnerlig skiljaktighet, i fråga om kreatursstockens nyssberörda minskning och tillväxt. Sålunda har tillökning ägt rum:

	Hästar.	Tjurar.	Oxar.	Kor.	Ungnöt.	Får.	Svin.
I Norra Wadsbo fögderi med	—	85.	—	483.	717.	635.	548.
» Södra Wadsbo » »	105.	—	—	—	997.	—	—
» Höjentorps » »	—	—	—	—	5.	—	—
» Skara » »	321.	280.	—	535.	81.	—	—
» Wartofta » »	—	95.	—	—	—	—	—
» Leckö » »	666.	62.	—	1,099.	290.	—	—
Summa	1,092.	522.	—	2,117.	2,090.	635.	548.

Samt minskning inträffat:

I Norra Wadsbo fögderi med	36.	—	130.	—	—	—	—
» Södra Wadsbo » »	—	1.	956.	271.	—	169.	119.
» Höjentorps » »	29.	2.	24.	13.	—	24.	9.

Fortsättning af Tab. Litt. K.

Boskapsskötsel.

Antal vinterfödda 1865—1866.	Hästar.	Tjurar.	Oxar.	Kor.	Ungnöt.	Får.	Svin.
	Norra Wadsbo fögderi.....	1,081	196	4,366	8,488	4,138	9,558
Södra Wadsbo d:o	1,680	150	4,417	7,675	4,704	10,083	2,817
Höjentorps d:o	3,000	161	5,808	11,000	5,481	13,200	4,100
Skara d:o.....	4,937	257	4,229	11,169	6,372	13,572	4,284
Wartofta d:o.....	2,669	262	6,191	9,580	5,256	12,841	4,082
Leckö d:o	7,894	380	2,907	16,659	8,870	19,409	5,869
Summa	21,261	1,406	27,918	64,571	34,821	78,663	23,658
Mariestad.....	64	3	44	121	8	22	120
Skara.....	100	4	50	220	25	90	90
Lidköping.....	120	—	—	280	5	—	34
Sköfde.....	70	4	50	203	20	100	150
Hjo.....	61	1	14	200	6	10	90
Falköping.....	67	3	54	159	34	60	93
Summa	482	15	212	1,153	98	282	577
Summa Summarum	21,743	1,421	28,130	65,754	34,919	78,945	24,235

	Hästar.	Tjurar.	Oxar.	Kor.	Ungnöt.	Får.	Svin.
I Skara fögderi med.....	—	—	1,591.	—	—	151.	1,150.
» Wartofta » »	440.	—	550.	1,154.	1,566.	2,813.	401.
» Leckö » »	—	—	1,242.	—	—	251.	599.
Summa	505.	3.	4,493.	1,438.	1,566.	3,408.	2,278.
Summa tillökadt antal.....	587.	519.	—	679.	524.	—	—
Summa minskadt antal	—	—	4,493.	—	—	2,773.	1,730.

Härvid bör dock anmärkas, att någon uppgift från Skara fögderi om tjurarnes antal år 1860 ej blifvit lemnad, samt att, vid uträkning af medeltalet för åren 1861—1865, brutna tal, der de förekommit, blifvit uteslutna.

Städernes ladugårdsskötsel är fortfarande, såsom tillföre, af ringa betydenhet och väsendtligen otillräcklig för att fylla innevånarnes behof af ladugårdsprodukter. Att boskapsdjuren, om man afräknar det foderfattiga året 1865, hållit sig uppe vid ungefärligen samma antal som 1860, med den omflyttning ifrån det ena slaget till det andra, som af tillfälliga omständigheter och förändrade brukningsmetoder betingats, synes, enär öfvertygelsen om fördelen af tillräcklig utfodring vinner allt mera insteg, häntyda på en högre kultur och ett kraftigare jordbruk i allmänhet, på sätt redan här ofvan är antydt. Till höjande af boskapsskötseln skall otvifvelaktigt i hög grad bidraga de af Landtbruks-Akademien anordnade försändningar på England af slagtdjur och mejerialster, hvaruti flera af Länets landtbrukare år 1865 deltagit, såvida konjunkturerna medgifva fortsättning af denna export, afvensom de i Göteborg föranstaltade utställningar, med prisbelöningar, tvänne gånger årligen för slagtdjur, mejerialster, fläsk och kött, lämpliga för utländska marknaden, hvartill Skaraborgs Läns Hushållnings-sällskap bidragit genom ett anslag af 1,000 R:dr. Till uppmuntrande af boskapsdjurens omsorgsfulla skötsel utdelar Sällskapet årligen i form af premier, genom kretsafdelningarne, belöningar till icke ringa belopp, och genom beslut den 4 November 1864 har Sällskapet anvisat 300 R:dr årligen, för att åt tvänne elever bereda tillfälle till undervisning i ladugårdsskötsel hos sådana landtbrukare inom Länet, hvilka gjort sig kände för en omsorgsfull vård om husdjuren.

Den i sednaste femårsberättelsen omförmälda *handel med fläsk* inom Södra Wadsbo och Skara fögderier afvensom Kåkindes härad har under nu ifrågavarande period fortgått, men uppgift om försäljningskvantiteten har ej kunnat erhållas. Äfven inom Wartofta fögderi drifves en ej obetydlig handel med fläsk på Jönköping.

Afkastningen af ladugården har varit fullt tillräcklig för Länets behof och lemnat icke ringa öfverskott till afsalu å andra orter, hufvudsakligen på Göteborg och Stockholm samt Wermland och Småland, af lefvande kreatur, kött, fläsk, smör och ost m. m.

Handelspriserna för kreatur och ladugårdsprodukter hafva utgjort för en arbetshäst ifrån 75 å 300 R:dr, ett par 12 å 13 kvarters oxar 100 å 300 R:dr, en ko 25 å 100 R:dr, ett får 4 å 15 R:dr, ett svin 20 å 60 R:dr, 1 α smör 40 å 75 öre, en kanna mjölk 14 å 21 öre, 1 α sötmjölksost 37 å 50 öre, 1 α skumost 12 å 41 öre, 1 α ull 1 R:dr å 1 R:dr 50 öre, vexlande i förhållande till varans godhet, afsättningstillfällenas riklighet och de särskilda årsgrödornas mer eller mindre tillräcklighet.

Någon verksamhet af enskilda personer för förädling af *djurracer*, som, intill dess förädlade stammar hunnit anskaffas och blifva konstanta, naturligtvis är förbunden med dryga kostnader för inköp af afvelsdjur, har egentligen endast förekommit å större egendomar, hvaribland må nämnas Ryholm, hvars ägare införskrifvit Holsteinska boskapsdjur, och Fimmersta, der försök blifvit gjorda med åtskilliga Engelska racer.

Verkningarne af dessa bemödanden hafva dock ännu icke i nämnvärd mån låtit förspörja sig i de mindre bemedlades hushållning, om ock i enstaka fall allmogen i grannskapet af några bland de större egendomarne vid landtbruksmötena lyckats tillvinna sig pris för formfulländning hos ett och annat djur. Genom af Hushållnings-sällskapet inköpta, i skiljda delar af Länet placerade tjurar af Ayrshire- och Durhamsrace, är dock sörjdt för tillfällen till korsning med kor af svensk stam, om verkningarne af hvilken åtgärd, äfvensom för åtgärderna till hästafvelns befrämjande, här nedanföre skall vidare redogöras.

Föreningen för *hästafvelns* förbättrande inom Länet har fortfarande åt denna afdelning af husdjurskötseln egnat en liflig verksamhet, deruti understödd af Hushållnings-sällskapet, som år 1862 beviljade Föreningen ett räntefritt kreditiv af 3,000 R:dr att återbetalas under sex år med en sjettedel årligen, hufvudsakligen med afseende å anskaffandet af grofva landtbrukshästar. Inom Länet hade nemligen uppkommit stridiga åsikter om sättet för tillgodogörandet af de tillgångar, provinsen med afseende på hästförädling äger, genom användandet antingen af fullblods afvelsdjur, eller beskällare af gröfre stammar, lämpliga för tyngre arbete. Den ena sidan påstod, att fullblodet, som bäst lämpade sig för kroisering med Westgötastammen och dessutom gäfvade den eldigaste och ihärdigaste afkomman, skulle kunna förse äfven jordbrukets behof, och att, då ej mera än en race kunde, med anspråk på fulländning, inom Länet kultiveras, det i alla hänseenden vore fördelaktigare att, när sådant kunde ske, välja den, som beredde den största inkomsten, och i händelse af behof, från andra orter, som mera egnade sig för uppfödandet af landtbruksracer, köpa de arbetshästar, som möjligen erfordrades. Hushållnings-sällskapet ansåg sig emellertid på nämnda sätt böra, i landtbrukets intresse, understödja den motsatta åsikten, eller att landtbrukaren skulle i första rummet sjelf uppföda de djur, som bäst passade för hans yrke, samt lemna åt stuterierna den hufvudsakliga omsorgen om den ädlare hästafveln, hvilken företrädesvis vore beräknad för kavallerierna och älskare af lyxhästar. I öfrigt har Föreningen erhållit inkomster genom inträdesafgifter af dess ledamöter, som år 1864 utgjorde tillhöpa 55 personer. Föreningens kapital uppgick samma år till 3,940 R:dr; och har Föreningen under perioden till Länet inköpt år 1861 en hingst af Engelsk fullblodsrace, år 1862 tre hingstar från Ottenby samt en hingst och fyra ston af Percheronrace, år 1863 en hingst från stuteriet å Strömsholm, en hingst af Clydesdale samt två ston af Percheronrace, år 1864 från Strömsholm en hingst samt från Norrland tre hingstar och nio ston af så kallad Helsingrace, och år 1865 från Skåne en halfblodshingst, hvilken som föl införts från Hannover, så att sistnämnda år inalles 31 hingstar, hvaraf 21 från Ottenby, 3 från Strömsholm, 1 halfblod från Hannover, 2 Percheronshingstar och 1 Clydesdale samt 3 så kallade Helsinghingstar, äfvensom 17 ston, 9 från Norrland och 8 af Percheronsrace, blifvit af Föreningen sedan början af dess tillvaro till Länet införskaffade. Berörda djur hafva utlemnats till requirenter inom Länet, hvilka betalat de från stuterierna anskaffade hingstarne under fem års tid med 140 R:dr årligen samt landtbrukshästarne med deras inköpspris, fördeladt för hingstar på sex år och för ston på tre år, allt med skyldighet för requirerent att vidkännas kostnaden för inköp och transport, äfvensom att väl underhålla djuren och hålla hingstarne tillgängliga för allmänheten, emot en språngafgift af 3 R:dr R:mt under den tid köpeskillingen amorteras, hvarefter de blifva innehafvarens tillhörighet. Som emellertid bland menige man någon ifver att begagna sålunda beredda tillfällen till racens förbättrande af sig sjelf icke velat vakna, enär allmogen hellre använt närmast till hands varande bybeskällare emot den vanliga afgiften af 1 à 2 kappar hafre, än att underkasta sig den för begagnande af Föreningens hingstar bestämda språngafgiften af 3 R:dr; så har Hushållnings-sällskapet, för att, om möjligt, öfvervinna denna af missförstådd sparsamhetskänsla härflytande liknöjdhet, anvisat ett belopp af 300 R:dr att, fördeladt i premier, 2 à 50, 4 à 25, 5 à 10 och 10 à 5 R:dr R:mt, utdelas vid täfving år 1867 emellan tre års gamla föl, fallna efter goda hästar, som i stadgård ordning blifvit besigtigade och godkända, utan afseende på fölens

förmåga att fortplanta sitt släkte. Verkningarne af denna åtgärd hafva emellertid ännu icke hunnit visa sig. I medeltal lära af Föreningens hingstar 27 ston årligen hafva blifvit betäckta.

Ett annat af Hushållnings-sällskapet i hippotrofiskt hänseende fattadt beslut, torde här förtjena att omförmälas, nemligen anvisandet af 300 R:dr till elevens undervisning i den så kallade Engelska hofbeslagarekonsten. Inalles 12 personer hafva hos Veterinärinrättningens i Skara instruktionssmed i början af år 1865 erhållit sådan undervisning, och de, som derefter begagnat deras biträde, vitsorda methodens företräden.

Uti en år 1861 hos Eders Kongl. Maj:t gjord underdånig ansökning hade Hushållnings-sällskapet anhållit, att då, i följd af de förhöjda pris och öfriga vilkor, som Stuteri-Öfverstyrelsen sedan år 1860 funnit sig böra bestämma, i afseende å försäljning till Länets hingstförening af beskällare från stuterierna uppstått en för framgången af Föreningens dittills lyckade bemödanden att inom Länet verka till hästafvelns förbättrande högst menlig brist på ädla beskällare, Eders Kongl. Maj:t måtte tackas, till undanrödjande af de härigenom uppkomna olägenheter och missförhållanden, i Nåder föreskrifva, att alla vid stuterierna uppfödda till beskällare tjenliga unghingstar, som ej för stuterierna behöfdes, skulle till hingstföreningarne eller till enskilde försäljas, endast med vilkor, att de under en viss bestämd tid, emot äfven bestämd afgift, tillhandahöllos såsom beskällare; hvarjemte, för den händelse Eders Kongl. Maj:t ej skulle finna skäl i Nåder bifalla detta förslag, Hushållnings-sällskapet i underdånighet hemställt, att ett tillräckligt antal hingstar måtte blifva, åtminstone inom detta Län, under betäckningstiden stationerad på samma sätt, som intill år 1854 ägt rum. Sedan Stuteri-Öfverstyrelsen, i anledning häraf, blifvit hörd och af anförda orsaker afstyrkt bifall till ansökningen, har Eders Kongl. Maj:t i nådigt bref den 10 Januari 1862 förklarar sig för det dåvarande icke böra, i anledning af Hushållnings-sällskapets berörda framställning, vidtaga någon åtgärd. Inköp af hingstar från stuterierna hafva emellertid, på sätt ofvan är nämndt, detta oaktadt fortgått till priser, i allmänhet ej öfverstigande 700 R:dr. Jemte de af hingstföreningen, såsom den jemväl kallas, och Hushållnings-sällskapet sålunda vidtagna åtgärder för hästafvelns förbättrande inom Länet, hafva från åtskilliga enskilda personers sida kostnader och bemödanden blifvit använda, för uppfödandet af ädlare djur. Sålunda finnas, bland andra, en Engelsk fullblodshingst å Tidaholm, en af halvblod å Senäte, två af blandad race å Kafås, en hingst å Ruder, hvarest flera goda kavallerihästar blifvit uppdragna, hingstar af landbruksrace å Börstorp, Säby, Österäng och Levene samt ett mindre stuteri å Claestorp, grundadt på den gamla Flyinge-racen, af blandadt Engelskt och Orientaliskt blod, hvilka hästar utmärka sig för kraft, uthållighet, liflighet och adelhet i form, men uppnå i höjd icke mera än 9 kvarter 3 å 4 tum, i följd hvaraf de i marknaden betinga jmförelsevis låga pris. Inom Länet finnas dessutom en sqvadronshingst vid Lifregementets Husarkorps samt sex kompanihingstar vid Eders Kongl. Maj:ts Westgöta afsutna Kavalleri-Regemente, hvilka varit flitigt begagnade och gjort Länets hästafvel ej ringa tjenester. Från Kongl. Stuteriet å Strömsholm hafva ock varit inom Länet stationerade: år 1861: 6 hingstar å 3 ställen; 1862: 6 hingstar å 3 ställen; 1863: 4 hingstar å 2 ställen; 1864: 4 hingstar å 2 ställen; 1865: 6 hingstar å 3 ställen, hvilka upplåtits till begagnande emot en språngafgift af 3 R:dr R:mt. Länet har under nu ifrågavarande femårsperiod fortfarande, såsom hitintills, lemnat en ej obetydlig kontingent af hästar till Kavallerierna, äfvensom åtskilliga karossierer och lyxhästar härifrån utgått till andra delar af Riket. Enligt uppgifter, insamlade af en hästkännare, genom skriftvexling med de hufvudsakligaste hästhandlarne i Länet och dem som remontera för Kavallerierna, såldes från Länet år 1863, 1,000 hästar, och föga mindre lärer väl under de öfriga åren i femårsperioden hafva afyttrats. Göta Artilleri-Regemente och 2:ne sqvadroner af Lifregementets Husarkorps samt till en stor del de öfriga sqvadronerne vid samma Korps, äfvensom i någon mån Svea Artilleri-Regemente, Lifgardet till häst och Smålands Husarregemente remontera inom Länet, och talrika hästuppköpare från olika trakter af Riket sammanströmma till den så kallade remontmarknaden, som hvarje år i September månad hålles i Sköfde. Ett förslag att genom inköp

af Hannoveranska föl åstadkomma en förbättrad stogång inom Länet har under den tid denna underdåniga berättelse omfattar ej ledt till någon påföljd. Under år 1866 hafva emellertid af enskilde personer 6 hingst- och 10 stoföl från Hannover blifvit i Skåne inköpta och hitförda.

Hästarnes antal inom Länet utgjorde år 1860 21,846, eller en häst på hvarje 10,03 personer. Årliga medeltalet af hästar i Länet under perioden 1861—1865 har utgjort 22,527, eller en häst på hvarje 10,18 personer af befolkningens medeltal under de fem åren. Proportionen emellan hästantalet och folkmängden skulle således hafva minskats, hvilket beror på den inskränkning i det förra, som föranleddes af foderbristen år 1865, då antalet hästar nedgick från 22,903 som det utgjorde år 1864, till 21,743.

Åberopande det af A. Noring i hans berättelse till dåvarande Stuteri-Öfverstyrelsen om en, på uppdrag af styrelsen, år 1838 företagen besigtningresa genom Riket uttalade omdöme: »Westergötland är ej allenast, i anseende till läge, beten, fodertillgångar, utan äfven till den ägande hästracen en af de provinser i Riket, som synnerligast passar för en ädlare hästafvel», är det med sann tillfredsställelse Landshöfdinge-Embetet vitsordar den lifliga håg och varma nitalskan, som bland den tänkande delen af Länets landtbruksidkare på sednare tider försports, för tillgodogörande af de fördelar Länet, i afseende på denna hushållningsgren, onekligen besitter. Att man till en början vacklar emellan olika åsichter må ej utgöra anledning till förundran. Sådant är vanligt vid alla företag af mera genomgripande natur, vare sig industriella eller af annan art. Det är till och med först efter en sådan ideernas kamp, en sådan lansbrytning emellan åsichter, der hvar och en sträfvar att i det yttersta behålla fältet, som det rättas slutliga seger varaktigast befastes. Förr eller senare bör man kunna hoppas, att Länet skall med förenade krafter rigta sitt arbete på uppnåendet af en konstant race, lämpad efter dess naturliga förhållanden och den goda stam det redan äger, och emellertid böra ifrarne för dess framåtskridande i materiel utveckling med förtröstan kunna motse, att provinsens af ålder ärfda anseende för en god stam af och utmärkt vård om det ädlaste af husdjuren ej skall af nutiden förringas, utan tvertom höjas, och hästafveln sålunda blifva en vigtig inkomstkälla för befolkningen.

Det i senaste femårsberättelsen omförmälda staten tillhöriga *stamschäferiet* af Southdownfår på Degeberg flyttades år 1861, då det utgjorde åtta baggar och 48 tackor, till egendomen Blomberg å Kinnekulle, tillhörig Herr Kammarherren Grefve H. A. Hamilton. Det nedsattes år 1862 till fem springbaggar och 48 tackor, hvilket antal ej får öfverskridas. En ifrån Herr Nathusius på Hundisburg år 1862 inköpt springbagge af Lord Walsinghams berömda stam hade, enligt den af Schäferidirektören till Landtbruks-Akademien afgifna reseberättelse för år 1863, verkat fördelaktigt genom vacker afvel af kraftiga och tätulliga lam. I arrende för hjorden betalar ägaren af Blomberg till staten årligen omkring 160 R:dr, två springgumsar och en tacka, med rättighet att för föda och skötsel förfoga öfver de öfriga lammen. Croisering har icke ägt rum med andra än arrendatorn tillhöriga får. År 1861 skedde icke någon försäljning från schäferiet, och för åren 1862 och 1863 saknas uppgift om de försålda fårens antal, men å auktion såldes till egendomsägare i orten år 1864 sex springbaggar å 75 R:dr och år 1865 fem springbaggar å 50 R:dr allt per stycke. Något egentligt inflytande på ortens fårafvel har detta schäferi icke under femårsperioden utöfvat, enär, såsom nämnt är, croisering endast skett med innehafvaren tillhöriga får och det höga priset på de försålda baggarne utestängt mindre landtbrukare från täflan vid auktionstillfällena, men under år 1866 har Kinne och Kinnefjerdings häraders kretsafdelning af Hushållnings-sällskapet från schäferiet inköpt två springbaggar, hvilka mot billig afgift uthyras till fåragare i orten, så att anledning är att för framtiden hoppas gynnsamma verkningar af denna stamjord, jemväl för förbättrandet af allmogens fårracer.

Till upphjelpandet af fårafveln inom Länet, som i allmänhet icke intager särdeles hög ståndpunkt, har Hushållnings-sällskapet år 1865 inköpt tvänne baggar af ädlare slag, hvilka upplåtits åt enskilda personer, med vilkor, att en fjerdedel af köpeskillingen skall årligen afbetalas, och att baggarne under

amorteringstiden hvarje år skola tillåtas betäcka minst 50 får utom ägarens egna, äfvensom beslutat, att inköpa dels ytterligare fyra, dels ock, i den mån afbetalningarne inflyta, än flera baggar att på enahanda sätt och med vilkor af allmänhetens betjenande användas.

Af enskilda schäferier, som ändamålsenligt och med beräkning af högsta möjliga afkastning vårdas, må nämnas ett mindre schäferi å Claestorp, egentligen beräknadt för undervisning åt eleverna i Länet der förlagda ena landtbruksskola, ett schäferi å Sätenäs, sätet för den andra landtbruksskolan i Länet med 320 vinterfödda får af stammen Disley infantado, som nu korsas med Southdownsgumsar, inköpta från statens schäferi å Blomberg, samt med beräknad inkomst af hvarje får för ull och försålda gödfår af 13 R:dr 8 öre årligen, äfvensom fårhjordar å Främmesta, Malma, Hästhalla, Kålltorp och Suntetorp, hvilkas ägare, i afseende å fårskötseln, inhemtat råd af Schäferidirektören Hofman Bang vid af honom å de särskilda egendomarne år 1864 gjorda besök. Såsom af tabellen angående Boskapsskötseln, jemförd med förhållandet år 1860, inhemtas, har fårens antal i Länet under femårsperioden, ehuru det varit underkastadt vaxning, dock i sjelfva verket aftagit.

Å större egendomar har *svinafveln* fortfarande varit föremål för omvårdnad och förädling medelst Engelsk och s. k. Chinesisk race. Allmogen begagnar dock ännu alltjemt hufvudsakligen den gamla Svenska, så kallade bondracen, hvilken, om ock i köttets beskaffenhet och fettbildningen underlägsen herregårdsracerna, dock lemna ett fullt njutbart fläsk, hvilket går väl i handel.

Af det i senaste underdåniga femårsberättelse omförmälda anslag till landtbrukets befrämjande inom Länet, utgörande 845 R:dr 22 sk. 8 r. banko, som, enligt Eders Kongl. Maj:ts Nådiga tillåtelse, i skrifvelse den 15 Januari 1858 blifvit till Hushållnings-sällskapet öfverlemnadt, för att till boskapsracernas förbättrande användas, har, med tillskott af sällskapets egna medel, bildats en fond, som användts till inköp af tjurar i tjenstbar ålder, hvilka öfverlemnats till enskilda jordägare i olika delar af Länet, med vilkor, bland andra, att med en fjerdedel af inköpspriset årligen i fyra år återgålda djurens värde samt under tiden, emot en afgift af högst två R:dr R:mt, hålla dem kringboende tillhanda, för betäckning; kommande för de efter hand inflytande köpeskillingsmedlen nya djur att inköpas och på enahanda sätt upplåtas. Sålunda hafva år 1865 dels ifrån Stamholländeriet å Gammalstorp, dels ifrån enskilda personer, inalles tolf tjurar blifvit inköpta och på Länet så fördelade, att inom en icke alltför vidsträckt omkrets i hvarje del deraf finnes en god afvelstjur. Visserligen har den bestämda afgiften på flere ställen afhållit allmogen från begagnandet af det densamma sålunda erbjudna tillfälle till förädling af deras egna stammar för godt pris, men på andra orter har håglösheten varit mindre stor och på dessa orter, äfvensom å de egendomar, der tjurarne varit utställda, säges ungboskapen bära tydliga spår af fädernetypen. I Korsberga socken, Kåkindes härad, har en tjur öfvertagits af ett bolag af 19 hemmansägare och brukare och deribland 10 bönder, hvilka använda den till korsning med egna kor, så att man inom denna socken bör kunna påräkna en allmännare förbättring af boskapsracen, till föredöme jemväl för andra orter. Kalfvar, fallna efter berörda afvelstjurar, lära allestädes med begärlighet efterfrågas, på hvilken omständighet man äfven vågat grunda hoppet om gynnsamma verkningar af företaget, sedan detta hunnit växa in i folkets medvetande om dess rätt förstådda fördelar.

Endast sparsamt uppfödes *fjäderfä*, hvilken produktion i allmänhet anses mindre lönande. En höns-gård å Dagsnäs af 800 individer, hvilka födas med kokt hästkött och mask, för produktion dels af kött, som hufvudsakligen sålts på England, dels af ägg med afsättningsort i Stockholm, torde dock här förtjena att omförmålas. Inkomsten har emellertid ej motsvarat utgifterna, hvadan företaget redan hösten innevarande år, efter två års tillvaro, upphört. Från Wartofta fögderi försäljes, enligt Kronobetjeningens uppgift, gäss och ägg till andra orter. Eljest afser denna afdelning af husdjursskötseln nära nog uteslu-

tande Länets eget behof. I grannskapet af jernvägsstationerna har väl på de sista åren någon försäljning af ägg på Stockholm ägt rum, dock icke af särdeles betydenhet.

I motsats emot förhållandet under nästföregående femårsperiod, har *biskötseln* under åren 1861—1865 gjort icke obetydliga framsteg, ehuru samtliga åren under perioden varit för biodling mindre fördelaktiga och framför allt året 1861 särdeles ogynnsamt. Hågen för denna näringsgren synes vara särdeles liflig, att döma efter den af Hushållnings-sällskapet för Länets antagne biskötarens årsberättelser. Denne, som inom Länets år 1861 började sin verksamhet, har med hvarje år blifvit allt mera anlitad af personer, som önskat undervisning i biskötseln. Undervisningen har meddelats dels i reqvirenternes hem fem dagar i veckan, dels ock Lördagarne i biskötarens egen bigård, der han af lärgiriga haft talrika besök. Resorna hafva upptagit:

År 1861.....	58 dagar å	63 ställen,	deraf 44	tillhöriga	allmogen	och 19	ståndspersoner.
» 1862.....	89 » å	68 »	» 34	»	» 34	»	»
» 1863.....	106 » å	97 »	» 54	»	» 43	»	»
» 1864.....	159 » å	160 »	» 93	»	» 67	»	»
» 1865.....	154 » å	139 »	» 74	»	» 65	»	»

det sistnämnda året de ställen icke inberäknade, som besökts af en under tiden hos biskötaren bildad elev. Undervisningen sker efter Dziersons method och med användandet af Dziersonska biboningar, hvilka förfärdigas och för billigt pris af biläraren tillhandahållas afnämaren. År 1864 har Udenäs socken, som är alltför aflägsset belägen, för att kunna påräkna erforderligt biträde af Länets biskötare, låtit hos denna underhålla en elev, hvilken, efter genomgången lärokurs, skall i hemorten tillhandagå socknemännen med råd och upplysningar, äfvensom praktiskt biträda vid biodling. Den i Trädgårdsföreningen i Skara inrättade bigård har deremot icke haft någon framgång, såsom det uppgifves af brist på naturliga ängar i grannskapet, med goda beten för bien, hvarföre afsigten att derstädes bereda undervisning i biskötseln torde komma att öfvergifvas. Bien hafva, såsom det uppgifves, af brist på tillräckliga honungsförräder, derstädes icke kunnat öfvervintra.

Någon nämnvärd *epizooti* har under nu ifrågavarande femårsperiod lyckligtvis ej förekommit. En farsotartad qvarka bland hästar, vintern och våren 1865, var visserligen på flera ställen gängse, men, föga elakartade, slutade sjukdomsfallen endast sällan med döden, der icke användandet af hvarjehanda huskurer, hvarför allmogen ännu i allmänhet har benägenhet, bestående i varmt kaffe, söt mjölk, bränvin, linolja m. m., som dels inhållas genom djurens mun dels genom näsborrarna, hvarifrån det ofta tager vägen till luftstrupen och lungorna, tillskyndade de värnlösa patienterna döden genom qväfning eller lunginflammation.

Några andra skyddsmedel emot farsoter bland husdjuren, än lättade tillfällen till erhållande af hastig läkarevård, finnas icke. Sedan Hushållnings-sällskapet anvisat 200 R:dr, såsom bidrag till aflöning åt en *djurläkare* inom hvarje af de 11 under sällskapet lydande kretsafdelningarne, så hafva de flesta af dessa afdelningar deraf begagnat sig och antagit särskilda djurläkare, med skyldighet att bo inom afdelningens verkningsområde. Norra Wadsbo kretsafdelning har till och med blifvit indelad i trenne särskilda veterinärläkare-distrikter, hvilka dock endast tidtals samtidigt varit försedda med läkare. Veterinär-Inrättningen i Skara utgör i detta afseende en oskattbar fördel för Länets med afseende såväl å lärarnes deltagande i den praktiska sjukvården, som å tillfället att bland de elever, hvilka derifrån efter fulländade lärokurser utgå, erhålla lämpliga personer för utöfvande af sjelfständig läkareverksamhet. Några preventiva åtgärder i detta hänseende äro nu, lika litet som tillföre, att omförmåla.

De i senaste femårsberättelsen omförmålda *vattenaftappningsföretag* afslutades:

1:o Sänkningen af sjön Örlen och upprensningen af ån Örlan med utlopp i sjön Wiken i Ransbergs socken, hösten år 1861. Genom detta arbete, som åtnjutit understöd af allmänna medel med 1,800 R:dr, såsom gåfva, och 6,800 R:dr, såsom lån, att återbetalas under åren 1861 till 1881, hafva 474 tunnland 27 kappland jord blifvit odlingsbara, hvaraf 290 tunnland 20 kappland redan burit vackra skördar, men återstoden 184 tunnland 7 kappland, tillhörande hemmanen Björkhult, Marhult och Fagersanna, ännu icke varit under plog, dels till följd af den tryckta penningställningen, dels ock derföre, att jorden jemväl i sitt naturliga skick med fördel kan användas. Vattenytan i sjön har blifvit sänkt inalles emellan 4 och 5 fot. Hela arbetskostnaden har utgjort 10,795 R:dr 62 öre, deruti likväl icke inberäknadt odlingskostnaderna; samt

2:o. Utdikningen af mossar till egendomarne Dagsnäs, Häryda och Bjurum i Gudhems och Skånings härader, hösten år 1860. Företaget, som började år 1856 och omfattat en jordvidd af 2,065 tunnland mossar, småningom höjande sig i vestlig rigtning ifrån Hornborgasjön, intill hvilken de hafva ett låglänt och sankt läge, har, med ett hufvudaflopp af 50,144 fot i längd, möjliggjort odling af 550 tunnland till åker numera upptagen, god jord. 923 tunnland, tillhörande Stora Bjurum, äro afsedda till skogsplantering, men hafva ännu icke hunnit ändamålsenligt torrläggas i vidsträcktare mån, än att 75 tunnland kunnat med skogsfrö besås. Sådnen, verkställd år 1862, synes hafva skett med framgång. Återstoden af mossarne användes dels till bete, dels hufvudsakligen till brännstofsberedning, hvartill de sägas vara särdeles lämpliga. Jordmånen består af ett på sandbotten hvilande svartbrunt jordlager af vexlande djup; och anses i odlingshänseende vara: 819 tunnland af bättre och 1,246 tunnland af sämre beskaffenhet. Hela kostnaden för utdikningsföretaget uppgår till 25,500 R:dr, hvaraf delägarne tillskjutit hälften och återstoden 12,750 R:dr erhållits af statsmedel, med 2,550 R:dr anslag utan återbetalningsskyldighet och 10,200 R:dr lån, att återgäldas under åren 1861—1875, fördeladt på 11 $\frac{1}{2}$:dels mantal, deraf 4 $\frac{1}{2}$:dels mantal, tillhöriga Dagsnäs, 2 $\frac{1}{6}$:dels mantal Häryda och 4 $\frac{1}{3}$:dels mantal Stora Bjurum.

Under den period, denna underdåniga berättelse omfattar, äro följande vattenaftappningar å bane bragta, nemligen:

a) Utdikning och torrläggning af Kullasjön i Hofva socken, Wadsbo härad, för hvilket ändamål år 1859 bildades ett bolag af angränsande hemmansägare, hvilket, i öfverensstämmelse med ett af Landtbruks-Ingenjören Uddman år 1861 uppgjort förslag, slutande å 19,100 R:dr och med understöd af statslån 9,500 R:dr, att återbetalas med fem procents ränta och tre procent å kapitalet årligen efter tre års förlopp, räknadt från år 1865, då första delen af lånet lyftades. Våren sistnämnda år påbörjades arbetet, som, efter sökt och medgifven ett års förlängning i arbetstiden, bör vara afslutadt den 1 Oktober 1867, och hvilket numera så långt framskridit, att endast 1,000 fot dikning å de sankaste och från utloppet mest aflägsna trakterne återstår. Genom utdikningen skulle en beräknad jordvinning af 559 tunnland fullgod och 83 tunnland halfgod mark uppkomma;

b) Sänkning och upprensning af ån Lidan å en sammanräknad längd af 3 $\frac{1}{2}$ mil. Redan år 1851 bildades för sådant ändamål och i afsigt att derigenom göra vattendraget angränsande, sidländta marker odlingsbara, ett bolag af delägare inom tre socknar af detta och sex socknar af Elfsborgs Län, hvilka af företaget kunde draga fördel. Påföljande år 1852 skedde förberedande undersökning och afvägning, hvarjemte vederbörligt kostnadsförslag uppgjordes, hvilket, sedermera omarbetadt och kontrolleradt, af Eders Kongl. Maj:t år 1864 fastställdes, upptagande ett kostnadsbelopp af 252,000 R:dr R:mt. Det dyrbara företaget, i hvilket ingick utrifning af trenne qvarnar och ombyggnad af tio broar dels af sten, dels af trä å allmän väg, hvilade emellertid dels på grund af delägarnes betänkligheter vid de dryga utgifter, som dermed voro förknippade, dels ock i afvaktan på statsbidrag till år 1864, men sedan Rikets Ständer vid Riksdagen 1862—1863 till arbetets befrämjande beviljat ett låneunderstöd af 126,000 R:dr, med föreskrift,

att endast 46,000 R:dr fingo lyftas under dåvarande bevillningsperiod, börjades arbetet den 5 Juni 1864 samt fortgick, enligt direktionens berättelse, nämnda år till den 1 November samt år 1865 från den 22 Maj till den 21 Oktober med 140 à 170 man dagligen. 4,000 tunnland, hufvudsakligen mossjord af god beskaffenhet, beräknas blifva odlingsbara genom detta arbete, som, enligt kontrakt med Styrelsen öfver Väg- och Vattenbyggnader, bör vara färdigt den 1 Oktober 1870. Senast församlade Rikets Ständer, som medgåfvo lyftning år 1867 af ytterligare 30,000 R:dr å det beviljade lånet, meddelade, i afseende å återbetalningen, den eftergift i eljest för dylika lån gällande vilkor, att densamma skulle börja först sedan tre år förflutit från slutet af det år, hvarunder hela lånet från Riksgälds-Kontoret utbekommits;

c) Upprensning af Ulfstorpsån till afledning af vatten från sträckor af dränkt mark inom Ulfstorps, Göttarps och Högstorps byar i Wiste härad. Till understödjande af detta arbetsföretag, hvarigenom betydliga odlings- och ängsvattningstillfällen skulle kunna beredas, har Hushållnings-sällskapet anvisat 1,800 R:dr, såsom lån att, jemte sex procent ränta, återbetalas med en femtedel årligen under loppet af fem år från den 1 November 1864. Arealen af den jord, som härigenom blifvit förbättrad, och kostnaden för arbetet utöfver låneunderstödet har ej uppgifvits;

d) Utdikning af den så kallade Wedumsängen och afledning af Wedumsån i Holmestads, Wedums och Göteneds socknar, Kinne härad, hvilket arbete började år 1863 och afsynades innevarande år 1866. 795 tunnland jord hafva deltagit i kostnaden för arbetet, som uppgått till 16,000 R:dr, eller 1,900 R:dr mindre, än det af Landtbruks-Ingenjören Uddman uppgjorda kostnadsförslaget innehåller. Företaget har varit understödt med lånebidrag dels af Statsverket 10,200 R:dr, dels af Hushållnings-sällskapet 2000 R:dr, de sistnämnda att räntefritt innehafvas i tre år och derefter återgäldas med en femtedel årligen i fem års tid jemte ränta. Redogörelsen för verkningarne af sistnämnda fyra vattenafledningsföretag med afseende å förökade odlingstillfällen eller åstadkommen jordförbättring tillhör icke den tid, som denna underdåniga berättelse omfattar.

En år 1864, på bekostnad af åtskilliga jordägare inom Ullervads, Eks, Utby och Ekby med flere socknar i Norra Wadsbo fögderi föranstaltad undersökning, för åstadkommande af Tidaåns sänkning, medelst sprängning och fördjupning af det så kallade Kattholmssundet, genom hvilket företag 5,000 tunnland jord af god beskaffenhet beräknats kunna förbättras och blifva odlingsbara, torde här jemväl böra omnämnas, fastän arbetet, i anseende till meningsstridigheter emellan intressenterne och i förbidan på bidrag af allmänna medel, under perioden icke blifvit satt i verket. På utvidgning af Kattholmssundet, till förebyggande af Tidaåns öfversvämningar i den dalgång, den inom ofvanberörde med flera socknar genomlöper, har redan tillföre med understöd af allmänna medel arbete varit nedlagdt, utan att likväl det afsedda ändamålet dermed fullständigt vunnits.

Grunddikning dels med rör dels med stendiken och hvarjehanda arbeten, i afsigt att befria jorden från öfverflödsvatten, hafva fortgått, isynnerhet på de större egendomarne, sammanlagdt till icke ringa omfång. Några sifferuppgifter om den sålunda afdikade jordrymden hafva dock icke kunnat anskaffas.

Anläggningar för *ängsvattning* medelst öfversilning hafva endast undantagsvis skett. Jemte de i senaste femårsberättelsen omnämnda företag i detta hänseende vid Kafås, Tidaholm, Fröjered och Ottorp om tillhopa 300 tunnland, hafva under nu ifrågavarande femårsperiod med goda verkningar tillkommit inrättningar af enahanda art på några ställen i Åsledds socken samt på Stora Bjurum, omfattande en ägovidd af tillhopa omkring 75 tunnland.

Någon omsorgsfull behandling af *ladugårdsspillningen*, som onekligen utgör det förnämsta och mest värdefulla gödningsämnet, påträffar man mindre ofta vid allmogens gårdsbruk. Vigten af den flytande spillningens tillvaratagande är ännu icke nog allmänt insedd, och mången tunna spanmål, som eljest skulle bidraga att fylla bondens lada, går genom en dylik uraktlåtenhet förlorad. Emellertid föregå ågarne af

de större possessionerna i detta, som i så många andra hänseenden, sina mindre bemedlade och mindre upplysta yrkesbröder med lofvärda föredömen, och framför alla torde ägaren af Österäng utmärka sig i fråga om en rationel behandling af ladugårdsaffallet, detta livsvilkor för ett lönande och kraftigt åkerbruk. Bland gödningsämnena, som, jemte gödsel från stall och ladugård, begagnas, äro komposterad djjord och osläckt kalk, guano, benmjöl, fosforsur kalk, af hvilka de pulverformiga gödningsämnena, de der falla sig dyra, föga användas utom kretsen af de förmögnare landtbrukarnes åkergården. För att genom erfarenhetens vittnesbörd sprida kunskapen om fördelarne utaf och sålunda framkalla hågen och bemödandet att tillvarataga och använda den, för höjandet af jordens växtkraft, värdefulla latrinspillningen, har, enär svårighet yppat sig att finna personer, som med skötseln deraf velat taga befattning, Hushållnings-sällskapet hösten år 1861 anslagit medel till premier åt dem, som visat sig hafva inhemtat godkänd kunskap om pudrettberedning, enligt den method, som tillämpats af föreståndaren för en af Länets landtbruksskolor Ivar Kylberg, och hvilken method lär hafva lemnat utmärkta resultat. I sådant afseende har sällskapet utdelat 25 R:dr år 1862, 180 R:dr år 1863, 100 R:dr år 1864 och 80 R:dr år 1865, hvarjemte sällskapet, genom åtskilliga uppsatser i sin tidskrift, angående gödselläran, sökt att inskräpa nödvändigheten af uppmärksamhet, omtanka och noggrannhet, i fråga om uppsamlandet och ändamålsenliga beredandet af alla dessa, för möjligheten af en fortsatt produktion af människans hufvudsakligaste lefnadsförmödenheter, oundgängliga ämnena, en omtanka, som måste ökas i samma mån, som folkmängdens tillväxt tager i anspråk förhöjd växtkraft hos jorden. Ett förslag, att aflönning till sakkunnig kringresande person, för meddelandet af undervisning, särskildt åt allmogen, i gödselns ändamålsenliga behandling samt i användandet af kalk, djjord med mera, måtte af Hushållnings-sällskapet anvisas, har, ehuru Sällskapet erkänt vigten och nyttan af förslaget, icke ansetts med dess tillgångar förenligt.

Hägnaderna utgöras fortfarande, såsom hitintills, i de flesta fall af skidgårdar, eller gärdesgårdar. Endast på de större godsena och undantagsvis å mindre brukningsdelar påträffas man hägnader uppförda af sten. I enlighet med gällande stängsellag hafva dock på många ställen öfverenskommelser träffats om gärdesgårdarnes borttagande. Så lär inom hela Saleby socken i Skara fögderi icke finnas någon hägnad kvar. Kreaturen tjudras der på betena. Föreningar om vallgång hafva veterligen icke kommit till stånd, och vallhundar underhållas endast å herregårdarne. Ofvanberörda återhållsamhet i fråga om stängselhållning är likväl en egendomlighet för slättbygden. I skogsbygd stå gärdesgårdarne i allmänhet kvar till hela sin fordna utsträckning.

Jemväl under nu ifrågavarande femårsperiod har Länets Hushållnings-sällskap, genom sitt Berednings-Utskott, jemte det Sällskapet biträdt en af Hushållnings-sällskapet i Nyköpings Län gjord underdånig framställning att, såsom laggild, måtte anses hvarje hägnad af den beskaffenhet, att den skyddade mot de större hemdjurens, hästars och boskapskreaturs, intrång, hos Eders Kongl. Maj:t i underdånighet anhållit, att nådig Proposition måtte till dåvarande Rikets Ständer aflåtas om sådan ändring i Kongl. Förordningen om ägors fredande emot skada af annans hemdjur samt om stängselskyldighet den 21 December 1857, att, jemväl der skog mötte skog, granne, som önskade befordra skogsåterväxt, måtte njuta fred å sina ägor utan hägnad; men i skrifvelse till Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande den 18 September 1862 har Hans Exsellens Herr Justitie-Statsministern, på nådig befallning, gifvit tillkänna, att, då förslag i enahanda syftning blifvit af Rikets näst derförut samlade Ständer ogillade, Eders Kongl. Maj:t, som ansåg likaledes ifrågaställd särskild lagstiftning i ämnet för detta Län icke böra för det dåvarande ifrågasättas, i strid med den i Förordningen antagna grundsats om tillämpning af dessa stadganden öfver hela Riket, funnit berörda anhållan icke till någon åtgärd föranleda.

För befrämjandet och utvecklingen af den näring, för hvilken det åtagit sig målsmanskapet inom Länets, har Hushållnings-sällskapet i allmänhet och dess arbetande ledamöter isynnerhet med ospardt nit

och aldrig svalnad ifver kraftigt verkat, i det sällskapet med framgång bekämpat fördomarne och slentrianen, banat vetenskapligheten väg samt frikostigt understödt och befordrat det praktiska utförandet af dess upptäckter i det allmänna välståndets och odlingens intresse. På samma sätt, som under nästföregående femårsperiod, har under de fem år, hvilkas företeelser, hvad Länet angår, inom området för näringar och politi denna underdåniga berättelse har till uppgift att skildra, sällskapet verksamt uppträdt genom årliga expositioner, genom landtbruksmöten, premier för hvarjehanda förrättningar till jordbrukets fromma, priser för täfning vid utställningar af hästar och boskaps kreatur, får, svin och fjäderfä, jordbruks-, ladugårds-, trädgårds- och slöjdalster samt redskaper, inköp af utmärktare jordbruksredskap och försäljning af desamma på auktion för spridning deraf jemväl till det mindre landtbruket, med mera, äfvensom genom kortare uppsatser i landthushållningsangelägenheter samt referater ur berömda utländska journaler för åkerbruk och näringar uti den månadsskrift, hvars utgifvande oafbrutet fortsättes, och i hvilken hvarje månad för den nästföljande inrymmes en så kallad minneslista, innefattande råd, anvisningar och erinringar, med afseende å den verksamhet, hvarje tidpunkt af året hufvudsakligast kräfvat af landtmannen. Sällskapets bemödanden understöddas verksamt inom trängre kretsar af elfva under- eller så kallade krets-afdelningar. En under femårsperioden af Hushållnings-sällskapet anordnad, så kallad Landtbruksklubb i Lidköping, med månatligen återkommande sammanträden, har beredt Länets jordbrukare ytterligare tillfällen till utbyte af åsikter och erfarenhetsrön. Ett af detta Läns Hushållnings-sällskap väckt förslag om association med angränsande Läns enahanda institutioner, för behandling, medelst utsedde komiterade, af sådana frågor och ämnen, som kunde anses beröra de förenade Länens gemensamma förhållanden har deremot icke inom de till dylik association inbjudna Hushållnings-sällskapen framkallat sympatier, och i följd deraf fått förfalla. Genom sitt ofvanomförmälda kraftfulla ingripande i näringslivet har Hushållnings-sällskapet ovedersägligen verksamt befordrat utvecklingen af landtbruket och dess binäringar.

Sedan efter den utmärkte föreståndaren för *rättareskolan* å Degeberg Edvard Nonnens död den 2 Mars 1862 samt tilländagåendet af det med Staten derom upprättade kontrakt, denna skola, beräknad för 24 lärningar, hösten år 1863 upphört, samt Eders Kongl. Maj:t icke i vidsträcktare måtto fäst afseende å Hushållnings-sällskapets i särskilda skrifter gjorda ansökningar, dels att det för skolan å Degeberg beviljade anslag, 7,500 R:dr, fortfarande måtte få användas till en rättareskola inom Länet för enahanda antal lärningar, som vid Degeberg åtnjutit undervisning, dels, sedan Landtbruks-Akademien i underdånighet föreslagit anslaget förhöjande till 8,000 R:dr, för inrättandet af tvänne rättareskolor med tolf lärningar i hvardera och med samma årsanslag 4,000 R:dr, som öfriga dylika skolor i Riket, att berörde tvänne skolor måtte till detta Län förläggas, än att Eders Kongl. Maj:t i nåder anvisat 4,000 R:dr till inrättandet af en rättareskola för tolf lärningar å egendomen Claestorp i Kyrketorps med flera socknar, Kåkinds härad af detta Län, så har denna skola öppnats den 1 November 1863 å utgården Hene, hvarifrån den våren påföljde år flyttades till hufvudgården Claestorp, för tolf frilärningar, af hvilka sex öfverflyttats från den upphörda skolan å Degeberg. Till och med år 1866 hafva 36 lärningar och således 6 utöfver det föreskrifna antalet, samt af dessa 2 betalande, vid skolan åtnjutit undervisning. Lärokursen är beräknad på två år och undervisningen besörjes af trenne lärare, i öfverensstämmelse med Eders Kongl. Maj:ts nådiga Reglemente för lägre landtbruksskolor den 27 Mars 1863, i ändamål att bibringa lärlingarne elementär kunskap i landthushållningsläran samt praktisk öfning och skicklighet att handhafva ett efter rationela grunder ordnad landtbruk. Lärlingarne, som personligen lägga hand vid alla förefallande landtmanna-arbeten, såväl å fältet som i stall, ladugård, slöjdstuga och smedja, vänjas vid sträng punktlighet och lydnad samt vid nykterhet, tarflighet och de enkla seder, som bäst öfverensstämma med deras blifvande samhällsställning. De tillhållas att noggrannt och med omsorg utföra hvarje särskild förrättning i deras yrke och äro pligtiga att med varsamhet och urskiljning behandla såväl redskap, som kreatur. I afsigt att öfva

dem i en ändamålsenlig fördelning af arbetet och göra dem förtrogna med ledandet af en större arbetsstyrka, tjänstgöra de turvis såsom fördrängar omedelbart under inspektoren. Af de lärningar, hvilka efter fulländad lärokurs afgått från undervisningsanstalten, hafva utom tvänne, hvilka öfvertagit eget gårdsbruk, de öfrige erhållit förmånliga rättareplatser.

En hastig blick på den egendom, hvilken sålunda blifvit utsedd till säte för en af staten bekostad bildningsanstalt, torde här få anses tillätlig. Claestorp, beläget en half mil från Sköfde, i granskapet af jernvägsstation samt i närheten af ej mindre å ena sidan den bördiga Wadsboslätten, än äfven å andra sidan Falbygdens vidsträckta landbruksområde, har 1,200 tunnland öppen jord, hvaraf 800 tunnland brukas under hufvudgården och skötes i cirkulation med sju skiften, hvartera ungefär 110 tunnland i vidd samt i följande växtföljd: 1) träda, hälften gödslad med kreatursspillning och andra hälften med 4 centner fosforsur kalk å tunnlandet; 2) råg och hvete; 3, 4, 5) gräs; 6) hafre och 7) potatis. Ett af grässkiftena användes till bete. Kreatursbesättningen utgöres af 130 kor, 100 får, 40 å 50 svin, 12 par oxar och 36 hästar samt vintertid dessutom af gödboskap. Kostammen består af Svenska, Holländska, Angler och Ayrshiredjur. Mjölkkastningen har sedan år 1864, då en mera rationel utfodring infördes, ökats med omkring 22,000 kannor per år. Fåren, af blandad Southdown och Leicesterrace, inköptes år 1864, för att bibringa rättarelärningarna praktisk färdighet i denna gren af husdjursskötseln och skola ökas till ett antal af 200. Svinkreaturen äro af Yorkshirerace och anses vara i sitt slag utmärkta. Vid egendomen idkas bränvinstillverkning, hufvudsakligen med afseende å drängödnings af slagtboskap. Af skogen, som innehåller en areal af något mera än 800 tunnland, äro 549 tunnland 26 kappland till trakthuggning indelade.

En ytterligare lägre landbruksskola å Sätenäs, hvartill Hushållnings-sällskapet anvisat 2,000 R:dr, hvilket anslag sedermera af Landstinget öfvertagits och år 1865 för ett år ökats till 4,000 R:dr, sedan sökt bidrag af allmänna medel icke bekommit, öppnades den 1 November 1864 för tolf frilärningar, af hvilka dock endast sex antogos nämnda år samt sex år 1865 jemte två extra elever. Undervisningen beräknad för två-årig lärokurs ombesörjes af tre lärare efter enahanda grunder, som vid Claestorp. Öppna jordarealen till Sätenäs utgör 500 tunnland, hvaraf hälften lera med växtomlopp i sju skiften och återstående hälften lätt lera och sandjord i tio-skiftad växtföljd. Vid gården födas, jemte 6 par oxar, 65 stycken mjölkkor af så kallad svensk herregårdsrace, samt 320 stycken får, hufvudsakligen Disley-infantado stam, som uppblandas genom korsning med gumsar af Southdownsrace. Ordning, arbetsamhet och enkelhet i seder inplantas äfven här hos lärjungarna, hvilkas antal af finansiella skäl icke motsvarar tilloppet af sökande.

Tab. Litt. L. Sedan den af Hushållnings-sällskapet under nästförutgångna femårsperiod aflönade *Länsagronomen* år 1859 från befattningen afgått, har särskild Agronom för Länet icke varit anställd. En af Hushållnings-sällskapet år 1865 beslutad och sedermera gjord underdånig framställning, att särskild af Staten aflönad

Tab. Litt. L.

Landbruks-Ingenjörens verksamhet.

	Antal förrättningsställen.	Antal förrättningsdagar.	Förrättningarnes föremål.					Summa.		
			Indelning till vaxelbruk.	Plan till omläggning och underdikning af åkerjord.	Plan till odling af högländ mark.	Plan till odling af kärr och mossar.	Ängsvattning.	För blifvande sjösänkningar undersökt areal.	Qvadratref.	Stänger.
År 1861.....	17	77	—	7,235,2	1,209,6	1,797,6	44,8	7,011,2	17,298	4
• 1862.....	30	112	—	7,588	84	1,545,6	—	—	9,217	6
• 1863.....	37	119	—	12,140,8	1,624	5,488	—	—	19,252	8
• 1864.....	51	136	—	5,941,6	308	34,160	—	—	40,409	6
• 1865.....	41	115	—	9,811,2	520,8	8,713,6	28	—	19,078	6

Landtbruks-Ingeniör, med uteslutande tjänstgöringsskyldighet inom Länet, måtte här stationeras, emot det att sällskapet tillförsäkrade honom ett penningebelopp, minst motsvarande beloppet af den ersättning för resekostnad och traktamente, som han tillförerne årligen från Statsverket erhållit, har icke medfört åsyftad verkan. Den af staten aflönade Landtbruks-Ingeniörens verksamhet inom Länet åren 1861—1865 inhemtas af bifogade Tabell Litt. L.

Till biträde vid *drainerings- och ängsvattningsarbeten* antog Hushållnings-sällskapet år 1864 fyra så kallade fördrängar, med årligt arfvode af 50 R:dr hvardera samt rättighet till ersättning af reqvirent med 2 R:dr för hvarje arbetsdag på egen kost och 1 R:dr 50 öre, när mat bestods af arbetsgifvaren, hvarjemte Hushållnings-sällskapet, som åt hvardera af bemälde fördrängar anskaffat en korstafva och ett enkelt afvägnings-instrument, med skyldighet för dem att under två år återgälda inköpspriset, beredt tillfälle till kostnadsfri undervisning för dem, som, i afsigt att framdeles ingå såsom fördrängar i sällskapets tjänst, önskade att tillägna sig de därför erforderliga kunskaper; och hafva bemälde fördrängar åren 1864 och 1865 träget tjänstgjort under Landtbruks-Ingeniörens öfverinseende. De här ofvan i tabellen omförmälda planer till odlings- och underdikningsarbeten hafva nästan uteslutande afsett de större egendomarne.

Hushållnings-sällskapet, som år 1862, till bildande af en *agrikulturkemisk* försöksanstalt vid Landtbruks-Akademiens experimentalält, bidragit med 500 R:dr, har, genom bemälde Akademis Agrikulturkemist, på sätt här ofvan i första afdelningen är vordet i förbigående nämndt, med afseende å landtbrukets behof, låtit undersöka jordmånernas kemiska sammansättning inom olika delar af Länet. För dessa undersökningar, som dock endast kunna anses såsom en början till en geognostisk kemisk beskrifning öfver Länet, och hvarvid jordprof, hemtade år 1861 från Smetofta, Gudhem, Boda, Wrångbäck, Kafås, Kilagården, Suntetorp, Gammalstorp, Österäng, Sätenäs, Marby å Kinnekulle samt år 1863 å Fimmersta, Holmen och Hönsäter, analytiskt behandlats, har förrättningsmannen redogjort i särskilda berättelser, som intagits i Hushållnings-sällskapets tidning, December-häftet 1861 och Januari-häftet år 1862, Maj-häftet år 1863 samt April-häftet år 1864.

Stuteri finnes icke inom Länet. *Stamholländeriet* på Gammalstorp, det enda inom Länet, består fortfarande af 20 stycken kor och 2 tjurar af Ayrshirerace samt innehafves med vilkor, att staten årligen erhåller värdet af ett ungreatur, att ladugården efter hand remonteras med yngre djur, i stället för gamla som utmönstras och tillfalla egendomsägaren, samt att alla kalffvar påläggas. Ungkreaturens antal voro:

År 1861	35 stycken,	hvaraf försåldes	12 stycken	för tillhoppa	4,034 R:dr R:mt,
» 1862	30 »	»	12 »	»	3,442 »
» 1863	28 »	»	6 »	»	1,400 »
» 1864	47 »	»	24 »	»	4,482 »
» 1865	27 »	»	3 »	»	900 »

Summa 167 stycken hvaraf försåldes 57 stycken för tillhoppa 14,258 R:dr R:mt, eller i medeltal för hvarje djur 250 R:dr 14 öre R:mt.

Till uppmuntrande af *mejerihandteringen* hafva sedan år 1864, på statens bekostnad, fem mejerielever varit anställda å Blomberg i Kinneferdings, två å Kilagården i Skånings samt en å Melltorp i Wadsbo härad, afvensom Hushållnings-sällskapet dels inköpt och å auktion försålt utmärktare mejeri-inventarier, dels ock, för att åstadkomma en förbättrad mjölkhushållning, hufvudsakligast hos allmogen, anvisat medel till ersättning åt Majoren P. U. Gussander för en, enligt aftal, af honom under Juli, Augusti och September månader, år 1861, i öfverensstämmelse med förut uppgjord marchroute, företagen resa genom Länet, dervid han å bestämda, på förhand kungjorda stationer lemnat undervisning i mjölkhandteringen för en, jemlikt uppgift i hans reseberättelse, å hvarje station, med undantag af Warola, talrikt församlad skara af såväl

allmoge, som ståndspersoner. Det är nedslående att omförmåla, det Majoren Gussander funnit allmogens sätt att mjölka och sköta mjölken särdeles dåligt, hvilket föranledt en uppmaning från honom till Hushållnings-sällskapet att uppmuntra till större noggrannhet och omsorg i detta hänseende, hvartill han ansett inrättandet af bymejerier kraftigt böra bidraga. Hufvudsakligen med föranledande af denna uppmaning, har Hushållnings-sällskapet, efter hand, till inrättandet af tre *bymejerier* lemnat räntefria lån af 1,000 R:dr till hvarje att under tio års tid, med en tiondedel årligen, sedan två år förflutit från medlens emottagande, återgåldas. Det första af dessa mejerier, förlagdt i Edsvära i en folkrik trakt, började sin verksamhet den 8 September 1862 och erhöi från grannar nämnda månad 204½ kannor samt i Oktober månad 107½ kannor, hvarefter all leverans af mjölk till mejeriet från närboende under året upphörde. Minsta lemnade mjölkquantitet per dag utgjorde 3½ kannor och uppgick icke någon dag högre än till 16 kannor. År 1863 behandlades vid mejeriet 4,553 kannor mjölk, af hvilka kringboende lemnade endast 53 kannor och år 1864, det sista för hvilket uppgift erhållits, tillverkades mejeriprodukter af 5,617 kannor mjölk, hvaraf 5,411 kannor från innehafvarnes egen och 206 kannor, allt å 14 öre kannan, från grannars ladugårdar. Dessa förhållanden synas icke vara egnade att grundlägga hopp om framgång åt företaget, hvadan ock Hushållnings-sällskapet beslutat att icke lemna vidare låneunderstöd till bymejerier, innan sig visat, att det dermed afsedda ändamålet kunde uppnås. Från de öfriga båda med lån understödda bymejerierna i Källstorp och Stenåsen, i Frideneds socken, hafva andra upplysningar icke ingått, än att å sistnämnda ställe, der mejeriet öppnades i November månad år 1864, grannarne från flera ställen skyndat att använda det dem sålunda erbjudna tillfälle till afsättning af deras mjölköfverskott. Ett år 1864 af allmogen i Karleby, Leksbergs socken, utan understöd, inrättadt mejeri, för tillverkning af ost, har årligen lemnat i nettobehållning omkring 450 R:dr, lefnadskostnaderna för förestånderskan oberäknade. Mjölk lemnas af byalaget till förestånderskan för 16 öre per kanna och årliga tillverkningsquantiteten har uppgått till omkring 700 Læ ost.

I afseende å *brännerierna*, för hvilkas tillverkning fullständig redogörelse här nedan lemnas, anser Landshöfdinge-Embete deras inverkan på åkerbruket ingalunda hafva varit ofördelaktig, der handteringen med omtanka bedrifvits. Mången egendom torde icke utan största svårighet derförutan kunna ändamålsenligt skötas. Den med näringen förbundna gödning af slagtboskap bidrager nemligen i ej ringa mån att öka ett eljest ofta nog inskränkt gödselöfveråd.

Tillgången på *arbetare* för jordbrukets behof, i allmänhet ej öfver höfvan rik, har, sedan jernvägsbyggnaderna inom Länet till stor del upphört och äfven i andra delar af Riket endast i mindre omfång bedrifvas, något förökats. Arbetsstyrkan består allmäneligen af jordtorpare med biträde af tjenare i husböndernas bröd och, der så tillfälligtvis erfordras, af legdt arbetsfolk; men på många orter begagnas äfven statorpare, hvilkas antal uppgifves hafva, på jordtorparnes bekostnad, tillväxt inom Wartofta fögderi. På sätt i senaste femårsberättelsen omförmåles förekomma statorpare isynnerhet å slättbygden. I skogsbygd finnas ännu temligen allmänt jordtorpen kvar.

Dagsverkspriserna å landsbygden hafva utgjort: för ett mansdagsverke sommartid, eller från den 1 Maj till den 1 Oktober, från och med 90 öre till och med 1 R:dr 25 öre, vanligast 1 R:dr, samt för ett qvinsdagsverke under samma tid 50 å 75 öre, mest sistnämnda belopp, samt under återstående delen af året för ett mansdagsverke 50 å 80 öre, vanligen 75 öre, och för ett qvinsdagsverke 37 å 62, men nerändels 42 å 50 öre, allt på egen kost.

C) *Skogshushållning* jemte D) *Rofdjurs utödande*. Någon med afseende å tillfredsställandet jemväl af framtidens behof inrättad hushållning med enskilda personers skogar inom Länet har tyvärr ännu icke blifvit mera allmän. Visserligen finnas enskilda större godsägare, hvilka, med beräkning af skogens återväxt, förvalta denna för ett land med Sveriges nordliga läge så dyrbara egendom, men det stora flertalets

hushållning är hufvudsakligen beräknad på ögonblickets vinst, utan något bemödande att vidmakthålla ett kapital, som väl vårdadt skulle oafbrutet gifva god afkastning. Man utplundrar på en gång, lockad af höga priser på skogsalster, de vackraste parker och låter derefter besinningslöst de afverkade trakterna ligga öde och ofruktbara och detta oaktadt allt, som både i tal och skrift yttras, till hejdande af det nära nog planmessiga utrotningskriget, och fara värdt är, att endast nöden och behovet, eller ock lagstiftningens ingripande i den enskildes dispositionsrätt öfver en egendom, som till en viss grad äfven tillhör nationen i sin helhet, kan sätta en dam emot förödelsen och grundlägga ett mera förnuftsensligt förfarande jemväl inom denna vigtiga hushållningsgren. Hushållnings-sällskapet har äfven åt befrämjandet af en ändamålsenlig skogsvård egnat sin uppmärksamhet och sin omsorg och en i sällskapetets tjänst antagen, så kallad *skogsplantör*, har allt sedan år 1861, på requisition, gått allmänheten tillhanda med undervisning i skogsskötsel och plantering, emot tillgodonjutande af skjutsersättning för 2 hästar och 5 R:dr i dagtraktamente, när hans biträde påkallats, af hvilket traktamente reqvirent, som kostnadsfritt erhållit ett skålpund skogsfrö, när tillgång dertill funnits, varit skyldig bekosta hälften för hvarje dag utöfver en, som han af skogsplantörens biträde begagnat sig. I hvad mån allmänheten dragit fördel af det dem sålunda erbjudna tillfälle till undervisning kan bedömas deraf, att Hushållnings-sällskapet i rese- och traktamentskostnadsersättningar till skogsplantören utbetalat år 1862: 353 R:dr 64 öre, år 1863: 154 R:dr 54 öre och år 1865: 224 R:dr 58 öre; men åren 1861 och 1864 intet. År 1865, sedan den dittills tjänstgörande skogsplantören från befattningen afgått, hafva lönevilkoren sålunda förändrats, att den i hans ställe antagne person erhåller i årligt arvode 400 R:dr samt skjuts efter en häst och 1 R:dr i dagtraktamente, hvilket sistnämnda af reqvirent godtgöres för hvarje förrättningsdag, utom den första.

Arealen och behållna afkastningen af såväl boställs-, som de under allmän vård ställda skogarne Tab. N:o 4 inom Länet, äfvensom förhållandet i öfrigt med sistnämnda skogar, inhemtas af i underdånighet och Litt. M. bifogade Tabell N:o 4 jemte likaledes i underdånighet bilagda specifika uppgift Tabell Litt. M å följande sida.

Vid dessa tabellers begagnande bör iakttagas, att den i specifikationen utförda afkastningen och kostnaden för afverkningen å kronoparken Mösseberg endast afser förhållandet år 1865, hvaremot kulturkostnaden för samma park är beräknad i medeltal för åren 1861—1865, äfvensom att anledningen till skiljaktigheten emellan de båda tabellerna, i fråga om afverkningsbeloppens penningvärde, beror derpå, att i Tabell N:o 4 provisionen för virkets försäljning å auktion, utgörande fyra procent af försäljningssumman, ej är afräknad, hvilket deremot skett i den specifika uppgiften.

Boställsskogarnes areal är nu, som i nästförutgångna femårsberättelse, meddelad i enlighet med de af Öfver-Jägmästaren i Länet år 1859 till Eders Kongl. Maj:ts Skogs-Styrelse aflemnade uppgifter, grundade på socknevis af Öfver-Jägarne, med biträde af vederbörande Länsmän, anställda undersökningar. Afverkningsbeloppet å dessa skogar hafva lika litet nu, som tillföre, kunnat uppgifvas.

Arealen af den enskilda jordägare tillhöriga skogsmark har ej kunnat fullständigt utrönas, men i förhållande till boställsskogarnes skogsvidd och med hemmantalet, såsom grund för jämförelsen, skulle hela arealen af enskildes skogar i Länet utgöra 2,390,000 kvadratref, hvartill för Leckö och Højentorps Kungsgårdar, Ryfors, Lagersfors, Forsvik, Sättra, Åboholm, Granviken och Skagersholm med flera, hvilka hafva större utmål i skog, än på deras hemmantal, enligt regeln, skulle belöpa, torde böra tilläggas skilnaden emellan berörda belopp och 2,500,000 kvadratref, som sålunda skulle utgöra arealinnehållet af den i enskildes ägo varande skogsmarken, en beräkning som, när arealen af krono- och boställsskogar så väl som häradsallmänningar, enligt tabellen N:o 4, tillägges, nära nog öfverensstämmer med det i nästförutgångna femårsberättelse, i fråga om det geometriska tunnlandtalet af den odlade jorden, efter en af Landtmäteri-Direktören Friberger uppgjord tabell verkställda öfverslag, i öfverensstämmelse hvarmed skogsarealen i Länet, bråk oräknadt, skulle utgöra 530,503 tunnland.

Å de under allmän värd ställda skogarne hafva afverkningarne hufvudsakligen utgjorts af vindfäld skog och den i förhållande till den upptaxerade kubikmassan ringa arealen afverkad mark beror derpå, att endast kalblifna trakter intagits i arealberäkningen.

Tab. Litt. M. Specifik uppgift om kronoskogarne i Skaraborgs Län för åren 1861—1865.

	Areal af skogsmark och impedimenter.	Kronoparkerna						Häradsallmänningsarna.						Kostnaderna för kronoskogarne i medeltal för samma tid.		
		Areal af skogsmark.	Afkastning i medeltal för åren 1861—65.		Inkomst af bi-produkter i medeltal.	Afverkad areal under åren 1861—1865.	Areal besädd och planterad under åren 1861—1865.	Areal af skogsmark.	Afkastning i medeltal för qvinqvenniet.		Inkomst af bi-produkter i medeltal.	Afverkad areal under qvinqvenniet.	Areal, besädd och planterad under qvinqvenniet.	Afkastning.	Kultur.	
			Fam-nar.	R.dr.					R.dr.	Ref.						Ref.
1:sta Revieret.																
Kronoparken Tiveden ¹⁾	6,448,40	5,042,19	332	975,50	70,64	—	324	—	—	—	—	—	—	—	12,91	82,01
” Sundsmarken ²⁾	2,524,90	2,506,35	831	3,254,71	12,63	300	180	—	—	—	—	—	—	—	856,95	74,67
” Vahraskogen ³⁾	3,070,20	2,906,57	345	1,196,38	14,04	55,47	336	—	—	—	—	—	—	—	126,24	102,57
” V. Kinneskogen ⁴⁾	6,286,52	5,968,85	588	2,003,33	28,89	99,22	162,40	—	—	—	—	—	—	—	463,89	48,21
” Ö. Kinneskogen ⁵⁾	21,040,60	18,035,50	1,885	6,049,62	188,14	120	548,80	—	—	—	—	—	—	—	1,294,80	357,89
” Klyftamon ⁶⁾	2,686,77	2,331,70	449	1,629,50	63,38	—	134,40	—	—	—	—	—	—	—	311,07	31
” Ledsjömo ⁷⁾	2,175,08	2,076,88	269	1,971,80	38,36	77,88	173,60	—	—	—	—	—	—	—	81,35	57,76
” Stenåsen ⁸⁾	3,000,02	2,6 ^c 8	476	2,922,10	49,84	100,80	268,80	—	—	—	—	—	—	—	164,01	130,92
Summa	47,232,49	41,555,54	5,175	20,092,94	465,92	753,97	2,128	—	—	—	—	—	—	—	3,311,22	885,03
2:dra Revieret.																
Kronoparken Furubacken ⁹⁾	5,666,32	5,100,72	488	3,471,15	139,25	153,12	386,40	—	—	—	—	—	—	—	239,51	248,32
” Rådaås ¹⁰⁾	2,324,87	2,289,63	614	5,777,62	30,40	102,75	274,40	—	—	—	—	—	—	—	413,25	155,63
” Edsmären ¹¹⁾	13,860	10,310,17	336	1,049,65	304,99	—	487,20	—	—	—	—	—	—	—	270,85	301,86
” Hillet ¹²⁾	2,654,75	—	—	—	—	—	21	—	—	—	—	—	—	—	—	64,36
” Mösseberg ¹³⁾	5,764,87	5,764,87	24	26,10	—	—	56	—	—	—	—	—	—	—	130,94	39,37
Allmanningen Mösseberg ¹⁴⁾	4,792,02	—	—	—	—	—	—	4,792,02	—	—	—	—	—	—	—	—
” Gryten ¹⁵⁾	8,839,60	—	—	—	—	—	—	7,312,46	132	146,95	—	—	375,20	21,18	132,73	
” Rolken ¹⁶⁾	11,104,80	—	—	—	—	—	—	11,104,80	53	172,57	273,05	—	397,60	33,83	148,81	
Summa	55,007,23	23,465,99	1,462	10,324,52	474,64	255,87	1,225	23,209,28	185	319,52	273,05	—	772,80	1,109,06	1,091,08	
3:dje Revieret.																
Kronoparken Kungslena åsar ¹⁷⁾ ..	1,161,47	1,050,19	116	907,39	2,40	51,63	117,60	—	—	—	—	—	—	—	22,10	23,85
Allmanningen Hökens-ås ¹⁸⁾	53,837,35	—	—	—	—	—	—	43,963,45	945	3,850,32	—	742,88	2,240	336,82	811,63	
” Ö. Stöpen ¹⁹⁾	10,730,82	—	—	—	—	—	—	8,808,80	152	456,11	—	—	—	—	106,82	
” V. Stöpen ²⁰⁾	840	—	—	—	—	—	—	840	—	—	—	—	—	—	—	
Summa	66,569,64	1,050,19	116	907,39	2,40	51,63	117,60	53,612,25	1,097	4,306,43	—	742,88	2,240	465,04	835,48	
Summa Summarum	168,809,36	66,071,12	6,753	31,324,85	942,96	1,060,87	3,470,60	76,821,53	1,252	4,625,95	273,05	742,88	3,012,80	4,885,52	2,811,59	

¹⁾ Beredes genom borthuggning af gamla öfverskärmande träd och löskog. ²⁾ Skogen och all den afverkade arealen vindfäld. ³⁾ Största delen af afverkningen vindfäld skog, endast 2:ne årshyggen å hvardera afverkade under qvinqvenniet. ⁴⁾ Endast vindfäld skog. ⁵⁾ Endast vindfäld och ståndtorr skog, till följd af skogseld 1859 afverkad. ⁶⁾ af hvardera endast 4 årshyggen afverkade under qvinqvenniet, för öfrigt vindfäld skog. ⁷⁾ Endast 3 årshyggen afverkade under qvinqvenniet för öfrigt vindfäld skog. ⁸⁾ Endast 1 årshygge afverkad under qvinqvenniet, för öfrigt vindfäld skog. ⁹⁾ Endast gallringar. Trakthuggningen ännu ej börjad. ¹⁰⁾ Arealen enligt äldre geometrisk karta. Förut tillsyningsmansboställe vid upplättna kronoallmanningen Hillet, under namn af Riddarehagen med Parthall. Under indelning till trakthygge. Anslaget till kronopark år 1863. 21 tunnland kultiverade för 321 R:dr 82 öre, under 2 års tid. Plantskolor började dock anläggas redan 1862. ¹¹⁾ Kulturerna kunna ej fortsättas förrän hägnaderna blifvit uppförde. Hägnadsdelningen avslutad, men hägnaderna skola ej vara uppförde förrän i September år 1867. Afverkningen utgöres af gallringar, som började år 1865. ¹²⁾ Arealen beräknad efter landtmätarens uppmätning 1802. Förening inför Härads-Rätten ingången derom, att en del skulle tilläggas kronoparken Mösseberg, och en del utskiftas på hemmanen inom Klefva och Gökhemms socknar, hvilken förening skall underställas Kongl. Maj:ts nädiga pröfning. ¹³⁾ Trakthuggningen skall börja år 1870. Stängselkostnaden under qvinqvenniet 1,643 R:dr 6 öre, diverse kostnader under qvinqvenniet 89 R:dr 25 öre. ¹⁴⁾ $\frac{2}{3}$ uppmätta i och för trakthuggning, men hushållsplanen ännu ej upprättad. Stängselkostnaden under qvinqvenniet 1,186 R:dr 5 öre, diverse kostnader under qvinqvenniet 200 R:dr 15 öre. Arealen enligt äldre geometrisk karta. ¹⁵⁾ Afverkningen i öfverensstämmelse med hushållsplanen. ¹⁶⁾ Afverkningen enligt hushållsplan. Hägnadskostnaderna under qvinqvenniet 2,439 R:dr 43 öre, hvaraf 2,271 R:dr 68 öre år 1862, då allmanningen inhägnades, diverse omkostnader under qvinqvenniet 161 R:dr 76 öre. Endast på 2:ne af de 5 blocken är trakthuggningen börjad. ¹⁷⁾ Indelad till trakthuggning, men hushållsplanen ännu ej fastställd. ¹⁸⁾ Nyligen uppmätt af Landtmätare.

Under qvinqvenniet hafva, enligt Eders Kongl. Maj:ts nådiga Bref den 9 Oktober 1863, tvänne lägenheter, Riddarehagen och Parthall i Barne härad, hvilka utgjort löneindelning för tillsyningsmannen å förre kronoallmanningen Hillet, efter dennes död, blifvit utlagda till kronopark, under namn af Hillet. För indelning till trakthuggning äro såväl denna nya kronopark, som två tredjedelar af allmanningen Rolken uppmätta. Trakthuggnings- och hushållningsplanen för Östra Stöpen, ännu icke fastställd, beror för närvarande på Eders Kongl. Maj:ts och Rikets Kammar-Kollegii pröfning.

I kulturkostnaderna å kronoparkerne äro icke inberäknade följande utgifter för skogsfrö, utgörande i medeltal för hvarje år 338 R:dr 2 öre, stängsel 503 R:dr 78 öre, väganläggningar 187 R:dr 8 öre, diverse utgifter 137 R:dr 15 öre, hvaremot kostnaderna för afdikningar deruti ingå. Bland utgifterna för kulturen å allmänningarne inbegripes värdet af inköpt skogsfrö.

I virkesafkastningen af kronoparkerne ingår äfven utsynadt och åverkadt virke. Åverkningar å Tab. Litt. N. berörda skogar hafva icke skett till nämnvärdt belopp. Å allmänningarne, i hvilkas uppgifna afverkningsmassa deremot nämnda förbrukningstitlar icke inberäknats, har i sådant hänseende åtgått det i Tab. Litt. N upptagna belopp.

Skiljaktigheten i uppgiften om totalarealen af allmanningen Hökens-ås nu och i senast afgifna femårsberättelse beror deraf, att i arealen då inberäknats å allmanningen belägna, Kronan icke tillhöriga intågter, hvilka nu derifrån uteslutits.

Netto-afkastningen af kronoparker och allmänningar för femårsperioden, efter afdrag af afverknings- och kulturkostnader samt utgifter för skogsfrö, stängsel, väganläggningar med mera, utgör således, med iakttagande deraf, att, som ofvan nämnt är, afkastning och kostnad för afverkning å kronoparken Mösseberg endast för ett år ingår i totalsummorna i den ofvanomförmälda specifika uppgiften om kronoskogarne, tillhoppa 129,410 R:dr 24 öre. Under nästföregående femårsperiod utgjorde afkastningens penningevärde 123,810 R:dr, utan afdrag likväl för stängselkostnader och inköp af skogsfrö. Inkomsterna hafva således ökats med 5,600 R:dr jemte det belopp, hvartill sistnämnda kostnader uppgått, en väl ringa tillökning, i betraktande deraf, att den under nu ifrågavarande femårsperiod afverkade kubikmassan med ej mindre än 5,125 normalfamnar öfverskjuter beloppet af afverkningarne åren 1856—1860, men som dock kan förklaras dels af de ökade kostnaderna för hägnaders uppförande under det sistförflutna qvinqvenniet, dels ock af det prisfall å skogsprodukter, som förorsakats af den genom häftiga stormar år 1863 förorsakade rika tillgång på vindfälld skog.

Tab. Litt. N.

Å allmänningarne utsynadt och åverkadt virke.

	Gryten.		Rolken.		Östra Stöpen.		Hökens-ås.	
	Utsynadt.	Åverkadt.	Utsynadt.	Åverkadt.	Utsynadt.	Åverkadt.	Utsynadt.	Åverkadt.
	Normalfamnar.	Normalfamnar.	Normalfamnar.	Normalfamnar.	Normalfamnar.	Normalfamnar.	Normalfamnar.	Normalfamnar.
År 1861.....	12,40	3	21,44	—	16,20	2,40	9,00	21,45
» 1862.....	54,35	1,35	35,55	0,76	—	3,58	41,95	19,73
» 1863.....	35,05	0,70	36,30	—	22,30	1,95	9,00	11,85
» 1864.....	8,40	1,07	27,08	—	—	2,10	6,00	8,21
» 1865.....	9,90	—	33,71	—	1,00	1,80	8,00	5,97
Summa	120,10	6,12	154,08	0,76	40,00	11,83	73,95	67,21

Skogs- och jägeristaten i Länet vid periodens slut bestod af en Öfver-Jägmästare, tre Öfver-Jägare, en extra Öfver-Jägar med och en extra Öfver-Jägar utan lön, 20 Under-Jägare å kronoparkerne samt 11 bevakare å häradsallmanningarne, äfvensom en Öfver-Jägar och två Under-Jägare på indragningsstat, med tillhoppa 11,777 R:dr i kontanta löner och pensioner samt i uppskattad boställsafkastning 1,973 R:dr 50 öre.

Afverkningen å kronoskogarne och häradsallmanningarne sker medelst trakthuggning. Å en stor del af boställsskogarne samt enskildas skogar användes deremot ännu blädning. 19 stycken boställsskogar jemte Leckö Kungsgårds skogar, tillhoppa 30,009 qvadratref, äro under femårsperioden indelade till trakt-huggning och deribland skogen till Kyrkoherdebostället i Undenäs, hvarifrån virke blifvit försåldt, år 1862 för 133 R:dr, år 1863 för 550 R:dr, år 1864 för 366 R:dr samt år 1865 för 128 R:dr, hvilka medel, tillhoppa 1,177 R:dr, blifvit för boställets räkning i Ränteriet nedsatta.

I förvaltningen af allmanningarne Gryten, Rolken och Hökens-ås deltaga intressenterna genom komi-terade. Å förstnämnda allmanning börjas trakthuggningen först år 1870 och under tiden afyttras derifrån endast biprodukter samt vindfällena och rensningsvirke. Hela afverkningen å Hökens-ås säljes å auktion och behållningen delas, enligt vederbörligen fastställd klassifikation, delägarne emellan. Endast några boställshafvare, som äga rätt till utsyning å allmanningen, hafva vägrat att taga utdelning i penningar och fordrat att vardas bibehållne vid sin rätt till utsyning in natura, hvaremot de, såsom bidrag till förvalt-ningskostnaderne, äro pligtige att vidkännas viss, genom utslag bestämd afgift för hvarje timmer, sågstock och lassvirke, som de från allmanningen erhålla. Under femårsperioden hafva emellertid icke några boställs-hafvare begagnat sig af denna utsyningsrätt.

Allmänningsskassornas tillstånd vid periodens slut var följande:

Allmanningen Hökens-ås hade, efter verkställda utdelningar till delägarne, en behållning						
I Ränteriet.....	R:dr	R:mt	34:	42.		
På depositionsräkning i Skaraborgs Läns Filialbank.....	»	»	494:	47. 528: 89.		
För allmanningen Rolken	innestod: i Ränteriet.....	»	»	771: 4.		
»	» Filialbanken	»	»	591: 65. 1,362: 69.		
»	Gryten	»	» Ränteriet.....	»	»	560: 43.
»	Östra Stöpen	»	» Ränteriet.....	»	»	1,392: 29.
»	» Filialbanken	»	»	188: 47. 1,580: 76.		

En del af allmänningsskassornas medlen har nemligen genom deposition i Länets Filialbank gjorts räntebärande.

Någon undervisningsanstalt för skogsskötseln finnes icke i Länet, utan begagnas af dess innevånare hufvudsakligen Skogsskolan å Hunneberg i Elfsborgs Län.

Eke- och mullbärsplanteringar, eller andra skogsplanteringar af beskaffenhet att här förtjena om-nämnas, äfvensom flygsandsfält finnas icke.

Under perioden och särskildt år 1863 i Oktober och December hafva häftiga stormar rasat, hvilka såväl å enskildas, som boställsskogar, anställt icke ringa förödelse. Så nedfälldes af stormarne nästan hela skogen till fideikommisssegendomen Ågården i Råda socken, och utom den vindfällda skog, som å boställena reserverades för gårdsbehovet, såldes

I Norra Wadsbo fögderi från 2 boställen	16,970	kubikfot	för	891 R:dr	51 öre,
» Södra Wadsbo	»	»	»	344	» 50 »
» Wartofta	»	»	6	» 91,205	» 4,100 » 50 »
» Leckö fögderi från Kungsgården Leckö	51,535	»	»	1,903	» 93 »

hvilka medel till vederbörlig disposition i Länets Ränteri levererats. Jemväl å de under skogs- och jägeristatens omedelbara inseende ställda skogar hafva, såsom redan är antydt, vindfällerna till icke obetydligt belopp ägt rum, utan att likväl trakthuggningsplanerna derigenom blifvit störda. Enligt Öfver-Jägmästarens uppgift läser förhållandet icke vara lika lyckligt med kungsgårdarnes och en del till trakthuggning indelade boställsskogar, å hvilka förödelsen varit så stor, att hushållsplanerna behöfva förändras, om fortsatt afverkning med skogens bestånd skall kunna påräknas. En sådan förändring underlättas dock väsendtligen deraf, att å samtliga allmänna skogar inom Länet med ordnad skogshushållning arealen och icke kubikinnehållet legat till grund för indelningen. Hvarje årshygge i omloppet innefattar således lika stor ytvidd och olägenheten af öfverafverkningen har derigenom icke blifvit så stor, att fredlysning torde erfordras.

Såsom redan här ofvan är nämnt, råder ännu en beklagansvärd misshushållning med enskilda personers skogar i Länet, och stora qvantiteter sågblock, timmer, plank, bräder och ved afyttras på Göteborg sjöledes eller med jernvägslägenhet, äfvensom på Östergötland, der Wadstena fortfarande är den hufvudsakligaste afsättningsorten. Ej en gång den unga skogen skonas utan nedfällas samt exporteras öfver Göteborg till England, i form af så kallad pitprops. Någon *fullständig* kvantitativ sifferuppgift om exporten har ej kunnat åstadkommas, ty inlastningarne ske ofta utom hamn vid stränderna af vattendragen, och försågningen vid ett stort antal väder- och vattensågar är svår, om icke omöjlig, att, med något anspråk på tillförlitlighet, kunna kontrollera. Följande ångsågar finnas inom Länet, vid hvilka under femårsperioden tillverkats:

Norra Wadsbo fögderi: Ångsågar vid Ek, Säby och Tjös. Tillverkningsbelopp tillhopa 5,210 tolfter plank.

Södra Wadsbo fögderi: Ångsågar vid Stora Perstorp, Sveneby, Säckestad och Rosendala (den sistnämnda år 1865 raserad). Tillverkningskvantitet 11,678 tolfter plank och 3,143 tolfter bräder.

Vattensågar vid Granviken och Forsvik. Tillverkning 8,333 tolfter bräder och 7,226 tolfter plank.

Höjentorps fögderi: Ångsågar vid Knistad, Ekhammar, Hjellö, Dagsnäs och Wreten. Tillverkningskvantitet tillhopa 3,370,000 kubikfot virke.

Wartofta fögderi: Ångsåg Kafås med Olofstorp. Tillverkningskvantitet 1,408 tolfter plank, 1,558 tolfter bräder, 131 tolfter läkten, 382 tolfter bakar. Värde brutto 33,955 R:dr. Dessutom har år 1865 en ångsåg blifvit uppförd vid Sandhem af ett bolag i Göteborg, i ändamål att försåga skog, inköpt för 150,000 R:dr från egendomarne Dintestorp och Tunarp, hvilken såg likväl icke under perioden varit i gång.

Samtliga ofvanberörda tillverkningar, som hufvudsakligen grundats på stockfångst från sågägarnes egna skogar hafva försålts, största delen till Göteborg. Dessutom har exporterats från egendomarne Gelsebo och Westerhönna i Södra Wadsbo fögderi 425 tolfter plank och bräder, 235 stigar kol, 1,000 kubikfamnar ved, 600 tolfter sågtimmer, 200 tolfter byggnadstimmer, 60 famnar lathwood och 100 stycken sleepers, samt ifrån Wartofta fögderi 609 stycken bjelkar, 5 stycken spiror, 6,961 tolfter plank, omkring 5,000 tolfter bräder, 2,500 tolfter timmer, 75,000 bundtar takstickor, 250 kubikfamnar lathwood, 2,000,000 fot pitprops. Ehuru ofullständiga och föga karakteriserande förhållandet med trävaruexporten inom Länet i sin helhet dessa siffror än må vara, har Landshöfdinge-Embetet ändock ansett sig kunna låta dem här inflyta, till det afseende de må förtjena. Uppgifterna angående försågningen vid de med ånga drifna verken böra, såsom i möjligaste måtto fullständiga, i alla hänseenden kunna vara af någon nytta.

Svedjande i skog har numera nästan allmänt upphört.

Å krono- och allmänningskogarne hafva några *skogseldar* under femårsperioden icke inträffat, med undantag af Hökens-ås, å hvilken allmanning år 1863 eld utbröt å sju särskilda ställen, synbarligen af illasinnade personer anlagd. På fem af dessa ställen blef genom Skogsbetjeningens påpasslighet elden så hastigt släckt, att någon särdeles skada deraf icke förorsakades, men på de öfriga tvenne ställena hade

den, när den upptäcktes, redan utbredd sig, så att den ej genast kunde släckas. Den öfverfor der tillhoppa 80 tunnland ung tallskog, men framgick till all lycka så hastigt, att endast plantor och buskar deraf förtärdes. De mera försigkomna träden ledo obetydligt och fortväxa obehindradt. Der sådant erfordrats äro brandfälten åter besådda med skogsfrö, likasom ock de under nästföregående femårsperioden af skogseldar härjade större trakterna å samma allmänning nu nästan allestädes förete en, efter verkställda planteringar, tillfredsställande återväxt. Vid dessa planteringsarbeten har, med fördelaktiga resultat, användts en af Öfver-Jägmästaren i Länet inventerad så kallad gällerspade, å hvilken uppfinning han utverkat sig patenträtt. Jemväl boställs- och enskildas skogar hafva under femårsperioden varit förskonade från skogseldar. Endast i Södra Wadsbo fögderi hafva vid trenne särskilda tillfällen tillhoppa 20 å 25 tunnland varit utsatta för brand och å Laxå bruks inom Länet belägna vidsträckta skogar, tillhoppa 5,825 tunnland, å hvilka illviljan och skadebegäret under nästförflutna qvinqvenniet, medelst brandstiftning, förödde 33,676 kubikfot virke, hafva under denna period allenast 8 tunnland skogsmark lidit af skogseld, dervid 8,000 kubikfot vedmassa afverkats. Denna minskning i skogseldarnes antal är jemväl i det afseendet glädjande, att den låter spåra en förmildring i det vilda och trotsiga lynne hos folket, som i en föga aflägsen tid med våld uppreste sig emot hvarje försök att vårda och hägna om en egendom, hvilken man vänjt sig att, nära nog lika med luft, jord och vatten, anse vara för alla gemensam.

Länets tvenne glasbruk, hvilka dels å egna skogar, dels från Wermland och genom inköp från kronoskogarne, samt endast i ringa mån från enskildas skogar inom Länet hemta sitt behof af bränsle, hafva, lika litet som bruken, de der hufvudsakligen fylla sina behof från egna väl vårdade skogar, och den föga utvecklade fabriksindustrien, verkat skadligt och förödande på skogsvården. Stängselsättet med gärdsel och stör medtager visserligen icke ringa virke, som kunde bättre och ändamålsenligare användas; men på slättbygden har redan, såsom här ofvan är omförmäldt, större sparsamhet i detta hänseende inträdt och exemplet, i förening med den insigt om behofvet och den ekonomiska fördelen af att icke onödigtvis använda det kapital, skogen innebär, måste småningom vinna allt vidsträcktare utbredning. Getter förekomma ytterst sparsamt och ingenstädes till sådant antal, att de förorsaka skada på skogarne.

Virkespriserna hafva i allmänhet varit desamma under denna och nästföregående femårsperiod. Endast byggnadstimmer och ved hafva visat benägenhet för prisstegring. Så erhåller man numera ett byggnadstimmer 15 alnar långt 7 tum i lilländan svårligen under 2 R:dr å 2 R:dr 50 öre, ehuru det undantagsvis lemnas för 1 R:dr 67 öre, och en brofamn barrved, som åren 1856—60 gällde 3 R:dr 50 öre å 6 R:dr samt ännu någon gång i skogsbygd kan köpas för förstnämnda belopp, betalas gemenligen med 5 å 7 R:dr. En brofamn björkved kostar 10 å 12 R:dr och enahanda mått alved 7 å 9 R:dr. I öfrigt har under detta, som under det nästförflutna qvinqvenniet, betalats för ett sågtimmer 10 alnar långt och 9 å 12 tum i topp från och med 2 R:dr 50 öre till 3 R:dr, för en tunna kol 45 å 50 öre, för gärdselvirke, 100 stänger, från och med 1 R:dr till och med 2 R:dr 25 öre, för 100 stycken stör från och med 50 öre till och med 1 R:dr 75 öre. En tolf plank har kostat från 20 till 30 R:dr och en tolf bräder från 4 till 7 R:dr. Priserna hafva nu, såsom tillföre, vexlat i förhållande till de särskilda orternas skogstillgång och mer eller mindre beqväma och billiga kommunikationsmedel. Högst hafva de varit å slättbygden, der innevånarne också varit betänkta att söka tillgodogöra de tillfällen till billigare brännmaterial, som torfmossarna på flera ställen i Länet erbjuda.

Torfmossarna i Länet intaga en icke ringa ytvidd. Enligt uppgifter, insamlade af Hushållnings-sällskapet, på begäran af Landtbruks-Akademiens Förvaltningskomité och med afseende å det af Herr Stats-Rådet och Chefen för Eders Kongl. Maj:ts Civil-Departement från bemälda Komité infordrade yttrande i anledning af Rikets Ständers, i skrifvelse den 24 Oktober 1860, gjorda underdåniga framställning om lämpliga åtgärders vidtagande för åstadkommande af en förbättrad och till större besparing ledande

I Åsaka socken.....	}	150 tunnland, af bästa beskaffenhet. Användas.
		100 » 2:dra klassens mossar. d:o.
		200 » till en del hvitmossa, men användbar i passande spisar. Begagnas ej.
» Yllestads d:o	500 »	af sämsta beskaffenhet. Obegagnade.
» Näs d:o.....	30 »	af bästa beskaffenhet. Användas.
» Sandhems d:o.....	15 »	till en del hvitmossa, men brukbar i passande spisar. Föga anlidade.
» Släta d:o	80 »	af bästa beskaffenhet. Användas.
» Luttra d:o.....	}	70 » d:o d:o d:o.
		500 » af god beskaffenhet på djupet, men ofvanpå belagda med nästan endast hvitmossa. Icke använda.

I Daretorps och Brandstorps socknar på häradsallmanningen Hökens-ås finnas vidsträckta, nu icke begagnade mossar af sämsta beskaffenhet, nästan uteslutande hvitmossa.

I *Kinne härad* 120 tunnland, hvaraf

I Forshems socken	100 tunnland, af god beskaffenhet	} ej begagnade.
» Bresätters d:o.....	20 » d:o d:o	

I *Wadsbo härad* 9,273 tunnland, hvaraf

	Areal.	Djup i fot.	Hufvudbeståndsdelar.	Torfberedning och användning.	Anmärkingar.
I Bellefors pastorat.....	5,000 tunnland.	12 à 20	Sphagnum.	Ingen.	{ Halfförvandlad på 6 fots djup.
» Ekby d:o.....	2,000 »	stort men okänt.	Rödmossa.	d:o	{ Oförvandlad till stort djup.
» Odensåkers d:o, Tiavad	217 »	15 à 20	{ Rödmosseblad } { och trädväxter. }	Flera år.	{ Likartad och mogen ifrån 1—3 fot från ytan till botten.
Låstads mosse...	1,000 »	Okänt.	Rödmossa.	Ingen.	{ Halfförvandlad och af brunaktig färg.
» Fredsbergs d:o.....	836 »	10	d:o	d:o	{ God bränntorf på 8½ fots djup.
» Hassleds d:o Fåreds socken.....	150 »	4 à 30	Hvitmossa.	d:o	{ Utmärkt god bränntorf redan på några fots djup.
» Ransbergs d:o	30 »	Okänt.	Okända.	{ Till ett min- } { dre bränneri. }	{ Af god beskaffenhet.
» Thorsö d:o	40 »	d:o	d:o	Ingen.	Användbar ännu.

I *Ase härad* en större mosse, kallad Flo mosse, om 900 à 1,000 tunnland. Begagnas delvis men utan plan eller beräkning.

I *Barne härad* 563 tunnland 8 kappland, hvaraf

	Antal mossar.	Areal.	Djup i fot.	Anmärkingar.
I Elings socken.....	5.	37 tunnland. 16 kappl.	6 à 8.	God bränntorf, dock ej tjenlig till kolning.
» Lekåsa d:o	1.	2 »	6 à 8.	Fast och god torf, som med fördel kan kolas.
» Åsaka d:o.....	2.	120 »	6 à 7.	Fullt användbar bränntorf, men för lös till kol.
» Foglums d:o.....	2.	78 »	5 à 10.	D:o d:o.

I Sandbäcks socken	4.	33 tunn. — kappl.	6 à 8.	} Af särdeles fast och god beskaffenhet, fullt dugliga till kol.
» Essunga d:o	8.	218 » 16 »	4 à 12.	
» Kjedums d:o	1.	2 » — »	6 à 10.	} Mer och mindre god bränntorf, i allmänhet ej duglig till kol.
» Naums d:o	2.	74 » — »	4 à 12.	} Bränntorf af god beskaffenhet, men blandad med näfver och ej duglig till kol.

Alla dessa mossar i Barne härad begagnas mindre allmänt, än önskligt vore, med afseende å ortens brist på skog. Dessutom finnas torfmossar af betydlig vidd i Walle och Wiste härad, men areal-innehållet af desamma har icke blifvit uppgifvet. För tillgodogörandet af ofvannämnda rikliga bränsleförråder och med beräkning att sålunda främja besparing af de hårdt anlitate skogarne i Länet, har Hushållnings-sällskapet sökt att verka, genom beredande af tillfälle för allmänheten till undervisning i torftillverkning. En i Sällskapetets tjänst anställd sakkunnig person lemnar å dertill lämplig egendom inom Länet undervisning åt särskildt antagna elever, högst femton till antalet, angående egenskaperna hos den torf, som är till bränsle duglig, samt rörande sättet för dess beredning, med vilkor att därför af Hushållnings-sällskapet åtnjuta 100 R:dr för hvarje af tre elever och derutöver 50 R:dr för hvardera af fyra elever; åliggande honom att kostnadsfritt undervisa det återstående antalet. Eleverne erhålla af läraren 1 R:dr i dagspenning och böra lemnas tillfälle till än vidare arbetsförtjenst, hvaremot de sjelfve bestå sig kost och husrum. Sedan undervisningstiden, som är beräknad till fyra månader årligen, slutat, åligger det läraren att kringresa för undersökning af mossar, mot godtgörelse af Sällskapet för skjuts efter en häst samt dagtraktamente med två R:dr, om ersättningen för undervisningen uppgår till 500 R:dr, med tre R:dr, om samma ersättning utgör 400 R:dr, och med fem R:dr, då den uppgår till 300 R:dr eller derunder.

Stenkol begagnas föga och egentligen endast vid klensmide i skogsfattigare orter samt betalas med 2 R:dr 20 öre à 2 R:dr 67 öre per tunna. Andra surrogater för bränsle äro ej att omförmäla.

Under femårsperioden hafva i 330 mål angående brott emot skogsordningen de tilltalade blifvit sakfällde. Skogsplanteringskassans andel i ådömda böter har utgjort 744 R:dr 79 öre, af hvilka dock en del icke influtit, utan måst, i brist af tillgång hos de sakfällde, med kroppsstraff af dem försonas.

Antalet *dödade rofdjur* under perioden inhemtas af i underdånighet bilagda Tab. N:o 5. De Tab. N:o 5 dödade vargarnes antal, som under 1856—1860 utgjorde i medeltal 7, uppgå nu till endast 2,6 för hvarje år under perioden och har således betydligt minskats. Antalet dödade räfvar utgjorde i medeltal under nästföregående qvinqvennum 848 och under det nu ifrågavarande 917,8 stycken samt har således ökats och detta oaktadt mera än hälften mindre dylika djur fälldes år 1865, då de ditintills från Länet utgående skottlöner upphörde, genom stadgandet i Eders Kongl. Maj:ts förnyade nådiga Jagtstadga den 21 Oktober 1864, att i ort, der förening vore ingången till befrämjande af rofdjurs utödande genom större belöningar än som därför dittills efter lag utgått, borde på nytt aftal bero om och i hvad mån bidrag dertill framgent skulle bibehållas. Jagten efter detta inom Länet talrikast förekommande rofdjur synes således, att döma efter förhållandet år 1865, sedan skottlönerna minskats, vara i starkt aftagande. En af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, med afseende härå och då ej mindre ungarnes uppsökande, såsom det verksamaste medlet till rofdjurens utrotande, mera än hittills borde uppmuntras och befrämjas, än äfven den af statsmedel utgående ersättning för dödandet af räfvar, i förhållande till hvad i orten varit brukligt, vore väl ringa, år 1865 gjord framställning till Landstinget om tillskott af 6 R:dr, såsom belöning för dödandet af gammal räf och 3 R:dr för dödandet af unge efter samma djur, hvarigenom, med tillägg af

de från statsverket utgående skottlöner, dessa för fullväxt djur skulle bibehållas vid enahanda belopp, som hitintills, och för unge ökas med 3 R:dr, har icke vunnit bifall; och det är fara värdt, att, genom detta Landstingets beslut, hågen för den ganska besvärliga räfjagten skall afsvälna, och antalet af dessa skadedjur derigenom tillväxa, till stort men såväl för det nyttiga vilda, som för tryggheten bland landtmannens hemdjur. I enlighet med den i senaste femårsberättelsen omförmälda emellan Länets innevånare träffade förening om belöningar för rofdjursskott, hafva utbetalts skottpenningar för de till och med år 1864 inom Länet fällda rofdjur. De därför belöpande medlen hafva uttaxerats på hemmanen och afgiften af hvarje helt mantal samt i förhållande dertill för mindre delar har utgjort år 1861 1 R:dr 36 öre, år 1862: 1 R:dr 24 öre, år 1863: 1 R:dr 8 öre, år 1864: 1 R:dr 6 öre samt år 1865: 32 öre.

Tjuguåtta mål, angående förbrytelser emot gällande Jagtstadga, i hvilka de tilltalade blifvit sakfalle, hafva under femårsperioden förekommit. Jagtkassans andel i böter, som influtit, har utgjort 207 R:dr 32 öre, hvilket belopp till Landstinget öfverlemnats.

Tab. N:o 7 *E) Bergs- och Brukshandtering. F) Fabriker, Manufaktur och Handtverkerier.* Verk och inrättningar, hvilka hafva till föremål såväl egentlig bergs- och bruksrörelse, som alla slag af fabriks- och manufakturproduktion, upptages särskildt för landet och för städerna i Tab. N:o 7 a. Redogörelse för handtverkerierna innefattas i Tab. N:o 7 b); och afse båda tabellerna förhållandet år 1865.

Till ledning vid begagnandet af denna tabell torde böra i underdånighet meddelas, att jernbruken rätteligen äro 9 till antalet, nemligen Ribbingsfors, Skagersholm, Forsvik, Sättra, Aboholm, Lagersfors, Åreberg, Ryfors och Tidaholm, af hvilka en del jemte stångjernstillverkning hafva till föremål jemväl andra grenar af jernförädlingsindustri. De för sådant ändamål erforderliga verkstäder hafva i Tab. N:o 7 a) hvar för sig betraktats såsom särskild fabrik, hvilket förklarar orsaken dertill, att fabrikerens antal uppgifvits högre än brukens. Sålunda finnas vid Forsvik stångjerns- och manufaktursmedja, gjuteri och mekanisk verkstad, vid Aboholm stångjerns- och spiksmedja, vid Lagersfors stångjernsverk och verkstäder för knipp- och spiksmide, vid Tidaholm stångjerns- och manufaktursmedja samt vid Ryfors stångjerns-, manufaktur och spiksmedja. Vid en af de uppgifna manufaktursmedjorna Annefors finnes jemväl spiksmedja. Den omständigheten, att en person äger flera verkstäder för olika produktion, och att det för hvarje bruk, såsom enhet betraktadt, uppgifna antalet arbetare ej kunnat af Landshöfdinge-Embete på de särskilda tillverkningarne tillförlitligt fördelas, torde tillräckligt förklara anledningen till den använda methoden. Den särskildt omförmälda benstampen drifves i sammanhang med jernstillverkningen vid Lagersfors och tillhör samma ägare, hvilket Landshöfdinge-Embete ock, till undvikande af misstag vid tabellens begagnande, ansett sig böra i underdånighet tillkännagifva. Brännerierna hafva denna gång ej bland fabrikerne inrymts, i anseende till svårigheten att anskaffa med verkligheten ens någorlunda instämmande uppgifter, angående den tillfälliga personal, som haft sysselsättning vid denna, endast kortare tid af året lofgifna, handtering. För kalktillverkningen redogöres i berättelsens text. I anseende till bristande specifikation i bevillningstaxeringslängderna, har för åtskilliga rörelsegrenar beloppet af ägarens bevillning ej kunnat meddelas, likasom det icke alltid varit möjligt att erhålla sådana uppgifter om tillverkningskvantitet och värde för hvarje fabriksklass, att de utan att missleda kunnat i tabellen införas. För ett jernbruk, Tidaholm, redogöres särskildt i tabellen, emedan uppgift om tillverkningsvärde derifrån icke kunnat erhållas, och en sammanföring med öfriga bruken således skulle hafva varit vilseledande. Tillverkningskvantitet vid de uppgifna manufaktursmedjorna Annefors och Madängsholm afser endast förstnämnda ställe. För Madängsholm saknas uppgift om tillverkningskvantiteten, som likväl är obetydlig.

Tab. Litt. O. Till öfversigt af rörelsens gång i allmänhet samt vexlingarne deruti vid de betydligare jernförädlingsverken torde följande Tab. Litt. O (å följande sida) kunna tjena, hvarifrån bråktal af Centner och Riksdaler blifvit uteslutna med höjning till fullt tal, der det brutna talet utgjort mera än $\frac{1}{2}$.

Vid Ryfors finnes dessutom en spiksmedja med 3 hammare och en tillverkning af, år 1861: 352 Centner, år 1862: 403 Centner, år 1863: 404 Centner, år 1864: 380 Centner och år 1865: 440 Centner spik, hvilka blifvit försålda, å 3 R:dr 75 öre per 1,000 tretum, 4 R:dr 70 öre per 1,000 fyrtum och 14 R:dr per Centner gröfre spik. Vid Forsviks gjuteri har åren 1861—1864 funnits endast en kupolugn, men år 1865 en ytterligare dylik ugn blifvit tillbygd. Vid Sättra finnes en härd och en hammare, som under perioden icke begagnats, och vid Åboholm voro under de tre första åren 2:ne, men under de tvänne sista åren i qvinvenniet endast en spikhammare i gång. Anledningen till den betydligt minskade stångjernstillverkningen vid Åboholm år 1863 är icke uppgifven och prisuppgifterna å manufaktursmide från

Tab. Litt. O.

Rörelsen vid jernförädlingsverken.

	Härdar.	Hammare.	Asjor.	Kupolugnar.	1861.		1862.		1863.		1864.		1865.		Summa tillverkning.	Summa försäljningsvärde.
					Tillverknings- quantitet.	Försäljnings- värde.	Tillverknings- quantitet.	Försäljnings- värde.	Tillverknings- quantitet.	Försäljnings- värde.	Tillverknings- quantitet.	Försäljnings- värde.	Tillverknings- quantitet.	Försäljnings- värde.		
					Centner.	R.dr.	Centner.	R.dr.	Centner.	R.dr.	Centner.	R.dr.	Centner.	R.dr.		
Stångjern.																
<i>I Norra Wadsbo fögderi.</i>																
Ribbingsfors	2	3	—	—	7,773	57,769	7,514	53,574	7,634	55,805	8,088	60,336	7,903	59,985	38,912	287,469
Skagersholm	4	4	—	—	10,949	68,979	9,882	61,550	11,017	75,798	11,720	86,379	12,246	87,560	55,814	380,266
<i>I Södra Wadsbo fögderi.</i>																
Forsvik	2	2	—	—	7,620	57,150	7,160	53,702	8,593	64,451	7,517	56,384	8,499	63,743	39,389	295,430
Sättra	2	2	—	—	7,004	47,625	7,126	47,459	7,324	51,120	9,447	71,989	8,775	61,601	39,676	279,794
Åboholm	1	1	—	—	3,318	24,053	2,591	18,782	112	813	1,239	8,988	2,195	15,920	9,455	68,556
Lagersfors	2	3	—	—	7,131	57,051	6,984	54,122	4,663	39,635	5,656	45,244	8,417	63,125	32,851	259,177
<i>I Højentorps fögderi.</i>																
Åreberg	1	1	—	—	412	2,925	419	2,975	415	2,950	412	2,925	419	2,975	2,077	14,750
<i>I Wartofta fögderi.</i>																
Ryfors	1	1	—	—	2,675	20,730	2,835	21,869	3,038	23,544	3,022	21,913	3,085	21,592	14,655	109,648
Tidaholm	1	1	—	—	3,325	27,597	3,138	25,938	3,520	28,700	3,644	29,576	3,457	28,240	17,084	140,051
Summa	16	18	—	—	50,207	363,879	47,649	339,971	46,316	342,816	50,745	333,734	54,996	404,741	249,913	1,835,141
Manufaktur och spiksmide.																
Forsvik	—	4	10	—	1,628	34,113	1,818	38,080	1,910	40,020	1,769	37,056	1,582	33,135	8,707	182,404
Åboholm	—	2	1	—	421	8,413	428	8,569	378	7,560	185	3,693	177	3,535	1,589	31,770
Lagersfors	—	5	—	—	1,308	19,620	1,327	20,062	1,381	22,268	1,286	19,037	1,155	17,832	6,457	98,819
Ryfors	—	2	2	—	568	6,964	693	9,530	613	9,039	687	9,101	528	6,861	3,089	41,495
Tidaholm	—	2	—	—	635	14,500	892	15,900	409	17,600	964	20,800	578	13,040	3,478	81,840
Annefors	—	5	—	—	1,169	19,366	1,342	19,246	1,607	22,832	1,866	25,243	1,851	24,712	7,835	111,399
Summa	—	20	11	—	5,729	102,976	6,500	111,387	6,298	119,319	6,757	114,930	5,871	99,115	31,155	547,727
Gjuteri.																
Forsvik	—	—	—	2	3,590	29,471	3,407	27,973	5,767	47,351	6,539	53,688	7,526	61,790	26,829	220,273
Mekanisk verkstad, med 3 jernsvarfvar, en hyfvelmachin, en cylinderborrmachin, en dito mindre samt diverse mindre borrmachiner för träarbeten																
	—	—	—	—	—	15,000	—	18,000	—	23,000	—	25,500	—	27,000	—	108,500

Tidaholm synas jemförelsevis vara väl högt beräknade, för att kunna tillerkännas fullkomlig trovärdighet. År 1861 började arbetet å den då nyanlagda mekaniska verkstaden vid Forsvik, der tillverkningen sedermera alltjemt varit i stigande. Jemväl gjuteriet derstädes lemnar en år ifrån år ökad arbetskvantitet, så att försäljningsvärdet å gjutgods, som år 1861 utgjorde 29,471 R:dr, år 1865 uppgick till 61,790. Den i början särdeles lofvande tillverkningen af maskiner och redskap för åkerbruket, som år 1863 motsvarade ett tillverkningsvärde af 35,539 R:dr, har sedermera, otvifvelaktigt i följd af den tilltagande penningeförlägenheten, aftagit så betydligt, att tillverkningsvärdet å dylik redskap vid Forsvik år 1865 ej utgjorde mera än 8,569 R:dr.

I öfrigt har förhållandet med de i Tab. N:o 7 a) omförmälda, i Wartofta härad belägna mindre jernförädlingsverk varit följande: Madängsholm med två knipp och en spikhammare för vattenkraft har under femårsperioden varit föga begagnad. Värdet å derstädes tillverkad redskap har nedgått ifrån 800 R:dr, som det utgjorde 1860, till 300 R:dr år 1865. Stångjernshammaren vid Källefall har jemväl under den tid, denna underdåniga berättelse omfattar, varit nedlagd. Med en arbetsvinst af 2 R:dr 50 öre å 3 R:dr per Centner hafva nedannämnda vigtkvantiteter gammalt nedsmält köpjern blifvit förarbetade till åkerbruksredskap vid följande fyra redskapshammare, eller så kallade vattensläggor, nemligen: 45 Centner vid Källebacken, 100 Centner vid Tunarp, 50 Centner vid Slättäng och 100 Centner vid Öjaforsen, allt årligen. Tumbäcks spiksmedja, som åren 1863 och 1864 lemnade vid tvenne hamrar en årlig tillverkning af 100 Centner spik, har år 1865 icke begagnats. En manufaktursmedja, anlagd år 1864 vid Skemningsfors, har icke varit i gång. Vid Källefalls kopparhammare är tillverkningen i aftagande. Tillverkningsvärdet derstädes uppgick till: år 1861: 3,500 R:dr, år 1862: 2,700 R:dr, år 1863: 1,509 R:dr, år 1864: 1,518 R:dr och år 1865: 1,004 R:dr. Kopparhammaren vid Sättersfors har under femårsperioden ej varit använd till kopparsmide, utan till förfärdigande af åkerbruksredskap, med uppgifven årlig tillverkning af 50 Centner.

Afsättningsorten för de af bergsbrukshandteringens produkter, som icke inom Länet afyttras, är Göteborg, dit godset föres dels sjöledes på Göta kanal, och dels med jernvägslägenhet.

Kolåtgången vid de större bruken samt Granvikens masugn har uppgått till hvad Tab. Litt. P (å följande sida) utvisar.

I fråga om *förlagsorter* för råämnen och brännmaterial har följande blifvit uppgifvet: Ribbingsfors och Skagersholm erhålla sitt tackjern från Lekebergs och Carlskoga bergslager, hvarifrån det föres till Ribbingsfors från Carlskoga faktori vid Björkbom genom Knapfors kanal till sjöändan, vidare på jernväg till Christinehamn och derifrån sjöledes till brukets hamn Otterbäcken vid Wenern samt till Skagersholm landsvägen med dragare, tillhöriga bruket och dess underhafvande. Skagersholm tager hela sitt kolbehof från egna skogar och å Ribbingsfors kolas ungefär hälften på egna skogar och andra hälften köpes dels inom Länet, dels ifrån orter i Wermland. Forsvik tog åren 1861 och 1862 hela sitt kolförråd å egen skog samt köpte från kringliggande socknar år 1863: 32 stigar, år 1864: 217 och år 1865: 259 stigar, hvilka af säljarne forslats till bruket. Sitt tackjernsbehof hemtar ägaren af Forsvik för *stångjernssmidet* dels ifrån Nora och Lekebergslagen på jernväg till Töreboda och derefter sjöledes genom Göta kanal och sjön Wiken till brukets lastageplats, dels från Westerbergslagen öfver Strömsholm, dels ock till mindre del ifrån Granvikens masugn öfver Wetteren och Bottensjön samt för *gjuteriet* från England via Göteborg och kanalen, äfvensom i Småland sjövägen från Jönköping samt från Westerbergslagen och Strömsholm. Sättra bruk får sitt tackjernsförslag från Nora bergslag, med begagnande af samma kommunikationsled som Forsvik, och hemtar sitt brännmaterial dels hufvudsakligen å egna skogar, dels ock från angränsande, hvilka mot betalning å bruksbacken levererat år 1861: 138 stigar, år 1862: 172 stigar, år 1863: 77 stigar, år 1864: 181 stigar och år 1865: 465 stigar. Åboholm, som de 2:ne första åren af femårsperioden försågs

med tackjern från Nora bergslag per jernväg till Örebro och vidare med egna dragare landsvägen samt de 3:ne sista åren af qvinqvenniet grundat sin tillverkning på råvara från brukets egen masugn, Igelbäcken, sjöledes öfver Wetteren till Aspa och vidare med vanlig landsvägstransport, har använt till brännmaterial dels kol från egna skogar, dels köpekol från angränsande orter inom Länet och i Nerike, till belopp år 1861 af 116 stigar, år 1862 af 80 stigar, år 1863 af 14 stigar, år 1864 af 37 stigar och år 1865 af 66 stigar. Detta ombyte af förlagsort för råämne kan förklara orsaken till den minskade tillverkningen vid bruket år 1863. Från Lagersfors, som i Nora och Lekebergslagen får sitt råvaruförlag på jernväg till Moholm och vidare med vanlig dragkraft, har någon annan uppgift om kolätgång och förlagsort icke erhållits, än att halfva beloppet köpes i angränsande socknar Elgarås, Ransberg och Undenäs samt framforslas till bruket af säljarne och återstående hälften tages å brukets egna skogar. Ryfors hemtar tackjern från Tabergs och Nora bergslager med jernvägslägenhet och köper kol från närbelägna skogsdistrikter i Jönköpings Län, med begagnande af båtled å sjön Stråken. Tidaholm och Annefors, med koltillgång å egna skogar, erhålla behöfligt tackjern från Nora och Carlskoga bergslager dels sjöledes, dels till största delen på jernväg till Stenstorp och vidare på axel till bruket. Till Åreberg föres köpkol från Grefbäcks och Ransbergs samt till en del från Kyrkefalla socknar, och råämnet utgöres af skrotjern, som aflemnas af säljare vid bruket, hvarest ock det förädlade jernet afyttras. Stenkol och coakes hemtar ägaren af Forsvik från England via Göteborg.

Från de mindre manufakturmedjorna och hamrarna i Wartofta fögderi har någon uppgift om kol- och jernätgång, i brist af ordentlig bokföring, ej kunnat lemnas. Kringliggande socknar förse dem med kol och från Ryfors och Tidaholm erhålla de det ringa förråd af stångjern, som vid dem förarbetas, hufvudsakligast till åkerbruksredskap.

Tab. Litt. P.

Åtgången af trädkol vid bergsbruken.

	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.
	Tunnor.	Tunnor.	Tunnor.	Tunnor.	Tunnor.
Vid Ribbingsfors.....	16,317	17,798	17,261	19,147	16,568
» Skagersholm	51,372	39,860	43,430	47,726	46,576
» Forsvik.....	20,712	19,560	23,280	22,344	21,864
» Sättra.....	24,912	25,488	26,472	34,176	31,032
» Åboholm.....	12,382	9,120	1,992	4,464	7,992
» Åreberg.....	2,352	2,400	2,376	2,352	2,400
» Ryfors.....	17,372	19,132	19,744	19,845	20,167
» Tidaholm.....	12,978	10,522	11,154	10,913	10,512
» Annefors.....	3,958	3,929	3,778	3,898	2,129
» Granviken.....	18,000	18,864	37,200	62,520	52,824

Åtgången af stenkol vid Forsvik.

	Stenkol.	Coakes.
	Kubikfot.	Kubikfot.
År 1861.....	7,194	4,132
» 1862.....	6,495	5,676
» 1863.....	6,199	6,867
» 1864.....	6,884	9,878
» 1865.....	6,300	7,000

Vid Granvikens masugn, med en gasrostugn, en blåsmachin, ett krossverk och en stamp, numera tillhörig Baldernäs bruksbolag, har tillverkats tackjern:

1861.	1862.	1863.	1864.	1865.
Centner 8,000	8,652	16,912	28,572	24,014

för ett sammanlagdt försäljningsvärde af 290,326 R:dr. Malmbehovvet har från Filipstads bergslag och hufvudsakligast Persberget, der bolaget äger grufvedelar, transporterats öfver sjön Yngen och Filipstads kanal till Sjöändan och vidare dels på jernväg till Christinehamn, dels ock sjöledes öfver Wenern, Göta kanal, Wiken och Wettern till masugnen, hvars tillverkningar vidare förädlats vid bolagets jernbruk å Dalsland, dit de fraktats på fartyg. Från egna skogar och genom köp i angränsande orter har bolaget anskaffat erforderligt brännmaterial. De köpta kolen utgjorde år 1862: 35 stigar, år 1863: 40 stigar, år 1864: 300 stigar och år 1865: 396 stigar. Å hvarje stig kol beräknas 24 tunnor.

Olyckshändelser i afseende å rörelse och personal hafva lyckligtvis ej förekommit, hvilket vittnar fördelaktigt om den omtänka och uppmärksamhet, hvarmed handteringen i allmänhet ledes och bedrifves. Arbetarnes sedliga tillstånd berättigar till obetingadt loford. Öfverträdelsor af lagbunden ordning har veterligen bland dem icke förekommit.

Malmuppfordring från *brunstensgrufvan* vid Bölet i Udenäs socken har under perioden årligen ägt rum, med följande resultat:

År 1861.		1862.		1863.		1864.		1865.	
Centner.	Försäljningsvärde.	Centner.	Försäljningsvärde.	Centner.	Försäljningsvärde.	Centner.	Försäljningsvärde.	Centner.	Försäljningsvärde.
926.	5,093.	869.	4,778.	921.	5,065.	1,412.	7,768.	939.	5,164.

Denna grufvbrytning har således bibehållit sig ungefärligen på samma ståndpunkt, med undantag af år 1864, då den tillfälligtvis ökades med mera än halfva det vanliga beloppet.

Vid Hönsätters *alunbruk* har tillverkats:

År 1861	1,083 tunnor à 18 R:dr.
» 1862	1,211 » à 18 »
» 1863	1,034 » à 18 »
» 1864	934 » à 16 »
» 1865	979 » à 17 »

Qvarnstensbrottet i Lugnäs har utvidgats. Tvenne bolag sysselsätta der ständigt 14 arbetare och tillverkningen fortfar att röna god efterfrågan. Jemväl i Timmersdala, Bergs och Låstads socknar hafva under den tid, denna underdåniga berättelse omfattar, qvarnstenar förfärdigats, de fyra första åren af perioden till ett antal af omkring 50 årligen, hvilket antal år 1865 nedgått till 10, så att näringen är i starkt aftagande. Försäljningspriset har i medeltal varit 40 R:dr per stycke.

Det i förra femårsberättelsen likaledes omförmälda *slipstensgrytet* i Karstorps by, Böja socken, bearbetas fortfarande och tillverkningen har uppgått till omkring 1,150 stycken slipstenar, hvilka i medeltal betingat ett pris af 2 R:dr à 2 R:dr 50 öre, med liffig afsättning.

På Billingen och Klyftamoberget brytes *sandsten*, som förarbetas till spishällar, trappor och skorstenar, men någon uppgift om tillverkningskvantitet och realisationsvärde har ej erhållits. Å egendomen Hellekis samt i öfrigt på Kinnekulle idkas stenhuggningsarbete af betydighet, särdeles å det förstnämnda stället. Denna tillverkning utskeppas för Hellekis från hamnen med samma namn och för öfriga stenhuggerier från hamnen vid Blomberg till andra delar af Riket samt har vid försäljning inbragt brutto:

	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.
Vid Hellekis	41,700	24,400	33,600	36,100	39,400 R:dr R:mt.
» Blomberg	1,980	3,765	5,140	7,435	8,550 » »

Kalktillverkning har fortfarande ägt rum vid foten af Billingen inom Säters, Bergs, Timmersdala och Lerdala socknar, till ett belopp år 1865 af 40,000 kub:fot, inom Wartyfta härad å 16 ställen, med en årlig tillverkning af tillhopa omkring 10,000 tunnor, samt i Leckö fögderi inom Åse härad i trakten af Hunneberg och vid foten af Kinnekulle å Blombergs ägor till ett årligt belopp å förra stället af 1,800 och å det senare omkring 30,000 tunnor, afvensom dels i Wilskekleva och Kinnekleva socknar, Skara fögderi, hvarest årligen tillverkats omkring 1,500 tunnor kalk, dels ock vid Ulunda i Walle härad, der tillverkningen uppgått till 75,600 kub:fot kalk om året, och i Wåmbs by, Kåkinds härad, med årlig tillverkning af omkring 21,000 kub:fot kalk. Å sistnämnda båda ställen äger jemväl stenhuggningsarbete rum och årligen försäljes: från Ulunda 1,080 och från Wåmb 1,000 kubikfot huggen sten. Kalken afyttras hufvudsakligen inom Länet, såsom gödningsämne för jordbrukets behof.

Det å Binnebergs mo för Carlsborgs fästnings räkning afsatta *skifferbrottet* har under femårsperioden varit utarrenderadt emot en årlig afgäld af 25 R:dr. Stenbrytningen derstädes har med föga ifver bedrifvits.

Af de i senaste femårsberättelsen omförmälda fyra *pappersbruk* har Gustafsbruk helt och hållet upphört, vid Åkleholm tillverkades år 1864 endast 100 ris gråpapper, 25 ris kardus- och 25 ris omslagspapper samt år 1865 ett obetydligt belopp gråpapper och något valsull, så att jemväl der tillverkningen kan sägas hafva afstannat. För de öfriga båda pappersbruken Cathrinefors och Bälteberga redovisas i Tab. N:o 7 a). Den i nämnda tabell för landsbygden omförmälda papperstillverkning förskrifver sig utslutande från Bälteberga, ehuru i de öfriga rubrikerna ingå uppgifter jemväl för Åkleholm.

Tändsticksfabriken vid Amundtorp är nedlagd, men en dylik fabrik i Lidköping, afvensom oljeslageriet vid Åreberg och ullspinneriet i förening med klädesfabrik vid Måsaqvarn, fortsätta sin verksamhet, i fråga hvarom Landshöfdinge-Embete underdånigst åberopar sifferuppgifterna i Tab. N:o 7 a).

Glasfabrikationen vid Bromö, som intill år 1865 utslutande afsåg hvitt och färgadt, så kalladt taffel- Tab. Litt. Q. eller fönsterglas, afvensom kupor, däcksglas och takpannor började sistnämnda år, i anseende till ogynn-samma konjunkture för berörda tillverkning, att, med inskränkning af densamma, omfatta jemväl butelj-blåsning, som anses mera vinstgifvande. Sitt vedbehof hemtar bruket fortfarande dels från egna väl vårdade skogar, dels genom köp från kronoparken Sundsmarken och andra Wenern angränsande skogar, hvarifrån veden hemtransporteras med brukets egna båtar. Den af omtänka för bruksarbetarnes yttre välbefinnande stiftade sparbank, i ändamål att uppsamla och göra deras besparingar fruktbarande, har under perioden varit i oafbruten verksamhet. För fabriksrörelsens gång har disponenten redogjort i öfverens-stämmelse med följande Tabell Litt Q.

Tab. Litt. Q.

Glastillverkningen vid Bromö.

	Glastillverkningen.																		Tillverk-nings-värde.	Försälj-nings-värde.	Vedåtgång.				
	1:ma sort.			A sort.			B sort.			U sort.			Urglas.			Däcksglas.					Takpannor.			Kastved-famnar.	Lång-ved-famnar.
	Kistor.	Bundlar.	Slycken.	Kistor.	Bundlar.	Slycken.	Kistor.	Bundlar.	Slycken.	Kistor.	Bundlar.	Slycken.	Kistor.	Bundlar.	Slycken.	Kistor.	Bundlar.	Slycken.							
År 1861.....	12	17	2 258	19	7 743	10	9 404	11	6	1	19	7	1	16	1	15	—	—	78,443,50	102,183,24	3,238½	209			
» 1862.....	8	2	3 185	16	— 797	14	8 392	18	1	—	16	2	—	5	—	14	5	3	78,371,45	94,425,33	3,349	268			
» 1863.....	15	8	9 154	9	6 719	9	— 372	6	4	—	19	3	—	3	7	12	3	7	79,281,12	109,657,53	3,544½	130			
» 1864.....	15	9	7 111	19	9 670	16	8 371	—	9	1	—	1	1	15	—	37	3	3	72,294,42	86,665,23	3,334	122			
» 1865.....	9	8	7 84	19	4 605	8	9 412	13	2	—	8	4	—	10	—	23	5	—	68,160	90,220,47	3,340	120			

Den jemförelsevis betydliga skilnaden emellan tillverknings- och försäljningsvärde under denna och nästförutgångna femårsperiod härleder sig ifrån billigare vedpriser, sedan ett af bolaget för längre tid tillbaka träffadt aftal om vedleverans vid bruket för 10 R:dr per famn tilländagått. Den småningom aftagande tillverkningskvantiteten bör tillskrifvas ofvanomförmälda ogynnsamma afsättningsförhållanden.

Glasbruket vid Årnäs, som fortfarande förlägges af firman Carnegie & Comp. i Göteborg, till hvars porterfabrik den uteslutande af buteljer bestående tillverkningen afyttras, med begagnande af sjötransport genom Göta kanal, har under perioden bibehållits vid ungefärligen enahanda vidd och omfattning, som tillföre. Tillverkningsvärdet uppgifves år 1861 till 66,587 R:dr 67 öre, år 1862 till 85,852 R:dr 50 öre, år 1863 till 88,830 R:dr 97 öre, år 1864 till 84,542 R:dr 23 öre och år 1865 till 92,512 R:dr 46 öre. Vedåtgången har varit 2,800 kubikfamnår årligen, å 7 R:dr per famn, hvaraf 1,000 famnår inköpts från Wermland och återstoden dels hemtats å egna skogar, dels inropats å auktioner på kronoparken Östra Kinneskogen. Den för bruksarbetarnes barn derstädes inrättade och underhållna skola har beredt undervisning åt 20 barn årligen i medeltal.

Under den tid denna underdåniga berättelse omfattar äro nyanlagda *mekaniska verkstaden* vid Forsvik samt en *ättiksfabrik* i Norra Wadsbo fögderi.

Någon bildningsanstalt för bruksarbetare finnes icke att omförmäla, om man icke dit vill hänföra ofvannämnda skola för arbetarnes barn vid Årnäs.

Bland *binäringar* och föremål för *hemslöjd* må omförmälas linberedningen i Wadsbo och Kåkindes härader, hvarifrån årligen försåls omkring 1,090 centner för ett medelpris af 8 R:dr per L \ddot{a} , tillverkningen för afsalu af linne och ylleväfnader i Wadsbo härad till beräknadt belopp af 18,000 fot hel- och half-linneväfnad, 23,000 fot blångarnsväf, 1,000 fot bomullstyger, 9,500 fot ylletyger, hvaribland 8,000 fot hästtacken från Amnehärads socken, allt årligen och oberäknadt förbrukningsbehovet i de särskilda tillverkningsorterna, äfvensom tillverkningen af möbler och laggkärl i Habo, Gustaf Adolfs, Sandhems och Härja socknar, der allmogen temligen allmänt sysselsätter sig med denna slöjd, samt båtbyggeriet å öarne i Wenern, i norra delen af Södra Wadsbo fögderi, der äfven laggkärl förfärdigas, med afsättningsort i Nerike och Östergötland, och vid Domsand i Habo socken, å hemmanen Bråten och Lilla Svenshult i Gustaf Adolfs socken samt å Grönestad i Brandstorps socken.

På enahanda sätt, som i senast afgifna femårsberättelse, har Landshöfdinge-Embete ansett sig här böra redogöra för verksamheten vid den Göta kanalbolag tillhöriga, åt enskild person till bruk och nyttjande emot afgift upplåtna *reparationsdockan* vid Sjötorp. Inalles hafva derstädes blifvit reparerade:

År 1861.....	med 1,964	dagsverken	17	fartyg,
» 1862.....	» 2,056	»	18	»
» 1863.....	» 3,246	»	11	»
» 1864.....	» 1,796	»	20	»
» 1865.....	» 1,489	»	19	»

hvarjemte med 1,100 dagsverken ett fartyg derstädes år 1865 blifvit nybygdt.

Uti en ort, så rik på vattendrag som Skaraborgs Län, och deribland tvenne stora insjöar, af hvilka Wenern är mera än vanligt fiskrik, är det naturligt, att *fisket* måste utgöra en ganska väsendtlig binäring. Innevånarne i grannskapet af de betydligare vattendragen skörda också deraf en icke ringa vinning, och såsom redan i nästföregående femårsberättelse är vordet i underdånighet omförmäldt, utgör afkastningen af fisket på Kållandsö och Thorsö en hufvudsaklig del af innebyggarnes inkomst. I Wettern finnas 25 och i Wenern 34 särskilda fisk-slag, af hvilka Rödingen (*Salmo alpinus*) och Siklöjan (*Coregonus albula*) i den förra sjön, samt Gäddan (*Esox lucius*), Gösen (*Lucioperca sandra*), Fetsiken (*Coregonus oxyrrhynchus*) och Laken (*Lota vulgaris*) i Wenern äro de mest värderade fisk-slagen och de, hvilka skänka det indragtigaste

fisket. Då en mera genomförd berättelse, angående fisket i berörde sjöar, sättet hvarpå det bedrifves och den inkomst det bereder sina idkare skulle leda till allt för stor vidlyftighet, och en redogörelse därför dessutom redan varit synlig i offentligt tryck, så tillåter sig Landshöfdinge-Embete i underdånighet endast hänvisa till denna, af Fiskeri-Intendenten Hjalmar Widegren afgifna, i Eders Kongl. Maj:ts Landtbruks-Akademis Tidskrift för år 1863 (häftena 5, 6 och 7) intagna, ganska omständliga redogörelse.

Den i senaste femårsberättelsen omförmälda regleringen af fisket i sjön Wenern, hvilken då berodde på pröfning och afgörande af Eders Kongl. Maj:ts och Rikets Kammar-Kollegium, har nu blifvit afslutad, genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga bref den 9 Mars detta år, hvaruti meddelats nådiga föreskrifter, i ändamål att, genom förbud emot begagnandet af alltför tättbunden fiskredskap och emot öfverdådigt fiskande under de värdefullare fiskslagens lektider, förebygga ynglets uppfångande och förstörande. I enahanda syftning har, genom Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes sedermera laga kraftvunna utslag den 19 Augusti 1865, föreskrifter meddelats, angående tiden och sättet för idkande af fiske i Hornborgasjön inom Walle och Gudhems härader. I Gullspångselfven, som förbinder sjöarne Skagern och Wenern, har sedan lång tid tillbaka bedrifvits ett ganska indrägtigt, ägaren af Ribbingsfors tillhörigt laxfiske, som i Örebro och Stockholm haft sin hufvudsakliga marknad. Innehafvaren af detsamma vårdar med omsorg denna värderika inkomstkälla och har under flera år sysselsatt sig med laxodling i mindre skala, hvilket, i förening med ställets fördelaktiga belägenhet ej långt ifrån ångbåts- och jernvägsstation, samt utsigten att derstädes hvarje år kunna erhålla befruktad rom af såväl lax som fetsik och andra sikarter, framkallat ett förslag af statens Fiskeri-Intendent, att dit förlägga en laxkläkningsanstalt, hvilken innehafvaren erbjudit sig att vårda och förestå, med vilkor af bidrag från statsverket till uppförandet af kläckningshus och anskaffandet af öfriga erforderliga materialier. Innevarande år väckt fråga om fastställandet af ordningsreglor för laxfisket i Gullspångselfven är ännu icke afgjord. Jemväl vid Suttran i Habo och Starrbäck i Gustaf Adolfs socken äro laxfisken inrättade, ehuru af obetydligt omfång. Å det förra stället har fångsten årligen utgjort omkring 11 Centner och å det senare 2 Centner, som afyttrats i Jönköping för 22 R:dr 50 öre å 25 R:dr per Centner. I fiskerihandteringens intresse har Hushållnings-sällskapet bekostat undervisning åt en elev vid statens normalstation för laxodling i Östanbäck, Wester-Norrlands Län, hvilken, efter slutad lärokurs derstädes, inom Länet tillhandagår med råd och upplysningar rörande fiskodling.

Beträffande *jagten* gäller enahanda omdöme, som i senaste femårsberättelsen är vordet uttaladt, eller att den ej kan såsom någon egentlig binäring betraktas. Visserligen har i Länets skogsbygd årligen skjutits en del matnyttigt villebråd, som föryttrats i städerna och vid jernvägsstationerna, men denna jagt har varit af föga betydenhet och lemnat ringa inkomst. Endast på kronoparkerna och herregodsen har vård egnats åt jagten, hvilken i allmänhet idkats mera för nöje än vinning. Den korta tid, under hvilken den senast utfärdade Jagtstadgan varit tillämpad, berättigar ännu ej till något omdöme om dess verkningar.

Förhållandet med *bränvinstillverkningen* och kostnaderna därför inhämtas af i underdånighet Tab. Litt. R. bilagda Tabell Litt R. Denna tabell upptager förhållandet under hvarje kalenderår i perioden.

Tab. Litt. R.

Bränvinstillverkningen och kostnaderna för kontrollen derå.

	Antal bränne- rier.	Tillverknings- belopp. Kannor.	Afgifternas belopp. R:dr R:mt.	Kostnaderna för kontrollen. R:dr R:mt.
År 1861	58	1,457,626,5	880,974,67	46,271,76
» 1862	59	1,471,309	885,604,42	48,390,21
» 1863	67	1,628,725,5	988,736,40	54,926,51
» 1864	63	1,526,550	919,370,91	52,144,71
» 1865	61	1,593,844,5	958,198,69	48,781,92
Summa		7,678,055,5	4,632,885,09	250,515,11

4. Kommunikations-anstalter och varubyten.

Tab. N:o 8. A) *Landkommunikationer.* Allmänna lands-, härads- och socknevägarnes längd vid periodens slut, äfvensom längden å de under femårsperioden afsynade nya och förbättrade vägar jemte de af statsverket eller kommunerna i sådant afseende tillskjutna kostnader inhemtas af i underdånighet bifogade Tabell N:o 8. Anledningen till skiljaktigheten emellan siffrorna i denna tabell och tabellen N:o 8 till senast afgifna femårsberättelse är att söka dels i den här nedan omförmälda förändring inom Norra Wadsbo fögderi af härads- till landsväg, dels i den större säkerheten, rörande vägarnes rätta längd inom Kinne härad, hvarest ny vägdelning under perioden ägt rum, jemförd med förhållandet under nästföregående femårsperiod, då uppgifterna om miltalet af en del vägar i nämnda härad grundade sig endast på okulär-uppskattning, dels ock i missräkning på ett par ställen i sistnämnda tabell, vid förvandling af vanliga bråk till decimaler.

Vägarne äro i allmänhet fullt fargilda och på många ställen goda. Af sämre och vid våt årstid mindre ländig beskaffenhet äro de inom Walla tingslags norra Länsmans-distrikt samt Bergs socken af Wadsbo härad, der jordmånen består af djup sand och marken är starkt kuperad, i trakten af Leaby och Kongslena i Wartofta härad, der lämpligt väglagningsämne alldeles saknas, samt i Åse och Kinneferdings härader af Leckö fögderi, äfvensom å flera orter inom Höjentorps fögderi, hvarest jemväl klagas öfver brist på godt väggrus. Inom Walle härad af sistnämnda fögderi har emellertid undersökning, för beredande af grustäppter, på Länsstyrelsens föranstaltande, ägt rum med den påföljd, att flera sådana, om ock icke af den mest förmånliga beskaffenhet, blifvit påträffade och till begagnande påbjudna, så att, när tillräcklig tid fått förflyta, resande jemväl i denna trakt, der allmänna vägarnes tillstånd ofta rättfärdigar vägförändringens missnöje, bör kunna påräkna en skyndsammare och mera obehindrad fortkomst. Som känt är, erfordras emellertid en rymlig tid för att, utan mera genomgripande åtgärder, endast medelst den vanliga väggrusningen, gifva någorlunda fasthet och jemnhet åt en af naturen lös och myllig vägbanan. I öfrigt har genom föreskrifter om en mera omsorgsfull afdikning af vägarne, erforderliga trummors anbringande och underhåll, påförande af lera å sanddjupa vägar, såsom å movägen emellan Carlsborgs fästning och Öfverby samt å ett vägstycke vid Dala i Gudhems härad, hvilka vägar derigenom ansenligt förbättrats, samt så godt och skifferfritt grus, som kunnat anskaffas å farbanor af lös eller lerblandad jordmån, Länsstyrelsen sökt att åt de allmänna vägarne bereda den fasthet och farbarhet, som med gällande vaghållningssystem låter sig förena och skäligen kan fordras; i hvilket afseende ock inom hela Länet tiden för den allmänna väglagningen blifvit, efter vederbörandes hörande, af Landshöfdinge-Embete medelst utslag bestämd till hösten eller våren straxt efter källossningen, i enlighet med förhållandet i Wartofta fögderi, hvarom senaste femårsberättelse förmäler och hvarest denna förändring haft ett ganska gynnsamt inflytande på vägarnes beskaffenhet. Endast sju socknar i Wartofta härad, äfvensom Wiste härad och Walla Tingslag i Wadsbo härad hafva, de båda sistnämnda häraderna efter en del vaghållares hos Eders Kongl. Maj:ts och Rikets Kammar-Kollegium öfver Landshöfdinge-Embete utslag anförda besvär, blifvit bibehållne vid den i Eders Kongl. Maj:ts nådiga bref den 30 Juni 1818 stadgade väglagningstid på sommaren.

Att vaghållningstungan trycker ojemnt, i förhållande till jordmånernas olika beskaffenhet och närbelägenheten af tillräckliga förråd af passande väglagningsämnen, måste erkännas, och att klagomål, mer eller mindre befogade, med anledning häraf och öfver vägrödningsbesväret i allmänhet ofta uppstå är ett erfarenhetsrön, men med ett klokt ordnande af arbetet och begagnandet af de tider för framförandet och spridandet af vägfyllnadsämnen, då landtbruket minst kräver den dragkraft och de armar, hvaröfver det äger att förfoga och hvilka tider, genom en viss omständigheternas välvilighet, äro de för sådant

arbete lämpligaste, bör denna skyldighet, som från forno varit med hemmansinnehafvet förbunden och af nuvarande ägarne vid hemmanens öfvertagande förutsedd, icke blifva öfver höfvan betungande och skall ovilkorligen kännas vida mindre tryckande för landtmannen, hvilken, såsom nödvändiga bihang till sin näring, äger de erforderliga medlen till arbetets utförande, än för andra yrkesidkare, om de skulle nödgas att med penningar bidra till underhåll af vägar, hvilka, visserligen för alla behöfliga, dock af landtmannen mest begagnas. Att genom ett sådant väglagningsätt, som det här i Riket antagna, vägarne beskaffenhet i allmänhet kommer att lemna vidsträckt rum för önsknings, är åter en annan sida af ämnet, hvars behandling här icke torde hafva sin rätta plats.

Under femårsperioden hafva följande afsynade vägar blifvit dels nyanlagda dels väsentligen förbättrade:

I *Norra Wadsbo fögderi*. Den så kallade Barebacken i Amnehärads socken å allmänna landsvägen emellan Torfveds och Björtorps gästgifvaregårdar, hvarom i senaste femårsberättelsen förmäles, har år 1861 blifvit omlagd på det sätt, att, vid sidan om den gamla vägen, ny jemnare väg blifvit upptagen till en längd af 2,000 fot, med en kostnad af 4,000 R:dr, hvaraf hemmansägarne i Hassleds pastorat, Hofva, Fagerlids, Lyrestads och Amnehärads socknar tillskjutit 2,200 R:dr, som utdebiterats med en tredjedel på Amnehärads socken och två tredjedelar på de öfriga socknarne, samt återstoden 1,800 R:dr erhållits såsom anslag utan återbetalningsskyldighet af statsmedel. För att bereda en bättre och mera ändamålsenlig utfart från jernvägsstationen vid Töreboda till allmänna landsvägen emellan Hofva och Walla gästgifvaregårdar, än den, som, med begagnande af några mindre socknevägar, tillföre funnits, har, efter i laga ordning meddeladt, af Eders Kongl. Maj:t i besvärsväg i nåder pröfvadt och i hufvudsakliga delar gilladt, utslag, dels 5,060 fot ny väg blifvit anlagd, dels 4,520 fot gammal häradsväg blifvit till landsvägens bredd utvidgad för tillhoppa 5,722 R:dr 82 öre, hvaraf 2,080 R:dr expropriationskostnad, som Statsverket godtgjort, och 3,642 R:dr 82 öre å hemmansägarne i Wadsbo härad utskrifven vägbyggnadskostnad.

I *Leckö fögderi*. Efter verkställd undersökning och i enlighet med upprättadt förslag af sakkunnig person, föreskref Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande i utslag den 7 Juni 1862, att å en vägsträcka af 15,300 alnar i längd emellan Rafvelstorps bro, i grannskapet af staden Lidköping, och Källängens gästgifvaregård, öfver hvilken lifligt trafikerade vägs mera än vanligt oländiga beskaffenhet klagan ofta blifvit förd, verksamma förbättringsarbeten skyndsamt borde äga rum, hvilket beslut, af Eders Kongl. Maj:ts och Rikets Kammar-Kollegium fastställt, af Eders Kongl. Maj:t i anledning af underdåniga besvär, enligt nådigt bref den 3 Juni 1864, blifvit undanröjdt, med förklarande, att det skulle åligga vederbörande väglottsägare att framgent hålla vägen i laggildt stånd medelst användande af tjenligt väglagningsämne. Å denna väg har visserligen sedermera icke obetydligt arbete blifvit nedlagdt och bland annat macadamisering ägt rum å 1,351 alnar för en uppskattad kostnad af 1 R:dr per löpande aln, så att för det närvarande en fastare farbana i allmänhet blifvit beredd, men den trygghet i afseende å arbetets varaktighet, som dess utförande samtidigt å hela vägsträckan samt framtida underhåll efter en på rationela grunder uppgjord plan skulle hafva medfört, torde numera svårligen kunna anses bevarad. Kostnaden för arbetet, som verkstälts efter hand af väglottsägarne sjelfva, kan ej i annan mån, än här ofvan redan skett, i penningar uppskattas.

En vägsträcka om 28,934 $\frac{1}{2}$:dels alnar i längd å allmänna landsvägen emellan Munkestens och Grästorps gästgifvaregårdar, hvilkens bristfälliga beskaffenhet länge gifvit anledning till befogade anmärkningar, har, efter förordnande af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, våren år 1863 blifvit väsentligen förbättrad, medelst påförande af 39,256 lass godt väggrus samt upptagandet af tillräckliga diken på ömse sidor af vägen. Arbetet, som i värde uppskattats till 10,081 R:dr 55 öre R:mt, verkställdes af väglottsägarne sjelfve med egna dragare och arbetare, så att denna på papperet dryga kostnad i sjelfva verket varit vida mindre och jemförelsevis föga kännbar. Vägen är nu i godt skick.

I *Städerna*. Macadamiseringsarbetet å de till staden Sköfde hörande vägar $\frac{3}{4}$ mil lands-, $\frac{1}{4}$ mil härads- och $\frac{1}{8}$ mil sockneväg har under perioden fulländats för en kostnad af 11,241 R:dr R:mt.

Fortsättningen af den här ofvan nämnda vägen emellan Källängen och Rafvelstorps bro till staden Lidköping öfver den staden tillhöriga skogen Kortåsen, angående hvilken oländiga vägs iståndsättande förslag upprättats och föreskrift meddelats samtidigt med föreskrifterna för landsbygdens andel i vägen, har, i öfverensstämmelse med berörda förslag, blifvit väl och ändamålsenligt beredd till fast och jemn körbana samt bör, om den framgent med omsorg underhålles, blifva fullt jemförlig med de bästa farvägarne i Länet. I öfrigt har i Höjentorps fögderi en ny väg, 17,584 fot i längd, blifvit anlagd emellan Borgunda och Edåsa gästgifvaregårdar, hvarigenom vägen emellan berörda ställen förkortats med 1,990 fot, äfvensom en annan ny väg emellan Sköfde och gästgifvaregården Klostret, hvartill Eders Kongl. Maj:ts i nåder beviljat 40,000 R:dr i bidrag af statsmedel samt Landstinget anslagit 1,500 R:dr årligen i fem år, under perioden påbörjats. Vägen är lagd i en dalgång, till undvikande af de backiga och sanddjupa Billingshöjderna. Den närmare redogörelsen för dessa båda väganläggningar, hvilka under perioden icke blifvit afsynade, tillhör emellertid nästa underdåniga femårsberättelse. Några andra vägbyggnads- eller förbättringsföretag af nämnvärd beskaffenhet hafva icke förekommit under den tid, denna underdåniga berättelse omfattar. Frågan om omläggning af den i senaste femårsberättelsen omförmälda vägen emellan Onsjö gästgifvaregård och jernvägsstationen Foglavik har, i anseende till obenägenhet för företaget hos dem, hvilka deraf närmast beröras, fått hvila, för att måhända icke vidare upptagas.

Af de till Länsstyrelsens förfogande ställda medel till understödjande af *vägundersökningar* inom Länet, hvilka år 1860 utgjorde..... R:dr R:mt 957: 60.

hafva under perioden utgifvits:

För undersökning och förslag till omläggning af vägen emellan Onsjö och

Foglavik..... R:dr R:mt 67: 60.

För d:o d:o till d:o af Barebacken..... » » 135: 09.

För d:o d:o till anläggning af en sedermera icke tillvägabrakt chaussé emellan Mariestad och Töreboda..... » » 422: 29.

För d:o d:o till förbättrande af vägen emellan Lidköping och Källängen..... » » 200: — 824: 98.

så att vid periodens slut återstodo af detta anslag oanvända R:dr R:mt 132: 62.

Följande större *broar* äro under perioden ombyggda: Nolåsabron öfver ån Örlan för 400 R:dr; Hunnekullabron och Wads bro, båda öfver ån Tidån, den förra år 1863 för 2,500 R:dr 63 öre och den senare år 1864 för 2,211 R:dr 22 öre, 7 broar i Kinne härad för tillhoppa 895 R:dr, Resville bro i Saleby socken öfver ån Lidån år 1861 för 3,200 R:dr, hvilket arbete, sedan bron våren år 1862 rasat, måst sommaren samma år förnyas för en ytterligare kostnad af 3,450 R:dr, samt Qvånumsbron öfver den så kallade Qvånumsån, hvilken faller i Lidån, för 225 R:dr. Ardalsbron, likaledes öfver Lidån, utdömdes år 1865 till ombyggnad af sten, hvilket arbete först innevarande år fulländats för en kostnad af 1,395 R:dr. Dessutom äro åtskilliga brojutor ombyggda och mindre reparationsarbeten å broar utförda, hvilka blifvit verkställda af vederbörande väghållare sjelfva, utan att hafva föranledt till någon penningutgift. Samtliga brobyggnadsarbetena äro bekostade af kommunerna, utan bidrag af allmänna medel.

Väg- och bropenningar uppbäras ingenstädes inom Länet.

Färjor finnas icke, men den i senaste femårsberättelsen omförmälda båtkommunikation emellan Öarne Bromö och Thorsö i Wenern samt emellan den sistnämnda och fasta landet upprätthålles fortfarande af hemmansägare, hvilka därför njuta befrielse från skjutsning.

Å allmänna med skjutsstationer försedda vägar funnos vid periodens slut 1,035 *grindar*, eller 197 *grindar* mindre än år 1860, hvaraf 7 i Norra Wadsbo, 138 i Södra Wadsbo, 345 i Höjentorp, 185 i Skara, 311 i Wartofta och 49 i Leckö fögderier. Å städernas ägor finnas icke några *grindar*. Med tillämpning af Eders Kongl. Maj:ts nådiga Kungörelse den 11 Oktober 1864, föreslogo vederbörande syneförrättningar vid 1865 års vägsyner borttagandet af ett stort antal *grindar*, hvilka förslag vid 1865 års slut likväl icke hunnit fullständigt pröfvas, så att numera *grindarnes* antal än ytterligare förminskats, till lättnad för trafiken.

Längden af indelade, med skjutsstationer försedde vägar år 1860, antalet vid samma tid befintliga gästgifverier samt antalet årligen utgångna hästar för gästgifveri-, håll- och reservskjuts samt kungs- och kronoskjuts, äfvensom skjutsentreprenadernes antal inhemtas fullständigt af tabellen N:o 8.

Af det anslag, Rikets Ständer vid 1862—63 årens riksdag anvisat till lättnad af skjutstungan i de fall, der den genom entreprenad bestrides och befundes särdeles tryckande, har tillfallit Länet 538 R:dr 66 öre, fördelade på tio skjutslag, från hvilka bidraget till entreprenadskjutsen utgått med mera än 16 R:dr på hvarje helt hemman. Det högsta understöd, som tilldelats något skjutslag i Länet har varit 110 R:dr 86 öre till 13½ mantal skjutsningsskyldige vid gästgifvaregården i Rödesund. Några nya gästgifvaregårdar hafva icke under perioden blifvit anlagda, men gästgifveriet vid Kyrketorp i Höjentorps fögderi har blifvit flyttadt till grannskapet af Stenstorps jernvägsstation. Beslut har likaledes blifvit fattadt af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande om sammandragning af gästgifvaregårdarne Timmersdala och Kjeckstad i Wadsbo härad till ett gästgifveri i Rambotorp, Låstads socken, samt, gemensamt med Länsstyrelsen i Örebro, om indragning af gästgifvaregården i Bodarne och förflyttning till Finnerödja af Westgötaandelen i nämnde gästgifveri, hvilka beslut, efter deröfver anförda besvär, vid femårsperiodens slut berodde på Eders Kongl. Maj:ts och Rikets Kammar-Kollegii pröfning.

För resandes befordrande hafva skjutsanstalter varit inrättade vid jernvägsstationerna Töreboda, Elgarås och Finnerödja, hvarest med bantåg anländande passagerare, emot lega, som vid årligen hållna entreprenadauktioner blifvit bestämd, och hvilken år 1865 utgjort vid Töreboda 1 R:dr 40 öre, vid Elgarås 1 R:dr 16 öre och vid Finnerödja 1 R:dr 50 öre milen för hvarje häst, åkdonslega oräknad, haft tillfälle att låta fortskaffa sig till närmaste gästgifvaregård. Håll- och reservhemman hafva icke varit anslagna till berörda skjutsstationer, af hvilka, sedan nordvestra stambanan öppnades till Laxå, skjutsanstalten vid Finnerödja upphört. Den märkbara minskningen i utgående hästantalet vid gästgifverierna måste helt och hållet tillskrifvas tillgången på andra bättre befordringsmedel.

Posterna, hvilka nu hufvudsakligen befordras med bantåg och diligens, hafva å sådana linier, der vanlig postgång begagnas, såsom emellan Mariestad, Hofva—Töreboda, Moholm—Carlsborg, Mariestad, Lidköping—Wenersborg, Sköfde—Hjo, Falköping—Hjo, Falköping—Ulricehamn, fortskaffats dels af dertill indelade posthemman, dels på de flesta ställen af entreprenörer, dels ock någon gång med gästgifveriskjuts. I följd af jernvägsstambanans dragande genom Länet, hafva en stor del posthemman blifvit indragna och inroterade. Under perioden har, grundad på enskild företagsamhet, daglig diligensfart ägt rum emellan Mariestad och Töreboda, hvilken för passagerare, gods och post inbringat tillhopa 17,861 R:dr 46 öre eller i medeltal 3,572 R:dr 29 öre årligen. Jemväl emellan Mariestad och Moholm har daglig förbindelse upprätthållits, beräknad på befordring af passagerare och gods, men utan samband med postföring.

Fångforslingen från orterna till länshäktet af försvarslöse och de, hvilka, i brist af tillgång till böter, böra undergå förvandlingsstraff, ombesörjes fortfarande af Länsmännen, emot skjutslega för allenast en häst åt en häktad jemte fångföraren. Skjutsen från häktet för transport- och ransakningsfångar är, genom år 1865 förnyadt kontrakt, upplåten åt entreprenör, emot 74 öre milen i lega för hvarje begagnad häst, oberäknadt ersättning för åkdon.

Kronobrefbäringen besörjes i Skara och Leckö fögderier samt i Kåkinds härad och sedan år 1864 i Gudhems härads östra länsmansdistrikt inom Höjentorps fögderi af dertill indelade hemmansägare, emot ersättning af samtliga brefbäringsskyldige distriktsvis, men i öfriga delar af Länet betalas icke någon ersättning för tjenstebrefvens fortskaffande, utan för dertill anslagne hemman fullgöres detta åliggande, emot befrielse från skjutsning. Utgående afgifterna hafva varit desamma, som under förra perioden, utom i Barne härad, der de ökats med 292 R:dr 25 öre, fördelade på 116 $\frac{2}{3}$ hemman, och i Kållands härad, der förhöjning ägt rum med 301 R:dr 84 öre, fördelade på 171 $\frac{8}{9}$ hemman. I Gudhems härads östra distrikt uppgick afgiften år 1865 till 435 R:dr 94 öre fördelade på 140 $\frac{1}{2}$ hemman. Extra kronobrefbäring begagnas ytterst sällan och olägenheterna af detta bestyr för dem, som dermed äro betungade, minskas i samma mån, som en utvidgad postbefordring förgrenar sig öfver landet. Den anlitas numera nästan uteslutande för fortskaffande af den så kallade kyrkoposten och för brefbefordringen emellan Läns-, Fjerdings- och Nämndemän å vissa ordinarie postdagar, högst två i hvarje vecka.

Varuforslingen, som här i Länet icke utgjort särskild näringsgren, utan endast tillfälligtvis varit utöfvad, har, sedan jernvägarne öppnats för trafik, nästan alldeles upphört. Endast ganska sparsamt påträffar man numera förbönder på vägarne, och då vanligen sysselsatta att föra en och annan packe köpmanngods från jernvägsstationerna till närmast belägna städer, eller salubodar å landet.

Jernvägar, tillhöriga enskilda bolag, hafva, under femårsperioden icke varit för allmänna rörelsen upplåtna. Först under innevarande år har Uddevalla—Wenersborg—Herrljungavägen, hvilken genomlöper Länet på en sträcka af 4,6527 mil, och hvartill Landstinget bidragit med 50,000 R:dr samt särskilda socknar i Länets vestliga del tecknat tillskott, börjat trafikeras till Håkantorps station. Vägen, som, enligt kontrakt med Eders Kongl. Maj:ts Styrelse öfver Väg- och Vattenbyggnader, bort vara till afsyning färdig denna dag, har af tillfälliga orsaker hitintills ej hunnit fullbordas, med anmälan hvarom bolagets styrelse lär hos Eders Kongl. Maj:t hafva i underdånighet anhållit om förlängning af den bestämda arbetstiden till den 1 Oktober 1867. Tvänne andra projekterade jernvägsanläggningar emellan Mariestad och Moholms station å Vestra stambanan omkring 1 $\frac{1}{2}$ mil samt emellan Lidköping och Håkantorps station å Uddevalla—Wenersborg—Herrljungavägen ej fullt 2 $\frac{1}{2}$ mil, för hvilka företag planer och kostnadsförslag blifvit uppgjorda, hafva icke kommit till stånd, enär låneunderstöd af statsverket för desamma ännu ej kunnat erhållas. De äro dock båda intagna i det underdåniga Generalförslag å allmänna arbeten, som ofvanbemälda Styrelse öfver Väg- och Vattenbyggnader till nästförflutna Riksdag afgaf och således vitsordade, såsom varande af beskaffenhet att förtjena med allmänna medel understödjas.

B) *Sjökommunikationer*. Kustfarten är fortfarande obetydlig och har, sedan jernvägsstambanan öppnades genom Länet, än ytterligare aftagit. Passagerare-ångfartyg, som gjort reguliera turer inom Länet, hafva varit Mariestad, emellan staden af samma namn samt städerna Göteborg och Christinehamn, Casper Ehrenborg, Linnea och Birger emellan Göteborg och Hjo, hvilken sistnämnda stad åren 1861—63 anlöptes af ångarne Esaias Tegnér och Pehr Brahe, på resor emellan Stockholm och Jönköping, ångbåtarne Örn och Svan, hvilka underhållit regulier förbindelse emellan de vid sjön Wetteren belägna städer samt Stockholm, Carlstad, Amiral v. Platen, Wadstena, Göteborg och Daniel Thunberg, hvilka, vid passerandet af Göta kanal, på bestämda tider angjort hamnar inom Länet. Ångfartyg, som på obestämda tider befarit kanalen och dermed förbundna segelleder inom Länet, hafva varit Göta kanal, Birger Jarl, Småland, Askersund, Motala ström, Oden, Freja, Brage, Wermland, Trollhättan, Mercurius, Wetteren, B. H. Santesson, Vieille Montagne, Strömsholm och John.

I afseende å *kusthamnarne* i Länet måste Landshöfdinge-Embeteet inskränka sig till att upprepa hvad senast afgifna femårsberättelse innehåller, nemligen att dylika hamnar finnas vid Sjötorp, Bromö och Rödesund, två vid Forsvik, en i sjön Botten och den andra i sjön Wiken samt en mindre hamn vid

Carlsborg, samtliga något mera än tio fot djupa, äfvensom hamnar af följande djuplek: vid Hellekis 15 fot, Hönsäter 9 fot, Sjöberg 9 fot, Årnäs 9 à 10 fot, Såtenäs 7 à 13 och Blomberg 14 fot, vexlande sistnämnda 6 hamnars djup i förhållande till vattenståndet i sjön Wenern, vid hvilken de äro belägna. Hamnen i Mariestad, hvars år 1860 återstående skuld till Handels- och Sjöfartsfonden 7,500 R:dr blifvit gulden, häftade ännu vid 1865 års slut 3,000 R:dr, utgörande beloppet af 20 icke infriade aktier. Sammanräknade hamninkomsterna för de fem åren 1861—1865 utgjorde 27,165 R:dr 97 öre; reparationerna under tiden hade uppgått till 3,817 R:dr 9 öre och kassan visade en behållning år 1865 af 5,198 R:dr 88 öre. Särskild reparationsfond finnes icke, utan användes till förbättringar föregående års hela kassabehållning, om så skulle erfordras. Hamnen, hvars djup vexlar i mån af olika vattenstånd i Wenern, medgifver tillträde för 9½ fots djupgående fartyg. Hamnen i Lidköping, som vid vanlig vattenhöjd i Wenern är 14 fot djup och hvars skuld till Konvoj-Kommissariatet och aktieägare under femårsperioden blifvit betald, har under samma tid undergått reparationer för tillhopa 16,207 R:dr 49 öre, men ändock lemnat en behållning i kassan år 1865 till belopp af 41,124 R:dr 1 öre, som komma att förräntas och användas till hamnens underhåll. Den har, i enlighet med bestämmelserna vid dess anläggning, sedan numera skulden blifvit gulden och aktieägarna godtgjorde, jemte underhållsfonden öfverlemnats till kommunen. Hamnen i Hjo, hvars djuplek är vid bryggan 10 fot, vid utloppen 12 fot och vid vågbrytarne 13 fot, har under femårsperioden ytterligare minskat sin skuld till aktieägare, så att derå vid periodens slut återstod oguldet 5,656 R:dr 63 öre. Skulden år 1860 utgjorde 12,500 R:dr. För åtskilliga reparationer, bland andra ändring af fyrtornen och anbringandet af lyktor i desamma, hade reparationsfonden, som sistnämnda år utgjorde 1,425 R:dr 77 öre, åtgått och tillskott af aktieägarna måst göras med 597 R:dr 15 öre R:mt.

De hufvudsakliga trafiklinierna inom Länet äro oförändrade, eller från kusthamnarne vid Wenern till Wermland och genom Göta kanal till Göteborg samt öfver Wetteren från Motala till Göta kanals inlopp vid Rödesund, i öster och vester fyra sjömil, från Rödesund öfver Bottensjön till Forsviks kanalstation i nordvest en sjömil och derifrån öfver sjön Wiken, först från söder åt norr samt sedermera i sydvestlig riktning till Göta kanal vid Tåtorp, tre sjömil, äfvensom från Wetteren, Botten och Wiken genom kanalen till Göteborg. Kanalen är 10 fot djup, får ej befaras af fartyg, som ligga djupare än 9½ fot samt intager inom Länet en sträcka af 124,000 fot i längd, förbindande sjöarne Wenern, Wetteren, Botten och Wiken.

Under åren 1861—1865 hafva inom den Länet tillhöriga andel af sjön Wenern sex *fyrar* blifvit uppförda för en kostnad af tillhopa 11,000 R:dr, hvaraf 9,104 R:dr i nåder beviljade af allmänna medel, nemligen två fyrar på Fällholmen, en fyr på Harnäsudde, en på stenskäret vid Sjötorp, samt två nya fyrar på Bromö vid sundet. Årliga kostnaden för *lotsväsendet* samt fyr- och båkanstalterna i Länets del af Wenern utgöra tillhopa 3,600 R:dr, hvaraf 1,780 R:dr lön till 27 lotsar och prickhållare, med skyldighet att årligen utsätta och underhålla 571 flytande sjömärken eller prickar, samt 124 fasta sjömärken, bestående af spirbåkar, kumler och taflor, 100 R:dr för underhåll, utläggning och intagning af fyra stycken bojar, 1,120 R:dr lön till fyrvaktare, som hafva att ombesörja lyshållningen i 9 stycken större och mindre fyrar, samt 600 R:dr till olja och lysmaterialier för fyrarne. Sedan frågan om upprensningen af Ulleredsundet i Ekens skärgård, hvarom i senaste femårsberättelsen förmåles, fått förfalla, har, till befrämjande af obehindrad segelfart, jemväl nattetid, emellan östra och vestra delarne af sjön Wenern, i Lurö skärgård inom Wermlands Län fyra stycken fyrar år 1864 blifvit uppförda, hvarjemte undersökningar ägt rum, i afsigt att utröna kostnaden för upprensning af det så kallade Strömsundet i Ekens skärgård, så att jemväl vid lågt vattenstånd i Wenern genomfart måtte beredas åt mera djupgående fartyg. Redan år 1856 uppfördes på holmen Nafven en mindre fyr för angöring af Ekens skärgård vester ifrån nattetid. Vid Carlsborgs udde finnes en fyr, och tvänne lotsar äro anställda vid Rödesund och Forsvik.

Göta kanal har varit öppen för seglation:

År 1861	ifrån den	12 April	till den	5 December,
» 1862	»	»	1 Maj	» » 4 »
» 1863	»	»	24 Mars	» » 25 »
» 1864	»	»	26 April	» » 8 »
» 1865	»	»	28 »	» » 10 »

Segelbara floder finnas icke. Flottning har endast ägt rum å Bottensjön.

De uppremsningar af vattendrag, som äro att omförmåla, hafva redan här ofvan under tredje afdelningen blifvit i korthet beskrifna, i följd hvaraf Landshöfdinge-Embete nu endast i underdånighet hänvisar till hvad i detta afseende sålunda är vordet anfördt.

Den mera än ett århundrade gamla frågan om reglering af sjön Wenerns vattenyta, till förebyggande af tidtals återkommande öfversvämningar å sjön angränsande vidsträckta fält inom Wermlands, Elfsborgs och Skaraborgs Län, beräknade till en samfälld areal af 15,269 tunnland, hvaraf på detta Län ansetts belöpa 7,333 tunnland, har, jemväl under nu ifrågavarande qvinqvennum, icke synnerligen fortskridit. En komité bestående af ledamöter från de trenne Länen, under Ordförandeskap af Landshöfdingen i Elfsborgs Län, har blifvit bildad, för att, med användandet af återstoden, 1,500 R:dr, af det för ändamålet beviljade statsanslag, ombesörja erforderliga undersökningar, angående möjligheten att utan allt för dryga kostnader förebygga de starka fluktuationerna i vattenhöjden. Det för lyftningen af berörda statsbidrag, 1,500 R:dr, bestämda villkor, att strandägarne borde tillskjuta 500 R:dr, har på det sätt blifvit fullgjordt, att Hushållnings-sällskapen inom de tre Länen, i förhållande till den areal, som, enligt Landtmätarens uppskattning, inom hvarterdera Länet skulle genom regleringen frigöras från öfversvämning, öfvertagit berörda utgift, hvaraf Skaraborgs Läns andel uppgått till 240 R:dr 13 öre, men några ytterligare åtgärder för frågans lösning hafva sedermera under perioden icke försports.

Någon ny kanal har icke under femårsperioden blifvit anlagd.

Jemte postkontoren i Länets städer samt vid stationerna å Westra jernvägsstambanan, funnos vid femårsperiodens slut följandé *postinrättningar*: i Hofva, Carlsborg, Håkantorps, Nya Lerdala, Ranekulla, Wedum, Baltak och Essunga, af hvilka de fem sistnämnda under perioden tillkommit. Postexpeditionerna i Slättäng och Wassbacken hafva deremot blifvit indragna.

Telegrafstationer finnas i Mariestad, Skara, Lidköping och Carlsborg, den sistnämnda inrättad under femårsperioden, samt derjemte vid hvar och en af stationerna å Westra stambanan, der telegrafering emot afgift, jemväl för allmänhetens räkning, får ske, när ledningarne icke för jernvägens behof äro upptagna.

Tab. N:o 9. C) *Sjöfart och Handel*. Antal och lästetal af Länets innevånare tillhöriga fartyg och båtar af tre nylåster och derutöfver vid periodens slut, med skeppare och besättning, samt antalet personer med handel till lefnadsyrke uppgifves särskildt för städerna och för landsbygden i underdånigst bifogade Tabeller N:is 9 a) och 9 b).

Sedan den ägaren af Årnäs tillhöriga slupen Aranäs upphört att göra resor på utrikes orter, finnes icke i Länet något fartyg, beräknadt för utrikes sjöfart.

Sjöfarten är, såsom ofvan är nämndt, föga utbildad och lästetalet af fartyg, tillhöriga personer inom Länet, nära nog detsamma nu, som vid slutet af nästföretgånga femårsperiod.

Jemte ångarne Mariestad och Eos, tillhöriga bolag inom Länet, finnes vid Carlsborgs fästning en Kronan tillhörig mindre bogserångare, som likväl föga begagnats, hvarförutom åtskilliga personer i staden Lidköping hafva del i den ångbåt af samma namn, hvilken numera har sitt rederi i Göteborg.

Bland *sjöskador* må i första rummet nämnas den, som den 12 Augusti 1863 träffade ångfartyget Askersund, hvilket i Forsviks sluss å Göta kanal fick ångpannan sprängd, dervid ej allenast machineriet

förstördes och fartyget i öfrigt skadades, utan ock tvänne personer förlorade lifvet och fem illa sårades. Vidare förolyckades den 13 November 1865 i hamnen vid Årnäs en båt, lastad med buteljer, dervid förlusten uppskattades till 3,000 R:dr. Inom Wartofta fögderi å Wettern hafva fyra sjöolyckor inträffat, med beräknad förlust af 1,300 R:dr. Ett fartyg, befraktadt af godsägare i Mariestad med qvarnstenar, gjorde år 1864 hafveri, dervid en del af lasten, värderad till 1,200 R:dr, gick öfver bord. Dessutom omförmälas från Mariestad 26 och från Hjo 11 mindre sjöskador, utan att värdet å det gods, som dervid gått förloradt, kunnat uppgifvas. Några människolif hafva vid berörda tillfällen, med undantag af de vid ångfartyget Askersunds förolyckande omförmälda tvänne fall, ej blifvit spillda. 13 personer uppgifvas hafva vådlig omkommit vid stränderna af vattendragen inom Södra Wadsbo fögderi.

Varu-utbytena inom Länet ske å *marknader* och *torgdagar* dels å landet, dels och hufvudsakligen i städerna, hvarest öfverskottet af jordbrukets, skogsskötselns och hvarjehanda binäringars produkter afyttras och landsbygdens innevånare, i utbyte, fylla sina behof af köpmannagods och kramvaror.

Hufvudsakliga *afsättningsorterna* utom Länet äro fortfarande, såsom hitintills, Göteborg, Elfsborgs Län och Wermland för spanmål, hvarmed ej ringa handel, mest i kommission, drifves inom städerna Lidköping och Mariestad samt vid en del jernvägsstationer, Göteborg, Nerike och Wermland för kreatur, Göteborg derjemte för ladugårdsprodukter, lin, jern, väfnader och skogseffekter, Stockholm och Jönköping för fläskhandeln samt Östergötland öfver Motala för ved. Till Länet införes från Göteborg specierier och andra köpmannavaror, stål och stenkol, från Östergötland korn, från Nerike och Wermland jernmalm och tackjern, från Wermland dessutom skogseffekter, från Småland humla och talg samt från Elfsborgs Län väfnader.

Marknadernas antal har under femårsperioden fortfarande varit 52. Marknadsplatserna hafva jemte städerna varit Hofva, Thorsö, Brinksbacken, Rödesund, Öfverby, Enebacken, Jung, Onsjö, Naum, Slättäng, Kongslena, Algutstorp, Ullened, Högastensplatsen och Slädened, af hvilka de sex sistnämnda, äfvensom hästmarknaden i Hofva, hufvudsakligen afse kreaturhandel, marknaden i Öfverby linhandel och hästmarknaden i Sköfde, vanligen kallad remontmarknad, hästhandel. *Torgdagar* hållas i städerna samt å landet vid Carlsborg två gånger i veckan, vid Hofva, Töreboda och vid Udenäs socken stuga en gång i veckan, samt vid Finnerödja kyrka en gång i månaden.

Afgifterna för *bränvinsförsäljningen* och beloppet af Städernes, Landstingets och Hushållnings Tab. Litt. sällskapets andelar deruti inhemtas af i underdånighet härvid fogade tabeller Litt. S och T (å föl- S och T. jande sida). Hushållnings-sällskapets andel i berörda afgifter, utgörande tillhoppa 67,577 R:dr 47 öre, har användts till befrämjandet och utvecklingen af näringslifvet i allmänhet inom Länet och isynnerhet jordbruksnäringen. Den på kommunerna belöpande andel i berörda afgifter har å landet i de flesta fall användts till ordnande af fattigvården och folkskoleväsendet, äfvensom till inköp af böcker för socknebibliotheken, i Ullervads socken ett år till skarpskytterörelsens befordrande, samt i städerna till hvarjehanda ändamål, nemligen i Mariestad till stadens utvidgning och andra kommunala behof; i Skara till fattig- och folkskoleväsendets ordnande, med afseende hvarå, under hvarterdera af åren 1861—1863, afsatts 2,000 R:dr till den i senaste femårsberättelsen omförmälda fond för uppförandet af ett arbetshus, hvilken fond år 1865 uppgick till 14,065 R:dr; i Lidköping till stadens allmänna behof; i Sköfde till aflönande af stadens tjenstemän, till ersättning åt extra lärare vid pedagogien, till underhåll af vattenledningen å torget, till uppförande af nytt badhus och tvättinrättning, till planering och stensättning af gator och allmänna platser samt till planteringar i grannskapet af staden; i Hjo till skolhusbyggnad, inköp af brandredskap, reparation å kyrkan samt planteringar vid gata och väg; och i Falköping till omläggning och planering af ett salutorg, omläggning af gator, macadamisering af landsvägar, gasverksanläggning, reparation af fattig- och arbetshus, uppförande och inredning af skolhusbyggnad med uthus för läraren samt till reparation af rådhuset.

5. Kameralförhållanden.

Tab. N:o 10. Antal hemman och lägenheter af alla slag efter olika natur vid periodens slut, äfvensom antal tomter och jordarealen i städerna redovisas i underdånigst bifogade Tabell N:o 10. Från kronohemman under allmän disposition hafva under perioden, såsom ödeshemman, enligt Eders Kongl. Maj:ts och Rikets Kammar-Kollegii beslut, afförts 2 mantal Hörja Hallagården och Qvarnegården samt i Barne härad $\frac{3}{4}$ mantal Parthall, som, enligt Eders Kongl. Maj:ts ofvanåberopade nådiga bref den 9 Oktober 1863, blifvit utlagdt till kronopark under namn af Hillet, hvaremot tillkommit $\frac{3}{4}$ mantal kronoskogvaktareboställe Carlsten på häradsallmanningen Hökens-ås, skattlagdt under perioden.

Sammanlagda mantalet å kronoegendomar under enskild disposition har ökats med $\frac{1}{16}$ hemman, hvartill den i senaste femårsberättelse omförmälda lägenheten Hjerporna blifvit skattlagd. En lägenhet Ikornabacken, af skattenatur, har under perioden åsatts $\frac{3}{4}$ mantal, hvarmed alltså skattejordens hemmantal förökats. Frälsehemmanen Trestena Anders N:o 8 och Torbjörn N:o 9, hvilka i jordeboken varit antecknade såsom öde, hafva, enligt Kammar-Kollegii beslut, under perioden uppförts till hvardera $\frac{1}{2}$ hemman, äfvensom frälsehemmanen Dala, Tyskagården och Hallegården, hvardera i jordeböcker och förvandlings-

Tab. Litt. S. Afgifterna vid minuteriug och utskänkning af spirituösa drycker.

	Minuteriug.		Utskänkning.	
	Kannor.	Afgift.	Kannor.	Afgift.
A Landet.				
År 1861—1862.....	12,985	3,246,25	15,781	6,312,40
» 1862—1863.....	14,501	3,625,25	13,193,20	5,277,27
» 1863—1864.....	10,735	2,683,75	15,345	6,138
» 1864—1865.....	19,925	4,981,25	14,627	5,850,80
» 1865—1866.....	29,371,44	7,342,86	7,273,75	2,909,50
Summa	87,517,44	21,879,36	66,219,95	26,487,97
I Städerna.				
År 1861—1862.....	70,756,70	17,689,17	114,157	45,662,80
» 1862—1863.....	41,535	10,383,75	94,536,30	37,814,53
» 1863—1864.....	63,174	15,793,50	123,777,30	49,510,93
» 1864—1865.....	28,150	7,037,50	111,116	44,446,40
» 1865—1866.....	49,500	12,375	132,217,70	52,887,07
Summa	253,115,70	63,278,92	575,804,30	230,321,73
Summa Summarum	340,633,14	85,158,28	642,024,25	256,809,70

Tab. Litt. T. Uppgift å de andelar af influtna afgifter för minuthandel med och utskänkning af brännvin, som nedanskrijfna utskänkningsår tillkommit Landstinget och Hushållnings-sällskapet samt städerna.

Utskänkningsår.	Städerna.	Landstinget.	Hushållnings-sällskapet.
År 1861—1862.....	50,580,21	—	14,134,84
» 1862—1863.....	38,417,64	—	11,349,83
» 1863—1864.....	44,313,77	10,282,10	14,787,64
» 1864—1865.....	30,756,89	12,344,09	12,344,09
» 1865—1866.....	38,380,36	14,961,57	14,961,57

uträkningar upptaget till $\frac{1}{4}$ mantal, blifvit, på grund af Kammar-Kollegii skrifvelse den 3 Juni 1863, åsatta, det förra $\frac{1}{16}$ och det senare $\frac{3}{8}$ mantal, enär de uti bytesbref å jemväl andra hemman, utfärdadt den 14 Juli 1818 för arfvingarne efter afidne Gabriel Sparre, som i vederlag åt Kronan lemnat 1 mantal Hornborga Måns Svensgården, blifvit upptagna att stå och svara för sistnämnda mantal. Vid ett öfverslag af sålunda inträffade förändringar i det förmedlade mantalet inom länet visar det sig, att detsamma minskats med $\frac{1}{8}$ mantal. Några under perioden ur ödesmål upptagna hemman äro icke att omförmåla.

Vid 57 verkställda skattläggningar hafva 38 lägenheter blifvit skattlagda, utan åsatt mantal, samt 3 lägenheter blifvit uppskattade till sammanlagdt $\frac{1}{4}$ mantal. 19 $\frac{19}{20}$ mantal krono och 333 kronolägenheter utan åsatt mantal hafva under perioden blifvit till skatte köpta. 69 mål, angående bestämmandet af afgäld för jordafsöndringar från kronan, hafva under perioden blifvit anhängiggjorda och med slut afhulplna. Antalet afsöndringar är dock vida större, men då anmälan derom hos myndighet icke ovilkorligen behöfver ske, saknas användbar källa, för tillförlitlig upplysning i detta hänseende.

Följande Tab. Litt. U lemnar öfversigt af de under perioden af Landtmätarne i Länet afslutade Tab. Litt. U. hemmansklyfningsförrättningar.

Antalet tomter och jordar samt taxeringsvärdet derå 1865 var på städerna fördeladt, i enlighet Tab. Litt. W. med bifogade Tab. Litt. W.

Anledningen till skiljaktigheten i uppgifter, angående jordarealen år 1860 och 1865, härleder sig dels derifrån, att Sköfde stads jordområde, som förstnämnda år uppgafs utgöra 1,478 tunnland eller 8,276,8 kvadratref, vid uppmätning i följd af laga skifte, befunnits uppgå till 8,697,9 kvadratref; dels ock derifrån att i sammanräknade jordarealen för Hjo år 1865 icke ingått stads- och hamnplanen samt impedimenter 450,8 kvadratref, eller det belopp, hvarmed jordvidden, enligt nu upprättade tabell, understiger den uppgifna vidden år 1860. Vid verkställd omtaxering af stadsjorden i Skara och Falköping åren 1863 och

Tab. Litt. U.

Hemmansklyfningar.

	Antal.	Antal del-ägare.	Mantal.	Skiftade kvadratref.
År 1861.....	93	273	33 $\frac{1}{2}$	6,220,06
» 1862.....	93	297	32 $\frac{1}{2}$	9,633,04
» 1863.....	121	341	42	6,514,02
» 1864.....	107	332	31	5,515,07
» 1865.....	94	283	28 $\frac{1}{2}$	431,70

Tab. Litt. W.

Hus, tomter och jordar i städerna år 1865.

	Tomter.		Antal nybyggda boningshus.	Jordar och lägenheter.						Taxeringsvärde i R.dr R.mt.		
	Antal			Åker	Äng	Skog	Betesmark m. m.	Summa jordareal.	Nuvarande mantal.	Af hus och tomter.	Af jordar.	Summa.
	bebyggda.	obebyggda.										
Mariestad.....	130	7	3	4,200	470,04	4,704	—	9,374,04	4	1,307,990	473,287	1,781,277
Skara.....	104	6	—	9,240	—	—	7,470,04	16,710,04	20	1,093,550	720,900	1,814,450
Lidköping.....	182	5	4	4,883,20	—	6,720	—	11,603,20	3	2,028,000	571,300	2,599,300
Sköfde.....	70	46	4	4,890,86	3,373,86	—	432,37	8,697,09	2	1,050,441,01	274,398,35	1,324,839,36
Hjo.....	80	40	1	4,109	1,086,04	472	3,274,04	8,941,08	3 $\frac{1}{2}$	552,702	271,948	824,650
Falköping.....	68	—	5	10,111,85	—	—	780,15	10,892	24 $\frac{3}{4}$	490,700	286,300	777,000
Summa	634	104	17	37,434,91	4,929,94	11,896	11,956,60	66,217,45	56 $\frac{1}{4}$	6,523,383,01	2,598,133,35	9,121,516,36

1864, i enlighet med Eders Kongl. Maj:ts och Rikets Kammar-Kollegii beslut, har den förra blifvit uppskattad till 20 mantal i stället för 2, som den förut ansetts utgöra, samt mantalet å Falköpings stadsjord förhöjts ifrån 12 till 24½ mantal.

Tab. N:o 11. Föreskrifna uppgifter angående *skiftesverket* i Länet innefattas i den härhos i underdånighet vidfogade Tabellen N:o 11. De fastställda laga skiftenas antal, som under nästförutgångna femårsperiod utgjorde 305 å 449 mantal, äro således fortfarande i starkt aftagande. Af de år 1865 sökta laga skiftena afsåg ett 3 mantal, ett 1½ mantal och de öfriga jemförlige, i afseende å obetydlighet, med vanliga hemmansklyfningar, i allmänhet endast mindre bråkdelar af hemman. Enligt uppgifter från Kronobetjeningen skulle vid periodens slut 9 byar (skifteslag bestående af mera, än ett hemmansnummer) återstå oskiftade, jemte åtskilliga enstaka hemman, angående hvilkas antal tillförlitliga uppgifter ej kunnat erhållas.

Landtmäteripersonalens antal utgjorde år 1865: 20 på eget ansvar arbetande Landtmätare samt 17 biträden. Om ifrån utgifterna till Landtmätare och gode män, enligt sistnämnda tabell, afdragas de senares arfvoden och resekostnader, beräknade, enligt Förste Landtmätarens uppskattning, till 10 procent af hela utgiftsbeloppet, så skulle af återstoden, utgörande i medeltal 29,083 R:dr, för hvarje år i perioden på hvardera af ofvanbemälda 37 personer belöpa i arfvodes- och resekostnadsersättning årligen endast 786 R:dr, hvilket tillräckligt antyder den betryckta ställning, hvaruti bemälde tjänstemän i allmänhet befinna sig. Genom att göra jordbrukarne af hvarandra oberoende i vården om och skötseln af deras jord, genom att undanröjda de frestelser till lättja och utsväfningar, som folkets sammanboende i byalag frammanade, samt genom att befördra uppförandet af sundare och bättre bostäder på utflyttade bydelägares nya skifteslotter, har skiftesverket onekligen bidragit såväl till åkerbrukets förbättrande, som till folkets höjande i fysiskt och sedligt hänseende, om ock institutionen icke aflupit utan kostnad, som öfver mången och särdeles den mindre bemedlade jordägaren hvilat såsom en ganska tryckande och stundom lifligt öfverklagad börda.

Tab. N:o 12. I enlighet med föreskrifvet formulär har Landshöfdinge-Embetet upprättat och får härvid i underdånighet öfverlemnade redogörelse öfver *Kronouppbörden* för hvardera af de i perioden ingående fem år, Tab. N:o 12. Enahanda lyckliga förhållande, som under föregående år, är för denna period att omförmåla, eller att uppbörden i allmänhet lätt influtit, att pantning för kronoutskylder endast sällan förekommit samt att de balanserade restantierna i de allra flesta fall berott på handräckning eller inhibition.

I fråga om *kommunalutskylder* och -finanser är Landshöfdinge-Embetet nu icke i tillfälle att redogöra för annan förvaltning, än Landstingets, hvilket vid 1865 års slut hade en kassabehållning af 24,745 R:dr 64 öre, uppkommen dels genom behållningen i den till Landstingets förfogande år 1863 öfverlemnade jagtkassan, utgörande 7,452 R:dr 27 öre, dels genom inkomster af bränvinsförsäljningsafgifter, influtna, till tinget öfverlemnade, böter till jagtkassan och räntevinster. Utskrifning af särskild Landstingsskatt har icke under perioden erfordrats, enär Landstinget för de få utgifter det beslutit, till inköp af Dahms historia för folkskolorna, till understödjande af Landtbruksskolan å Sätenäs, till löner och arfvoden åt Landstingets betjening samt till resekostnadsersättningar åt dess ledamöter, haft tillgång i befintliga medel, utan de skattskyldiges särskilda betungande. De ifrån Magistraterna inkomna uppgifter om städernas inkomster och utgifter upptaga icke särskildt de skattdragandes bidrag och de inkomster, som under andra titlar tillflutit kommunerna, hvadan och då tiden nu icke medgifver den för berörda uppgifters kompletterande erforderliga skriftvexling, Landshöfdinge-Embetet för denna gång måste afstå från en redogörelse för städernas finansiella förvaltning samt de utskyldsbelopp, som tynga stadsinnevärnarne i Länet och hvilka tyvärr varit i ständigt stigande. I fråga om socknarne å landet, utgå ännu på många ställen utskylderna i natura-prestationer af hemmansägarne, och beskattningen efter fyrktal är icke allmäneligen införd, i följd hvaraf ett försök att statistiskt behandla detta ämne skulle för det närvarande komma att lida af

den otillförlitlighet, som en partielt behöflig godtycklig uppskattning icke kunde undgå att medföra. Landshöfdinge-Embetet har derföre ansett sig äga skäl att till ett annat lustrum uppskjuta denna del af Länets statistik.

De till *folkskolorna* utgående bidragen, motsvarande beloppet af den personliga skyddsafgiften inom Länet, hafva utgjort:

År 1861	31,998 R:dr 92 öre.
» 1862	32,197 » 20 »
» 1863	32,200 » — »
» 1864	35,534 » 40 »
» 1865	35,350 » 60 »

Summa 167,281 R:dr 12 öre.

hvilka i stadgad ordning blifvit på socknarne fördelade.

Af extra statsanslag hafva under perioden utdelats:

a) Till folkskolelärares aflönande:

År 1861	4,856 R:dr R:mt.
» 1862	4,856 » »
» 1863	4,856 » »
» 1864	7,152 » »
» 1865	7,219 » »

Summa 28,939 R:dr R:mt.

b) Till folkskoleväsendets utveckling och förbättring i allmänhet:

År 1861	5,770 R:dr R:mt.
» 1862	7,345 » »
» 1863	7,245 » »
» 1864	3,520 » »
» 1865	3,551 » »

Summa 27,431 R:dr R:mt.

På grund af Eders Kongl. Maj:ts nådiga Bref den 9 Juli 1862 upplöstes med nämnda års slut den i nästförutgångna femårsberättelse omförmälda Westgöta Regementes beklädnadsfond, hvarifrån sedan år 1857 beklädnads-, remtyg-, utrednings- och bevaringspersedlar blifvit anskaffade till 447 i fonden deltagande rusthållsnummer vid nämnda Regemente, hvaraf 421 inom detta och 26 inom Elfsborgs Län. Fondens behållning har blifvit på delägarne utdelad, dervid 29 R:dr 47 öre tillfallit hvarje rusthållsnummer.

De till fattigvården utgående bidrag omförmälas i nästa afdelning.

6. Politi.

De i Länet befintliga tillämpningsskolor utgöras af *Rättareskolorna* å Claestorp och Sätenäs, hvardera inrättade för 12 lärlingar och med anslag af 4,000 R:dr till den förra från Statsverket och till den senare från Landstinget, samt Veterinärskolan i Skara. För de båda förstnämnda skolornas tillstånd och verksamhet har redan här ofvan i tredje afdelningen blifvit redogjort, till hvilken redogörelse Landshöfdinge-Embetet dristar nu i underdånighet endast hänvisa.

Veterinärskolan i Skara, stiftad år 1774 af framlidne Professoren P. Hernqvist, hade vid periodens slut blifvit begåfvad med följande fasta och lösa egendom:

Fastigheter:*a) Af Statsverket upplåtna:*

1:o Prebendehemmanet Brogården om 46 tunnland och 28 kappland åker och äng, samt 75 tunnland skogsmark med åsatt taxeringsvärde 21,000 R:dr;

2:o 42 tunnland 16 kappland åker och äng samt 38 tunnland 27 kappland skogsmark å Skara stads område, inköpta från numera aflidne Öfver-Direktören Norling och taxerade till 13,400 R:dr;

b) Af Professoren Hernqvist donerade:

1:o Byggnader vid Brogården brandförsäkrade för 30,450 R:dr;

2:o 3½ bebyggda tomter i Skara, för bevillning taxerade till 1,050 R:dr. Åbyggnaderna brandförsäkrade för tillhopa 7,350 R:dr;

3:o 36 tunnland 28½ kappland åker och äng samt 76 tunnland 6½ kappland skogsmark å Skara stads område, taxerade till 17,600 R:dr;

4:o Horshaga qvarn i Marums socken, med åsatt taxeringsvärde 6,000 R:dr och ½ af halfva rusthållet Forssen, för bevillning taxerad till 4,500 R:dr;

c) Af aflidne Öfver-Direktören Norling skänkt:

Obebyggda tomten N:o 107 i Skara, använd till Botanisk trädgård, med taxeringsvärde af 500 R:dr.

Lösören och penningar:*Gåfvor. a) Af Hernqvist:*

1:o Inventarier, böcker och instrumenter, värda 6,000 R:dr;

2:o Behållning af försald egendom, 17,650 R:dr.

b) Af andra personer:

1:o Fond för premier åt veterinärelever, 1,500 R:dr;

2:o En boksamling, värd 1,000 R:dr.

Tab. Litt. X. Af fasta egendomarne är Brogården med en del åbyggnader samt Horshaga qvarn och den af Statsverket från Öfver-Direktören Norling inköpta åker och skogsmark å Skara stads område upplåten åt Föreståndaren, och tvänne bebyggda tomter i Skara samt andelen i rusthållet Forssen åt Andre Lektorn. Öfriga fasta egendomarne utarrenderas och inkomsten användes till bestridande af Inrättningens utgifter. Undervisningen ombesörjes fortfarande, såsom tillföre, af en Föreståndare, som tillika är Förste Lektor, med årlig penninglön af 1,000 R:dr, af en Andre Lektor, kontant aflönad med 1,500 R:dr, en Adjunkt med 850 R:dr i årlig lön och en instruktionssmed med årligt arvode af 150 R:dr. De begge sistnämnde hafva derjemte fri bostad. Skolan, som hållits öppen årligen ifrån den 25 Mars till den 13 December, är på samma gång undervisnings- och sjukvårdsanstalt. Dess Styrelse utgöres af Landshöfdingen, stiftets Biskop och tvenne af Eders Kongl. Maj:t i nåder förordnade ledamöter. Af Statsverket åtnjuter Inrättningen i årligt anslag till löner åt lärarne och stipendier åt fem elever 4,100 R:dr. Sju frielever erhålla dessutom hvardera kostnadsfri bostad och ved samt omkring 20 R:dr i qvartalet till underhåll. Undervisningen meddelas kostnadsfritt för alla; åberopande Landshöfdinge-Embete till upplysning om Inrättningens verksamhet under femårsperioden följande tabellariskt framställda uppgifter Tab. Litt. X (å följande sida). Skilnaden emellan kapitalbehållningen år 1865 och det belopp, som uppkommer då utgifterna år 1865 afdragas från kapitalbehållningen 1864 med tillägg af inkomsterna år 1865, utgörande 661 R:dr 62 öre, har genom lån måst fyllas. De förhöjda utgifterna härleda sig från den extra brandstodsafgift, Inrättningen med anledning af de betydliga eldsvådorna i Warberg, Ronneby och Carlstad fått vidkännas, uppgående till inalles 1,608 R:dr, af hvilka vid periodens slut 490 R:dr återstodo oguldna. De af Rikets Ständer

vid 1859—60 årens Riksdag Inrättningen beviljade anslagsmedel 19,000 R:dr hafva blifvit använda till uppförandet vid Brogården af ett i alla afseenden ändamålsenligt och utmärkt sjukstall, äfvensom, med tillskott af Inrättningens egna medel, till hvarjehanda andra nödvändiga nybyggnads- och reparationsarbeten. Med årligt 300 R:drs understöd af Hushållnings-sällskapet hafva Inrättningens Föreståndare och Andre Lektor år 1865 börjat utgifvandet af en månadsskrift, benämnd »Skara Veterinär-Inrättnings Tidskrift», i afsigt att redogöra för Inrättningens verksamhet och veterinärväsendets nuvarande ställning och behof i allmänhet, äfvensom att meddela uppsatser i populär veterinärmedicin samt i fråga om husdjursafvel och husdjursskötsel jemte andra dermed närbeslägtade ämnen. Vid sidan af sitt lärarekall och denna litterära verksamhet har Föreståndaren jemväl funnit tillfälle att rikta sin vetenskap med åtskilliga praktiska rön och försök, hvaribland må nämnas ej mindre åtskilliga experimenter till utrönande af vissa läkemedels inverkan på lefvande djur, än äfven hans försök med så kallad trichinutfodring åt igelkottar och kaniner samt ännu fortgående undersökningar, rörande vilkoren för åtskilliga andra parasitmaskars öfverflyttning från ett djur till ett annat, af hvilka han dragit den slutsats, att såväl *Trichina spiralis*, som andra trichinartade maskar med rå köttföda, äfven om den varit rökt, saltad och i årtal förvarad, kunna öfvergå samt vakna till lif och förstörande verksamhet inom den organism, af hvilken de uti dylika födoämnen emottagits. Att i en ort med en så utvecklad kreatursskötsel och omsorg om djurracernas förbättrande, som Skaraborgs Län, verkningarne af en veterinärskola, hvilken tillika är praktisk sjukvårdsanstalt, måste blifva särdeles välgörande, i samma mån som de ädlare djuren fordra noggrannare vård och, i händelse de af brist på insigtsfull läkarebehandling, vid inträffande sjukdomsfall, omkomma, tillskynda ägarne kännbara förluster, är uppenbart; och den nära sekelgamla vanan vid denna fördel, som Länets innevånare skäligen trott vara genom enskilda gifvares frikostighet betryggad, kan icke annat än hos dem väcka ovilja emot hvarje förslag af enahanda syftning, som det af Komiten för veterinärväsendets ordnande framställda, hvarigenom skolans verksamhet, i strid med dess högsinnade stiftares afsigter, skulle väsendtligen förryckas och donationsmedlen användas till en bildningsanstalt för ett fåtal hofslagarelärlingar.

Ehuru icke i egentlig mening tillhörande bildningsanstalterna, torde dock här böra omförmälas den, under namn af Westergötlands *Fornminnesförening*, under femårsperioden tillvägagångta association af personer inom detta och Elfsborgs Län, för vården om provinsens fornlemningar och minnesmärken, samlandet af föremål af arkeologiskt och historiskt intresse, ledande till kännedom om forninnebyggarnes konstskicklighet, bildningsgrad och sedvanor, samt efterforskandet och antecknandet af en mängd i sådant afseende icke mindre viktiga uttryck, ordspråk och tänkespråk, hvilka ännu traditionellt fortleva på folkets läppar, för framtida bearbetning af den gamla Westgöta dialekten. Föreningen äger redan flera medlemmar inom båda Länen, hvilka erlagga en måttlig inträdesafgift för en gång, eller ock en ringa årlig afgift, och räknar bland sina samlingar, hvilka tillsvidare vårdas gemensamt med de Skara elementarläroverk tillhöriga, flera gåfvor af forntida verktyg, vapen, prydnader och skrifter.

Tab. Litt. X.

Veterinärskolan i Skara.

	Inkomster.		Kapital-fond vid slutet af hvarje år. R:dr R:mt.	Antal elever.	Å Inrättningen för vård in-tagna kre-atur.	Å Inrättningen för erhållande af råd upp-visade kre-atur.	Utom In-rättningen vårdade eller besig-tigade.	Summa kreatur.	Dödlighets-procent af de å Inrättningen vårdade djuren.
	R:dr	R:mt.							
År 1861.....	7,969,75	7,476,33	19,150	31	695	1,081	1,776		
» 1862.....	6,652,90	6,298,63	19,504,97	27	690	847	2,134	4,5	
» 1863.....	6,212,71	6,539,96	19,177,02	26	248	742	1,727	3,0	
» 1864.....	6,221,77	6,248,53	19,150,36	29	206	853	1,700	3,4	
» 1865.....	6,406,05	7,267,93	18,950	22	243	821	1,829	5,0	

I 57 pastorater inom Länet har af den, i enlighet med föreskrifterna i Eders Kongl. Maj:ts nådiga Förordning den 11 Juli 1862, utsedda Nämnd *reglering af presterskapets löneinkomster* numera blifvit verkställd. Således återstå denna dag 42 pastorater, hvarest dylik reglering ännu är beroende på handläggning af Nämnden.

Uppfostringsanstalter, som ej tillhöra folkskolornas klass äro:

den ofvan omförmälda skolan för barn af bruksarbetarne vid Årnäs;

en skola vid Sättra för dervararande bruksarbetares barn, stiftad och underhållen af bruksägaren;

en i senaste femårsberättelsen icke omförmäld slöjdskola för flickor å Carlsborg, hvars lärarinna aflönas från den till beredande af undervisning åt manskapets vid Göta Artilleri-Regemente barn donerade, så kallade Prins Oscars skolfond;

en af f. d. Ryttmästaren Bergendahl å Ryholm under femårsperioden inrättad slöjdskola för flickor i Beatebergs socken. Denna skola, grundad på en af stiftaren gjord donation af 10,000 R:dr R:mt, öppnades år 1864, då upplupna räntor å grundfondskapitalet uppgått till 2,024 R:dr 77 öre; och hafva derstädes i en af stiftaren upplåten rymlig lokal sex elever årligen njutit undervisning i sömnad, väfnad, tvätt, matlagning m. m., som kunnat bereda dem till dugliga tjänstehjon. Produkterna af deras handslöjd, såsom drälls- och andra väfnader, skjortor, lintyg, kragar, m. m. exponerades och såldes för skolans räkning år 1865, då eleverna ock vitsordades för flit, skicklighet och goda seder;

fattigflickskolan i Mariestad, hvarest fortfarande under femårsperioden årligen lemnats undervisning åt 25 lärjungar i kristendomskunskap, arithmetik, skrifning, innanläsning och fruntimmersarbeten af en föreståndarinna, med 300 R:dr i lön, samt en lärare med 50 R:dr i arfvode för tvenne undervisningsdagar i veckan. Skolans fond utgjorde år 1865: 8,900 R:dr R:mt;

småbarnsskolan i Mariestad, der undervisning årligen meddelats af en examinerad och en oexaminerad lärarinna, år 1865 åt 77 lärjungar i innanläsning, kristendomskunskap, geografi, arithmetik, skrifning och sång, hade vid periodens slut en kassabehållning af 697 R:dr R:mt. Af stadens sparbank har skolan under perioden åtnjutit understöd med tillhopa 1,400 R:dr. Lärarinnans lön utgör 350 R:dr om året;

fattigflickskolan i Skara, som årligen varit besökt af 12 elever, hvilka erhållit undervisning i läsning och handarbeten. Skolans kapitalbehållning år 1865 utgjorde 5,441 R:dr 99 öre;

flickskolan i Sköfde, begåfvad med hus och tomt af affidne Lagmannen och Riddaren G. B. Richert, samt med 2,500 R:dr genom förlikning i en rättegång, angående klander af jemväl affidne Kaptenen C. G. Hammarhjelmns testamente, har under perioden årligen beredt undervisning åt 19 qvinliga lärjungar, hvardera mera än 10 år gamla. Undervisningen besörjes af en lärarinna och skolans kassabehållning år 1865 utgjorde 4,446 R:dr 68 öre;

en flickskola i Hjo, hvarest af en lärare och tvenne lärarinnor undervisning meddelats åt 35 lärjungar årligen i kristendom, svenska, tyska, fransyska och engelska språken, geografi, allmän- och fäderneslandets historia, naturlära, skrifning, arithmetik och handarbeten. Skolan är grundad på enskild företagsamhet och beräknad att gifva årlig inkomst;

småbarnsskolan i Hjo med en lärarinna och 12 qvinliga elever, hvilka undervisas i kristendomskunskap, innanläsning och vanlig handslöjd, har den enskilda välgörenheten att tacka för sin tillvaro och äger icke någon fond;

en i senaste femårsberättelsen icke omförmäld flickskola i Lidköping, egentligen utgörande en afdelning af folkskolan, med hvilken den äger gemensam fond af 1,000 R:dr, för flera år tillbaka skänkte af enskild person, har, genom tvenne särskilde lärare och en lärarinna, meddelat undervisning åt omkring 160 flickor årligen i de för folkskolan bestämda ämnen samt i sömnad och stickning.

Polisen inom Länet handhafves fortfarande, såsom hitintills, af Magistrater och Stadsfiskaler i städerna samt å landet af Kronofogdar och Länsmän, med biträde af Fjerdingsmän, Kommunal-Nämnder och Tillsyningsmän öfver försvarslösa. Den bristfälliga organisationen och den fåtaliga personalen, med vidsträckta bevakningsområden, berättiga icke till stora anspråk i fråga om ordningens vidmakthållande. Detta oaktdt undgå endast få af de gröfre missdådarne upptäckt och åtal för begångna förbrytelser.

I hvar och en af städerna finnes särskildt ordnad och, reglementerad anstalt för *eldsläckning*, i händelse af våld.

I afseende å *fångvården* och dermed sammanhang ägande ämnen, hafva några sådana särskilda förhållanden icke inträffat, som kunna föranleda annan undersökning och förklaring, än den, som, med bifogande af utdrag ur Cellfängelsets straffjournaler, redan här ofvan under andra afdelningen i underdånighet blifvit meddelad.

Kreditanstalterna inom Länet hafva under femårsperioden ökats med den af Eders Kongl. Maj:t år 1864 nådigst oktrojerade Skaraborgs Läns Enskilda Bank, hvilken med en grundfond af 1,000,000 R:dr R:mt öppnades för allmänheten i Sköfde den 1 Juni 1865. Banken har derjemte afdelningskontor i Lidköping samt expeditjonskontor i Falköping och Skara. I öfrigt hafva under nu ifrågavarande period samma kreditanstalter, som under den närmast föregående, här bedrifvit låne- och annan bankrörelse, nemligen Örebro Enskilda Bank med afdelningskontor i Mariestad och kommissionärsexpedition i Lidköping, Länets Filialbank med hufvudkontor i Mariestad och afdelningskontor i Lidköping, Smålands Enskilda Bank med kommissionärsexpedition i Hjo, äfvensom Elfsborgs Läns med Dalsland samt Göteborgs och Bohus Läns Hypotheksförening och Smålands med flere provinsers Hypotheksförening, hvarförutom Rikets Ständers lånekontor i Göteborg varit af låne- och kreditiv-sökande flitigt anlitat. Hypotheksföreningarnes oförmåga att tillhandahålla penningar för landtbruket har hos en mängd af Länets åkerbrukare, hvilka påräknat denna utväg, till erhållande af förlagskapital, framkallat högljudd klagan, och den allmänna missbelåtenheten, som sällan undersöker orsaken till de vidrigheter, i fråga om hvilkas frammanande, de klagande dessutom icke torde böra fränkännas all skuld, har vändt sig emot de enskilda bankerna, hvilka, till följd af sin natur, måste för löpande lånerörelse taga i betraktande helt andra förhållanden, än de som lämpa sig för den låntagande jordbrukarens bekvämlighet, icke besinnande att såväl dessa bankers kreditivrörelse, som de in-teckningssäkerheter, hvilka ligga fastlästa i bankhvalfven såsom grundfondshypothek, beredt jemväl jordbrukaren hjälpkällor, dem han numera svårligen skulle kunna umbära. I afseende å den inflytelse på affärsförhållandena i Länet, som kreditanstalterna utöfvat, måste Landshöfdinge-Embetet inskränka sig till ett förnyadt uttalande af det i senaste femårsberättelsen afgifna omdömet, att klokheten och omtanken i allmänhet skördat rika frukter af den jemförelsevis ökade tillgången till rörelsekapital, hvaremot obetänksamhetens, lättsinnighetens och slöseriets undergång derigenom måhända påskyndats.

I fråga om *Sparbankerna* i Länet återoppar Landshöfdinge-Embetet i underdånighet bilagda, i Tab. N:o 13 enlighet med fastställt formulär upprättade Tabell N:o 13 äfvensom Tabellen Litt. Y (å följande sida), och Litt. Y. utvisande de särskilda sparbankernas ställning, hvar för sig, år 1865. Af denna redogörelse, jemförd med förhållandet år 1860, inhemtas, att i samtliga då befintliga sparbanker kapitalbehållningen ökats, med undantag af Bromö glasbruksarbetares Pensions- eller besparingsfond, hvilken minskats med 2,359 R:dr 68 öre.

I öfrigt meddelas, angående de särskilda sparbankerna, följande:

Mariestads, stiftad år 1821 och öppnad den 5 Januari 1822, har hållits tillgänglig för Länets inne-vånare hvarje helgfri Lördags eftermiddag klockan emellan 5—7 ifrån Januari månads slut till slutet af December. Ränta till delägarne har utgått med 5½ procent. Utlåning har skett emot lös pant, in-tecknings-säkerhet eller borgen och utlåningsräntan har varit 6 procent. Kapitallåningen sedan år 1860 ökad med 46,520 R:dr 40 öre.

Länets allmänna, stiftad år 1847, har inom hvarje socken i Länet Komité, som emottager insättningar och lemnar fem procent ränta å insatta medel. Sparbankens verksamhet är beräknad för hela Länet. Kapitalbehållningen sedan år 1860 ökad med 53,833 R:dr 50 öre. Utlåning ställd på 10-årig amortering.

Lidköpings, inrättad år 1834. Verkningsområde staden och angränsande församlingar. Röntan å insatta medel fem procent. Utlåning emot inteckningssäkerhet och borgen. Sparbanken har hållits öppen för allmänheten hvarje helgfri Lördag från kl. 11—12 f. m. och från kl. 6—7 e. m. Kapitalbehållningen sedan år 1860 ökad med 3,438 R:dr 48 öre.

Bromö glasbruksarbetares Pensions- eller Besparingsfond, beräknad för arbetarne vid bruket. Insättningar hafva skett vid hvarje månads slut och röntan å insatta medel har årligen uppburits af delägare, när kapitalet uppgått till 500 R:dr. Medlen innestå i bruksrörelsen och hafva icke utlånats. Kapitalbehållningen sedan 1860 minskad med ofvan uppgifvet belopp.

Carlsborgs utsträcker icke sin verksamhet utom församlingen, har hållits tillgänglig för insättare en gång i månaden, har godtgjort fyra procent ränta å insatta medel och utlemnat lån emot inteckningssäkerhet. Den stiftades år 1847 och dess kapitalbehållning har sedan år 1860 ökat med 8,660 R:dr 7 öre.

Under nu ifrågavarande femårsperiod hafva följande sparbanksinrättningar tillkommit, nemligen:

I Sköfde, började sin verksamhet den 6 Juli 1861 och omfattar jemväl angränsande socknar; har hållits öppen hvarje helgfri lördagseftermiddag ifrån medlet af Januari till medlet af December. Rönta å fem procent på insatta medel har blifvit godtgjord. Utlåning emot inteckning eller borgen.

I Hjo, började den 26 Juli 1862, har hållits tillgänglig för insättare hvarje helgfri lördagseftermiddag kl. 2—3, ifrån sista Lördagen i Januari till samma dag i December. Röntan på insatta medel fem procent. Utlåning med amortering, emot borgen eller inteckningssäkerhet.

I Falköping, började år 1860, men några uppgifter om tiden då den hållits öppen, godtgjord ränta eller utlåning hafva icke aflemnats.

Tab. Litt. Z. Angående kapitalutlåning och förvaltningskostnad vid Sparbankerna lemna följande Tab. Litt Z (å följande sida) upplysning.

Från Sparbanken å Carlsborg har, oaktadt flere skrivelser i ämnet vexlats, det icke lyckats Landshöfdinge-Embete att erhålla uppgift om sammanlagda beloppet af utestående lån under hvarje år i femårs-

Tab. Litt. Y.

Sparbankerna år 1865.

	Under året					Vid årets slut					
	tillkom- ne nya del- ägare.	af- gång- ne del- ägare.	insatt be- lopp.	i räk- skaperna godtgjord ränta å delägarnes kapital.		uttaget belopp.	qvar- ståen- de del- ägare.	innestån- de behål- ning, till- hörande delägare.	befintligt öfverskott (grund- och reservfond, räntevin- ster m. m.).		Summa.
				R:dr	R:mt.				R:dr	R:mt.	
Mariestads	288	198	64,158,83	18,304,36	52,260,01	2,221	385,005	27,859,40	412,864,40		
Länets Allmänna	355	540	54,806	18,081	79,081	5,035	375,208	18,313	393,521		
Lidköpings	151	129	13,809,17	3,544,73	20,753,51	630	72,565,37	13,306,25	85,871,62		
Bromö	14	7	2,179,64	1,183,54	3,667,96	93	23,351,76	—	23,351,76		
Carlsborgs	2	3	3,782,05	969,51	4,265,82	19	26,229,56	1,370,88	27,600,44		
Sköfde	78	44	8,880	1,903	7,795	507	42,232	1,433	43,665		
Hjo	36	44	5,222,49	650,92	6,172,70	262	14,149,46	142,76	14,292,22		
Falköping	26	40	2,609,47	578,07	3,951,75	201	12,634,49	584,63	13,219,12		
Summa	950	1,005	155,447,65	45,215,13	177,947,75	8,968	951,375,64	63,009,92	1,014,355,56		

perioden. De årligen från banken, såsom lån, utlemnade medlen äro deremot uppgifna och hafva utgjort år 1861: 5,800 R:dr, år 1862: 7,220 R:dr, år 1863: 1,000 R:dr, år 1864: 4,500 R:dr och år 1865: 10,500 R:dr.

Antalet socknemagasiner i Länet år 1865 jemte deras tillgångar omförmälas i Tab. Litt. Å. Tab. Litt. Å.

Socknemagasinernas antal år 1860 var 140, med en sammanräknad tillgång af 14,016 R:dr 5 öre i penningar samt 83,119 kubikfot spanmål, af hvarjehanda slag. Magasinernas antal och spanmålsbehållning har således minskats, penningtillgången deremot ökats.

Den i senast afgifna femårsberättelse omförmälda inom Länet bildade afdelning af Jönköpings med flere Läns Lifförsäkrings- och Pensionsanstalt, hvilken började sin verksamhet härstädes år 1860, har, oaktadt tillfälle varit beredt till insättningar hos Länets allmänna Sparbanks socknecomitéer, varit jemförelsevis ringa anlita. Såsom i berörda berättelse nämndt är, omfattar Pensionsanstalten trenne med hvarandra samband ägande klasser: Pupillklassen, som har till ändamål att vid faders eller den persons frånfalle, som i hans ställe är, bereda omyndig försäkringstagare årligt underhåll, i mån af insättningarnes belopp; Besparingsklassen, der insättning kan ske en eller flere gånger med rättighet att vid 60 års ålder öfvergå till Lifränteklassen och erhålla pension under återstående lefnadsår, motsvarande 10 procent af insatta beloppet, med tillagd ränta på ränta. Endast i Besparingsklassen hafva insättningar från detta Län ägt rum, i enlighet med följande från Direktionen erhållna uppgift:

Den 1 Januari 1862 funnos 13 inom Länet bosatte delägare med 1,181 R:dr 59 öre i behållning.

» 1	»	1863	»	15	»	»	»	1,531	»	80	»	»
» 1	»	1864	»	19	»	»	»	1,933	»	20	»	»

Tab. Litt. Z.

Sparbankernas utlåning och förvaltningskostnad.

	Mariestads.		Länets Allmänna.		Lidköpings.		Carlsborgs.		Sköfde.		Hjo.		Falköpings.	
	Kapital- utlåning.	Förvalt- ningskost- nad.	Kapital- utlåning.	Förvalt- ningskost- nad.	Kapital- utlåning.	Förvalt- ningskost- nad.	Kapital- utlåning.	Förvalt- ningskost- nad.	Kapital- utlåning.	Förvalt- ningskost- nad.	Kapital- utlåning.	Förvalt- ningskost- nad.	Kapital- utlåning.	Förvalt- ningskost- nad.
År 1861.....	359,860	1,985,75	354,486,66	2,004,36	78,830	148,75	?	106,21	8,000	223,86	—	—	9,850	—
» 1862.....	365,585	1,894,10	374,831,66	2,032,72	86,015,50	221,54	?	102,72	30,850	168,67	4,300	196,51	12,800	12,83
» 1863.....	373,685	2,322,64	332,274,21	2,080,45	101,015,50	244,50	?	111,71	37,200	324,73	6,300	234,70	14,550	8,67
» 1864.....	368,750	2,501,29	336,866,67	2,847,37	91,961,12	560,25	?	134,64	40,450	354,65	15,110	160	12,200	159,17
» 1865.....	393,650	3,958,92	393,520,98	2,980,24	100,065,50	76,35	?	104,44	42,150	246,79	14,140	247,20	10,126,38	—

Tab. Litt. Å.

Socknemagasiner.

	Antal.	Tillgångar.	
		Penningar.	Spanmål.
		R:dr R:mt.	Kubikfot.
Norra Wadsbo fögderi.....	6	987	1,524,6
Södra Wadsbo d:o.....	12	153,13	5,095,5
Höjentorps d:o.....	25	5,216,87	15,458,3
Skara d:o.....	26	6,694,12	11,163,1
Wartofta d:o.....	24	4,734	15,859
Leckö d:o.....	33	2,582,12	29,343
Summa	126	20,367,24	78,443,5

Den 1 Januari 1865 funnos 20 inom Länets bosatte delägare med 2,321 R:dr 59 öre i behållning.

» 1 » 1866 » 24 » » » 3,022 » 63 » » »

Gällande Reglemente för Pensionsföreningen är af Eders Kongl. Maj:t i nåder fastställt den 21 April 1852.

I Länets *Brandstodsbolag*, som meddelar försäkring emot eldskada å åbyggnader och lösören på landet, i enlighet med förnyadt, af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande den 24 September 1864 fastställt Reglemente, ökas delägarnes antal fortfarande årligen. Försäkringsvärdet och ansvarighetsbeloppet, som år 1860 utgjorde, det förra 51,900,530 R:dr och det senare 53,059,230 R:dr, uppgick år 1865, enligt bokslut, försäkringsvärdet till 66,806,130 R:dr och ansvarighetsbeloppet till 68,329,620 R:dr, allt i R:mt. Förvaltningsomkostnaderna hafva årligen utgjort i medeltal 5,387 R:dr 4 öre och i brandskadeersättningar hafva utgått:

År 1861. 59,316 R:dr 79 öre, som uttaxerats med 10 öre på hvarje 100 R:dr af ansvarighetsbeloppet;
 » 1862. 59,381 » 71 » » » 10 » » 100 » »
 » 1863. 53,082 » 40 » » » 8 » » 100 » »

samt för tiden från den 14 Mars 1864 till den 1 Oktober 1865, hvilken tiderymd, i följd af förändrad termin för räkenskapernes afslutande, utgjort en debiteringsperiod: 127,050 R:dr 54 öre, som uttaxerats med 20 öre på hvarje 100 R:dr af ansvarighetsbeloppet.

Tab. Litt. Ä. Många fastighetsägare å landet äro delägare i Allmänna brandförsäkringsverket för byggnader å landet, men deras försäkringsbelopp och utgifter för försäkringen kan ej uppgifvas. Flertalet af de stadsboer i Länets, som försäkrat sitt lösa gods emot eldfara, hafva i sådant afseende anlitat städernas bolag för brandförsäkring af lösegendom. Försäkringsbeloppet jemte årsafgifter och tillskott år 1865 inhemtas af följande Tab. Litt. Ä.

De ovanligt stora tillskotten härleda sig från eldsvådan i Carlstad, hvilken, i anseende till myckenheten af dervid brandskadadt gods, medförde betydlig ersättningsskyldighet. För brandskada å fast egendom hafva städernes fastighetsägare försäkring hos bolaget Skandia och i Allmänna brandförsäkringsverket för byggnader i städerna.

Brandstodsföreningar för mindre områden finnas:

en inom Lyrestads socken med 155 delägare, hvilka under femårsperioden varit förskonade från brandskada, som eljest ersättes med penningar och utdebiteras i mån af behöf;

en inom Fredsbergs pastorat, med en kassabehållning af 269 R:dr 66 öre, i hvilken förening delägarna, 302 till antalet, vid timande vådeld, hvaraf under nu ifrågavarande femårsperiod allenast en brygghusbyggnad träffats, taga och gifva brandstod i natura-prestationer för åbyggnader och foder, samt i penningar för annan lösegendom; samt

Tab. Litt. Ä. Brandförsäkringsbelopp för lösegendom m. m. i städerna.

	Försäkrings- belopp.	Årsafgift.	Tillskott.	Summa.
Mariestad.....	762,280	3,094,72	15,382,80	18,477,52
Skara.....	565,520	1,912,05	8 773,82	10,685,37
Lidköping.....	1,524,790	6,074,06	23,603,61	29,777,67
Sköfde.....	441,280	2,183,84	7,704,94	9,888,78
Hjo.....	168,160	593,74	2,690,56	3,284,30
Falköping.....	286,010	1,229,26	4,864,16	6,098,42
Summa	3,748,040	15,067,67	63,119,39	78,207,06
Förhållandet år 1860 var följande.....	2,946,570	11,015,81	5,908,49	16,924,30

en i Habo socken bildad 1848, med ett försäkringsvärde af 1,353,840 R:dr, hvilken förening åren 1862 och 1864 fått vidkännas brandskadeersättning vid fyra särskilda tillfällen med tillhoppa 1,227 R:dr 78 öre.

Enskilda *sjukvårdsanstalter* finnas icke. Antalet vårdade sjuka å länslasarett och kurhusen i Tab. Litt. Ö. Mariestad och Falköping, afvensom dessa sjukvårdsinrättningars utgifter och inkomster under femårsperioden inhämtas af följande Tab. Litt. Ö. Kurhusafdelningen i Falköping upphörde år 1865.

Falköpings Lasarett, som tillföre lydde under Lasarettet i Mariestad, har, genom Landstingets år 1863 fattade och af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande godkända beslut, blifvit förklaradt vara sjelfständig sjukvårdsinrättning, under egen styrelse. oberoende af styrelsen för Lasarettet i Mariestad. Under perioden är för en kostnad af 15,457 R:dr 70 öre ett dårhus med åtta celler och fem rum för konvalescenter, jemte nödiga boningslägenheter för betjening, uppfördt i Mariestad. Sångplatsernas antal vid båda sjukvårdsanstalterna är detsamma, som under nästföregående femårsperiod, nemligen i Mariestad 54 å Lasarett- och 27 å kurhusafdelningen samt i Falköping 42 å Lasarettet. Lasarettutgifterna, för såvidt ersättning af betalande patienter icke förslagit, hafva godtgjorts af öfverskottet å kurhusmedlen, som under perioden årligen debiterats med 25 öre på hvarje mantalsskrifven person. Legosängsavgifterna, som år 1865 utgjorde vid Mariestads Lasarett 3,951 R:dr 39 öre och vid Falköpings Lasarett 1,793 R:dr 24 öre, utgingo med 1 R:dr 25 öre af patient, som begagnade enskildt rum, 63 öre af sinnessjuka och dårhushjon samt 44 öre af patient å gemensamt rum.

Förhållandet med uppbörden af *kurhusmedlen* inhämtas af i underdånighet bilagda Tab. Litt. AA. Tab. Litt. AA. Enligt beslut af Landstinget år 1863, har af besparingarna å kurhusmedlen, till nybyggnad af ett Lasarett

Tab. Litt. Ö.

Lasarett och Kurhusen.

	Antal personer vårdade å			Lasarettets		Kurhusets	
	Lasarettet.	Kurhuset.	Summa.	Inkomster.	Utgifter.	Inkomster.	Utgifter.
Mariestad.							
År 1861	202	101	303	9,938,12	10,511,86	14,644,50	14,644,50
» 1862	227	105	332	11,700,96	10,555,78	8,542,55	8,542,55
» 1863	244	90	334	11,826,99	11,826,99	10,551,86	10,581,86
» 1864	210	94	304	12,633,91	12,312,50	6,838,83	6,838,83
» 1865	218	115	333	9,822,18	9,822,18	5,907,15	5,907,15
Falköping.							
År 1861	210	52	262	9,848,97	8,866,26	—	—
» 1862	225	73	298	13,053,19	12,873,28	—	—
» 1863	214	58	272	8,576,59	8,312,38	—	—
» 1864	159	91	250	9,607,67	9,956,63	—	—
» 1865	153	6	159	7,405,62	7,610,13	—	—

Tab. Litt. AA.

Kurhusmedel.

	Debet.	Kredit.			
	Uppbörd.	Afkortadt och anordnad.	Levererad.	Balans.	Summa.
Ar 1861	28,370,05	3,111,17	25,215,88	43	28,370,05
» 1862	26,856,50	2,064,50	24,742,75	49,25	26,856,50
» 1863	26,523,25	1,734,28	24,720,97	68	26,523,25
» 1864	29,837,50	2,026,95	27,717	93,55	29,837,50
» 1865	29,592,80	1,750,90	27,739,10	102,80	29,592,80

med 30 sängar i Lidköping, blifvit anvisadt tillhopa 25,000 R:dr. Detta Lasarett, som börjat uppföras under perioden, har icke före dess slut hunnit så fulländas, att det kunnat öppnas för sjukas emottagande och vård, hvilket, enligt Styrelsens tillkännagifvande, lär komma att ske den 1 Januari 1867, då sålunda ett länge känt behof af särskild sjukvårdsanstalt för den talrikt bebyggda vestliga delen af Länet kommer att fyllas.

Helsobrunnarna och *badorterna* inom Länet, redan omförmälda i senaste femårsberättelsen, äro:

Lundsbrunn under Mariedal i Leckö fögderi, med mineralkälla och kallvattenkuranstalt, hvilken brunn och badinrättning årligen varit besökt, så långt utrymmet medgifvit. Inrättningen, tillhörig ett bolag, har under femårsperioden blifvit ansenligt utvidgad. I afseende å läkarevård och vattnets kemiska beståndsdelar, dristar Landshöfdinge-Embetet i underdånighet hänvisa till uppgiften i senaste femårsberättelsen.

Himmelskällan i Walle härad och Höjentorps fögderi, mest besökt af allmoge. Vattnet svagt jernhaltigt, icke analyseradt. Läkare saknas.

Helsobrunnen Wallhall i Trästena socken, Södra Wadsbo fögderi, föga besökt och endast af närboende allmoge.

Här torde jemväl böra omförmälas den af Professoren Alexander Müller, i sammanhang med de kemiskt-geognostiska undersökningar af jordmånerna i Länet, han, på Hushållnings-sällskapets bekostnad, förehaft, verkställda analys af *saltvattnet* vid Smetofta. Af 100 vigt delar vatten, upphemtadt från ett å en äng till nämnda egendom befintligt djupt schakt:

erhölls	0,1005	procent	organisk substans	och	hydratvatten,
»	0,6675	»	eldfasta	salter,	
»	0,7680	»	torr substans.		

De eldfasta salterna bestodo af:

0,5800	procent	koksalt,	incl. ett spår	kali,
0,0030	»	glaubersalt,	vattenfritt,	spår af soda,
0,0510	»	bittersalt,		
0,0300	»	kolsyrad kalk,		
0,0035	»	jernoxid,	med spår af fosforsyra,	lerjord, kobolt och mangan.
0,6675	procent.			

Detta vatten, som lærer i sammansättningen närma sig vattnet i den kända Rakotzkykällan, ehuru vida mindre koncentreradt, torde kunna blifva i kurativt hänseende användbart.

Sex *provinsialläkare*, stationerade en i hvardera af städerna Mariestad, Lidköping, Hjo och Falköping, en i Hofva by och en i grannskapet af Naums gästgifvaregård, ombesörja helsovården och tillhandagå i rättsmedicinska angelägenheter, hvar och en inom sitt, i behörig ordning bestämde, verksamhetsområde. Jemte dessa af statsverket aflönade läkare finnas i Mariestad två, i Skara två, i Lidköping två, i Sköfde tre och i Falköping en läkare, hvilka samtliga utöfva medicinsk praxis, och af hvilka fem tillika äro militärläkare. I afseende å helsovården är Länet således jämförelsevis väl lottadt.

Barnmorskornas antal uppgår i städerna till 22 och å landsbygden till 36 eller tillhopa 58, hvilket antal är allt för ringa i förhållande till behofvet.

Jemte lärare och elever vid Veterinärinrättningen i Skara, funnos inom Länet inalles 13 praktiserande examinerade *djurläkare*, ett fåtal, som med afseende å ytvidden och kreatursstocken väl behöfde förstärkas.

Vid periodens slut fanns i hvar och en af städerna ett *apothek* och å landsbygden trenne, hvaraf ett i Hofva, ett i Naum och ett å Carlsborg, hvarest garnisonsläkare ock är anställd.

Vid beräkning af förhållandet emellan de fattiges antal och hela befolkningen finner man, att då år 1860 en försörjningstagare belöpte på hvarje 30,25 person, år 1865 de hjälpbehöfvandes antal förhöll sig till folkmängden som 1 till 32,43, en förbättring i fattigvårdsfrekvensen, som dock endast torde få tillskrivas tillfälliga orsaker, hvaribland, såsom en väsendtlig faktor, sannolikt ingår det tillfälle till arbetsförtjenst, som jernvägsarbetena under perioden erbjudit. Fattigvårdsbidraget fortfar tyvärr att vara en af de skattdragandes tyngsta utgifter, utan att något hopp finnes om lindring i denna börda.

Tab. Litt. CC. En af Göta kanalbolag grundlagd och underhållen fattigvårdsanstalt, med särskildt fattighus vid kanalstationen Hajstorp i Fredsbergs socken, har lemnat underhåll och härberge åt fyra äldre personer och tvänne barn årligen under femårsperioden, i fråga hvarom, äfvensom angående denna inrättnings utgifter och inkomster, Landshöfdinge-Embetet i underdånighet åberopar bifogade Tab. Litt. CC.

Angående de i senaste femårsberättelsen omförmälda vålgörenhetsinrättningsars ställning och verksamhet under femårsperioden, torde följande här böra omförmälas:

Hans Kongl. Höghet Prins Gustafs förening i Skara, stiftad år 1845, i ändamål att understödja och vårda vanartiga och värnlösa barn emellan 9 och 16 års ålder, har, med en genom donationer bildad fond, som tillväxt ifrån 10,612 R:dr 15 öre år 1860, till 10,775 R:dr år 1865, för dylika barns upptuktelse årligen utbetalt fosterlön, hvilken sistnämnda år utgått med 448 R:dr 80 öre för 14 barn, hvaraf 11 gossar och 3 flickor.

Vid barnhuset i Lidköping, som, ställt under öfverinseende af Serafimer-Ordens-Gillet och närmaste tillsyn af Borgmästaren i staden och Kyrkoherden i församlingen, åtnjuter 652,44 kubikfot årlig kronotionde jemte kollekt från församlingarne i Leckö fögderi, vårdades hvarje år af perioden 37 barn, hvilka vid 16 års ålder lemna inrättningen.

Den af aflidne Sämssmakaren Flyberg i lifstiden stiftade fond till underhåll och uppfostran af fattiga barn i Mariestad, hvilken är grundad på årliga arrendet af egendomen Trilleholm nära staden, utgörande, enligt den 14 Mars 1854 upprättadt arrendekontrakt på 20 år, 165 tunnor spanmål, hälften råg och hälften korn årligen, att lösas efter fem års medelmarkegångspris, jemte ett penningekapital af 1,500 R:dr R:mt, hade år 1865 en kassabehållning i räntor och arrendeafgåld af 2,786 R:dr 97 öre. 34 barn hade nämnda år af fondens medel åtnjutit understöd. För räkenskapens förande utgår, enligt testators föreskrift, årligen 40 R:dr af denna fond till Komministern i Mariestad, och har under denna period, såsom under den nästföregående, en lärare i stadens folkskola från fonden åtnjutit i lön 50 R:dr, allt R:mt.

Den af aflidne Handlanden J. H. Sorbon i lifstiden, genom gåfva af 15,000 R:dr R:mt, grundade fond för bidrag till fattigvårdsutgifterna i Mariestad, utgjorde år 1865, 28,480 R:dr 37 öre och uppnår således

Tab. Litt. CC.

Göta kanalbolags fattighus vid Hajstorp.

	Fattigvårdssamhälle med gemensam fattigvård.	Antal fattighus.	Antal fattighjon, som erhållit full försörjning.							Antal af fattigvården understödde som ej fått full försörjning.			Fattigvårdens.	
			Äldre personer vårdade i fattighus.		Barn vårdade i fattighus.		Summa.		Summa af båda könen.	m.	q.	Summa.	Inkomster af egen- dom.	Summa utgifter i och för fattigförsörjning.
			m.	q.	m.	q.	m.	q.						
År 1861.....	1	1	1	1	1	1	2	2	4	—	2	2	264	264
» 1862.....	1	1	1	1	1	1	2	2	4	—	2	2	232	232
» 1863.....	1	1	1	1	1	1	2	2	4	—	2	2	232	232
» 1864.....	1	1	1	1	1	1	2	2	4	—	2	2	222	222
» 1865.....	1	1	1	1	1	1	2	2	4	—	2	2	236	236

inom kort tid det belopp, 30,000 R:dr, hvartill fonden, enligt stiftarens vilja, bör uppgå, innan årliga räntan deraf får till fattigvårdsutgifternas bestridande användas.

I enlighet med stiftarens vilja har den af affidne Handlanden G. Northman i Mariestad i lifstiden donerade fond, 5,000 R:dr till understöd genom årliga räntans utdelande åt 15 särskilda så kallade pauvres honteux, blifvit använd.

Likaledes har det af affidne Superkargören J. Siberg i lifstiden till understödjande af enkör efter förtjenta skollärare och andra personer af medelklassen i Skara skänkta kapital, 10,000 R:dr, i enlighet med testators i testamentsurkunden uttalade önskan, blifvit förvaltd på det sätt, att årliga räntan utdelats till berättigade hjälpbehöfvande.

Det i Sköfde, genom gåfva af numera affidne Rådsmannen Rådberg, tillkomna fattighus med arbetsinrättning, inredt till 14 rum jemte kök och skafferi, har under perioden utöfvat en gagnelig verksamhet och väsendtligen bidragit till hämmande af tiggeriet i staden. Räntan å de af nämnda person jemväl skänkta 3,000 R:dr har, i enlighet med det vid gåfvan fästade vilkor, årligen blifvit fördelad emellan 15 i staden bosatta obemedlade personer, som icke åtnjutit fattigvård.

Jacquette Du Rietz' Lasarets- och Fattigförsörjningsinrättning vid Lundsbrunn, stiftad af affidne Öfverste-Kammarjunkaren m. m., Grefve Gustaf Piper i lifstiden, till minne af hans förut affidna hustru, hvars namn inrättningen bär, har årligen åt 30 fattiga sjuklingar beredt bostad och uppehälle under en månads bad och brunnskur vid helsokällan. Inrättningens behållning har ökats ifrån 28,000 R:dr år 1860 till 31,085 R:dr 35 öre år 1865. Årliga utgifterna, hvaribland arfvode till läkare, 280 R:dr, och till kassa-förvaltare eller syssloman, 160 R:dr, hafva uppgått i medeltal till 1,255 R:dr 96 öre. I fråga om ytterligare detaljuppgifter, angående denna barmhertighetsstiftelse, vågar Landshöfdinge-Embetet i underdånighet hänvisa till nästföregående femårsberättelse.

Det i denna sistnämnda bland välgörenhetsinrättningarne omförmälda arbetshus i Lidköping har under perioden upphört och efter ombyggnad upplåtits till elementarläroverkshus, i stället för det äldre, i afseende å utrymme otillräckligt befunna, skolhuset.

I fråga om Länets städer finnes intet att tillägga hvad denna underdåniga berättelse i text och tabeller innehåller. Marieholm i Landskansliet den 31 December 1866.

På Landshöfdinge-Embetets vägnar:

A. M. Bolinder.

C. G. Cedertöf.

Tab. No 1.

FOLKMÄNGD.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
	Den 31 December enligt Presterskapets summariska uppgifter.			Enligt de mantalslängder, som upprättats vid slutet af motstående år.							Enligt årets mönsterullor approberade beväringspligtige.
				Hela folkmängden af			Deraf frie från mantalspengar.			Utskrifningsmanskap.	
	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.		
Å Landsbygden.											
År 1861	105,012	108,633	213,645	104,318	108,442	212,760	53,161	53,213	106,374	7,294	1,109
» 1862	106,529	110,086	216,615	105,316	109,107	214,423	57,804	59,808	117,612	7,355	913
» 1863	107,787	111,223	219,010	106,447	110,373	216,820	56,619	58,844	115,463	7,401	1,031
» 1864	108,560	112,469	221,029	107,811	111,495	219,306	52,606	55,734	108,340	7,582	975
» 1865	109,964	113,943	223,907	108,924	112,809	221,733	53,978	57,435	111,413	7,799	1,117
I Städerna.											
Mariestad År 1861	1,034	1,303	2,337	1,034	1,303	2,337	473	529	1,002	92	7
» » 1862	1,036	1,331	2,367	1,036	1,331	2,367	459	561	1,020	98	8
» » 1863	1,041	1,343	2,384	1,041	1,343	2,384	445	529	974	96	8
» » 1864	1,036	1,346	2,382	1,016	1,331	2,347	439	488	927	91	11
» » 1865	1,051	1,330	2,381	1,006	1,323	2,329	409	465	874	97	19
Lidköping År 1861	1,482	1,902	3,384	1,505	1,884	3,389	633	669	1,302	115	13
» » 1862	1,492	1,899	3,391	1,560	1,965	3,525	668	707	1,375	123	12
» » 1863	1,519	1,951	3,470	1,604	2,007	3,611	693	725	1,418	106	10
» » 1864	1,503	2,000	3,503	1,598	2,075	3,673	700	763	1,463	109	14
» » 1865	1,618	1,973	3,591	1,629	2,081	3,710	726	758	1,484	86	15
Skara År 1861	1,015	1,294	2,309	957	1,255	2,212	447	538	985	65	20
» » 1862	1,014	1,284	2,298	1,013	1,316	2,329	506	580	1,086	78	16
» » 1863	1,005	1,298	2,303	1,026	1,319	2,345	545	635	1,180	78	17
» » 1864	1,039	1,327	2,366	1,021	1,326	2,347	491	558	1,049	75	18
» » 1865	1,038	1,348	2,386	1,087	1,350	2,437	507	537	1,044	96	30
Sköfde År 1861	660	811	1,471	673	819	1,492	287	328	615	80	8
» » 1862	676	846	1,522	690	859	1,549	315	372	687	61	9
» » 1863	689	876	1,565	731	906	1,637	285	333	618	61	8
» » 1864	740	937	1,677	755	953	1,708	311	329	640	60	3
» » 1865	777	998	1,775	786	1,029	1,815	333	357	690	60	9
Hjo År 1861	519	664	1,183	521	647	1,168	209	287	496	57	8
» » 1862	518	693	1,211	506	649	1,155	234	310	544	38	4
» » 1863	526	692	1,218	518	587	1,105	241	328	569	34	4
» » 1864	534	670	1,204	538	669	1,207	275	353	628	29	3
» » 1865	566	696	1,262	553	696	1,249	279	366	645	33	7
Falköping År 1861	612	676	1,288	571	612	1,183	249	230	479	46	4
» » 1862	644	710	1,354	624	683	1,307	275	265	540	46	7
» » 1863	669	745	1,414	655	694	1,349	279	270	549	48	8
» » 1864	676	766	1,442	690	752	1,442	301	311	612	53	9
» » 1865	689	784	1,473	676	765	1,441	319	332	651	54	11
Summa i Länets samtliga städer år 1865	5,739	7,129	12,868	5,737	7,244	12,981	2,573	2,815	5,388	426	91
I hela Länet.											
År 1861	110,334	115,233	225,567	109,579	114,962	224,541	55,459	55,794	111,253	7,749	1,169
» 1862	111,909	116,849	228,758	110,745	115,910	226,655	60,261	62,603	122,864	7,799	969
» 1863	113,236	118,128	231,364	112,022	117,229	229,251	59,107	61,664	120,771	7,824	1,086
» 1864	114,088	119,515	233,603	113,429	118,601	232,030	55,123	58,536	113,659	7,999	1,033
» 1865	115,703	121,072	236,775	114,661	120,053	234,714	56,551	60,250	116,801	8,225	1,208

Tab. N:o 2.

JORDBRUK.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	
	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Bönor.	Potatis.	Andra rotfrukter.	Bohete.	Vicker.	Lin och hampa.	Raps.	
Tunnland åker använda till odling	1861	8,169	52,934,03	10,562,5	133,505,9	7,459	8,729	42	17,888	1,100	3	4,728,75	1,306,75	1
	1862	8,487,5	54,049,13	10,434,83	133,581,87	7,449	8,794	40	18,052,5	1,137,5	3	4,397,75	1,319,75	1
	1863	8,567,5	54,396,83	10,311	134,065,3	7,331	8,630,5	43	18,271,33	1,194,5	3	4,505,25	1,293,75	1
	1864	8,729	54,904,24	10,051,5	133,533,6	7,320	8,733,5	45	18,378	1,229	3	4,576,75	1,280,75	8,5
	1865	8,919	55,710,24	10,212	134,918,3	7,503	8,858,5	48	18,277,57	1,799	3	4,702,75	1,339,25	8,5
Hela årliga utsädesbeloppet k:fot	1861	40,412,17	282,216,38	67,811,2	1,242,996,1	62,259,7	39,312,02	340,4	702,014,2	5,994	16,53	28,276,33	4,815,9	0,2
	1862	41,852,32	288,645,09	66,965,2	1,243,724,85	62,404,7	39,602,85	332,5	728,392,6	6,168	16,53	26,518,37	4,776,17	0,2
	1863	42,346,39	290,564,81	66,148,6	1,248,237,85	61,414,7	38,821,27	359,5	716,836,2	6,459	16,53	27,179,35	4,796,3	0,2
	1864	43,163,09	293,343,01	64,331,2	1,243,514,15	61,386,7	39,328,87	381,6	716,625,45	6,624	16,53	27,497,37	4,774,9	1,7
	1865	44,099,77	297,629,84	65,648,4	1,256,180,55	62,898,1	39,952,62	414,6	714,328,4	7,030	16,53	28,337,83	4,971,4	1,7
Hela skördebeloppet efter utsädes afdrag k:fot	1861	213,984,09	1,465,801,17	292,144,95	4,410,293,95	215,023	178,783,75	1,288,6	4,873,595,4	855,000	82,68	120,366,98	3,385,58	1,2
	1862	242,142,91	1,673,123,65	315,041,8	5,075,109,65	253,136,9	178,148,25	1,234,5	4,185,234,8	901,160,8	82,68	111,902,45	3,388,58	1,2
	1863	250,498,91	1,788,730,35	283,201,9	4,573,593,65	216,986,4	187,362,07	1,367	4,260,452	940,288	82,68	122,775,35	2,696,8	1,2
	1864	272,832,91	1,886,920,4	294,411	5,237,400,05	249,879,2	216,525,37	1,750,8	4,968,774,5	993,284	82,68	123,714,77	4,049,4	10,2
	1865	237,849,52	1,576,286,2	259,169,1	3,348,085,8	165,182,4	187,613,88	1,273,4	4,882,799,1	1,011,917	82,68	97,916,92	3,439,23	10,2
Årlig förbrukning för hela befolkningen k:fot	133,004,4	1,648,598,3	349,191,6	1,046,186,9	373,893,4	463,291,7	—	3,364,254,1	91,161,7	—	—	3,496,6	—	
Årlig förbrukning för kreaturs utfodring k:fot	—	6,3	3,123	1,026,619,1	13,297	213	—	323,037,2	849,168,2	—	35,770,15	—	—	

Tab. N:o 3.

BOSKAPSSKÖTSEL.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Hästar.	Tjurar	Oxar.	Kor.	Ugnöt.	Får.	Svin.	Tillgång och beskaffenhet af foder.
Antal vinterfödda kreatur år 1861—1862	22,425	1,533	29,779	67,805	37,539	83,475	26,377	Medelmåttig — god.
” ” ” ” 1862—1863	22,782	1,542	30,152	68,596	38,065	83,977	26,721	Ymnig — god.
” ” ” ” 1863—1864	22,783	1,547	29,891	68,984	38,158	82,725	26,131	Medelmåttig — god.
” ” ” ” 1864—1865	22,903	1,579	30,076	69,479	38,732	85,377	26,855	Mera än medelmåttig — god.
” ” ” ” 1865—1866	21,743	1,421	28,130	65,754	34,919	78,945	24,235	Betydligt under medelmåttan — god.

Tab. No 4.

SKOGSHUSHÅLLNING.

1.	2.	3.	4.	5.	6.
Särskilda slag af skogar m. m.	Areal vid periodens slut.	Till ordnad skogshushållning indelade.	Afverkningsbelopp		
			År.	utfördt i	
				kvantitet. Kubikfot.	penningvärde. R:dr R.mt.
	Qvadratref.				
1. Kongl. Maj:t och Kronan omedelbart tillhörige och under Dess disposition stående: Kronoparker och skogar 14 stycken, deraf 11 stycken, hvarå afverkning af mogen skog sker enligt fastställda hushållningsplaner utgörande (6,390 qvadratref impedimenter inberäknade), samt 3 stycken, hvaräst endast hjälpgallringar ännu ske (3,953 qvadratref impedimenter inberäknade). Af dessa har kronoparken Edsmärens i medeltal gifvit under åren	78,664,77	56,385,15	1861 1862 1863 1864 1865	5,189 7,135 5,673 9,074 4,895	21,551 37,453 31,943 45,549 20,944
2. Boställens, Kyrkors, Läroverks och fromma stiftelsers Af dessa äro till trakthuggning indelade (impedimenterna inberäknade)	252,000	70,778	1861--65 { 1861 1862 1863 1864 1865 }	336	1,050
3. Häradsallmänningar, 6 stycken Endast å Hökensås allmänning sker regelmessig afverkning (i arealen inbegripne 9,874 qvadratref impedimenter) Allmänningen Gryten är äfven till trakthuggning indelad, men ställd på beredning, hvaraf 1,527 qvadratref impedimenter En allmänning indelad, men planen ej fastställd. 1 dito uppmätt för trakthuggnings indelning; 1 allmänning nemligen Vestra Stöpen är af Landtmätare uppmätt, men frågan om dess bibehållande under allmän vård ännu ej afgjord. 1 dito, nemligen Mösseberg, se specialtabellen.	90,144,59	53,837	{ 1861 1862 1863 1864 1865 }	768 808 1,022 1,135 992	2,886 3,818 4,997 5,169 3,183
4. Sockneallmänningar oskiftade finnas ej till någon anmärkningsvärd areal.					
<i>Anmärkning:</i>					
Carlsborgs fastnings skog	2,800	qvadratref.			
Göta kanalbolags skogar inom Länet	25,715	»			
Leckö Kungsgårds skog	10,886	»			
Höjentorps d:o d:o	1,277	»			
	Summa 40,678	qvadratref.			

Tab. N:o 5.

DÖDADE ROFDJUR.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
År.	Björnar.	Vargar.	Lodjur.	Jerfvar.	Räfvar.	Örnar och Ufvar.	Hökar.	Belopp af utbetald belöning. R:dr R:mt.
1861	—	4	—	—	1,194	—	—	6,169,50
1862	—	6	—	—	1,084	—	—	5,565
1863	—	1	—	—	961	—	—	4,956
1864	—	1	—	—	882	—	—	4,845
1865	—	—	—	—	468	15	476	2,401
Summa	—	12	—	—	4,589	15	476	23,936,50
Medeltal åren 1861—1865	—	2	—	—	863	—	—	4,561,50
” ” 1856—1860	—	7	—	—	848	—	—	4,584

Anmärkning:

Som inga skottlöner af Länet betalats för Hök, Uf och Örn under 1861—64 eller innan nya jagtstadgan blef gällande, kan antalet fällda roffoglar under nämnda år ej uppgifvas. Statens skottlöner voro då så obetydliga, att ingen anmälte sig till deras utbekommande. Från medeltalet åren 1861—65 har afdrag skett för de från statsverket utbetalda skottlöner samt deremot svarande rofdjur och foglar.

Till Tab. N:o 6 AF ROFDJUR DÖDADE HUSDJUR har Kongl. Maj:ts Befallningshafvande ej varit i tillfälle att meddela några upplysningar.

No 7 a.

OCH MANUFACTUR-INRÄTTNINGAR ÅR 1865.

20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.
Särskilda slag af tillverkning.	Tillverkningens qvantitet.							Tillverkningens värde i R:dr R:mt.		Ägares eller innehafvares bevilning i och för rörelsen. R:dr R:mt.
	Centner.	Skålp.	Kub.föl.	Kannor.	Kistor.	Bundtar.	Stycken.	af hvarje art produkter.	Summa för hvarje slag af fabriker.	
Alun.....	—	—	6,167,7	—	—	—	—	—	—	—
Benmjöl.....	680,36	—	—	—	—	—	—	—	3,088,83	—
Brunsten.....	938,93	—	—	—	—	—	—	—	3,990,45	9
Öl och dricka.....	—	—	—	—	—	—	—	—	29,600	1,90
Diverse Färggods.....	—	—	—	—	—	—	—	—	18,710	31,50
Diverse läder och hudar.....	—	—	—	—	—	—	—	—	104,546,03	74,12
Taffelglas.....	—	—	—	—	1,112,10	—	—	—	—	—
Urglas.....	—	—	—	—	—	8,4	—	—	—	—
Däckglas.....	—	—	—	—	—	10	—	—	—	—
Takpannor.....	—	—	—	—	23,5	—	—	63,160	—	—
Diverse buteljer.....	—	—	—	—	—	—	—	92,515,46	160,675,46	—
Stångjern.....	49,539,91	—	—	—	—	—	—	336,694,22	—	—
Manufaktursmide.....	2,109,39	—	—	—	—	—	—	34,939,62	—	—
Spiksmide.....	1,303,13	—	—	—	—	—	—	17,510,53	—	—
Knippjern.....	468,59	—	—	—	—	—	—	8,594,44	—	—
Gjutgods.....	7,526,22	—	—	—	—	—	—	48,920,43	—	—
Diverse tillverkningar.....	—	—	—	—	—	—	—	24,633,52	471,292,76	—
Stångjern.....	3,457,18	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Manufaktursmide.....	578,07	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Diverse fabrikater.....	—	—	—	—	—	—	—	—	1,335	2
Se texten.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Manufaktursmide.....	639,10	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Spiksmide.....	1,211,76	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tackjern.....	24,014,19	—	—	—	—	—	—	—	79,727,11	80
Linolja.....	—	—	—	2,000	—	—	—	4,000	—	—
Linoljekakor.....	—	3,200	—	—	—	—	—	1,600	5,600	3
Diverse papper.....	—	—	—	—	—	—	—	—	8,675	9
Se texten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Diverse tillverkningar.....	—	—	—	—	—	—	—	—	25,000,	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	912,240,64	—

GRUFVOR, BERGVERK, BRUK, FABRIKER

1. Särskilda slag af inrättningar.	2. 3.		4. 5. 6. 7.				8. Antal begagnade maskiner och redskap.	9. 10. 11.			12. Mästare.	13. 14. 15. 16. 17. 18.						19. Summa.
	Antal Fabriker		Drifkraft bestående af					Ägare eller innehafvare.				Arbeta re						
	i gång.	ej begagnade.	Kreatur.	vatten.	ång eller varmluft.	Begagnade hästkrafter.		Ensam ägare eller innehafvare.		Bolag.		öfver 18 år		under 18 år.				
								m.	q.			vid fabriken mantalskrifne		vid fabriken ej mantalskrifne		under 18 år.		
Under året.	Antal.				m.	q.	Antal.	Antal.										
I Städerna.																		
Färgerier	4	—	—	3	—	9	14	4	—	—	—	5	—	12	—	2	—	19
Garfverier	5	—	1	—	—	—	181	5	—	—	5	12	4	14	—	1	—	36
Kakelugnsfabrik	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	5	—	4	—	1	—	11
Pappersbruk	1	—	—	1	—	—	4	1	—	—	1	9	—	1	—	—	—	11
Snusfabriker	2	—	—	—	—	—	—	1	1	—	2	—	—	2	—	—	—	4
Spegelfabrik	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	1	—	—	—	3
Tapetfabrik	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	2	—	3	—	6
Tändsticksfabrik	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	3	—	3	2	9
Ullspinneri	1	—	—	1	—	1,25	5	1	—	—	—	1	—	—	—	2	—	3
Urfabriker	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
Ölbryggeri	1	—	—	—	1	3	1	1	—	—	1	1	—	7	3	—	—	12
Dito	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	4	1	—	—	6
Summa	21	—	1	5	1	13,25	206	19	2	—	16	34	4	50	4	12	2	122

No 7 a.

OCH MANUFAKTUR-INRÄTTNINGAR ÅR 1865.

20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
Särskilda slag af tillverkning.	Tillverknignens qvantitet.								Tillverkningens värde i R:dr R:mt.		Ägares eller innehafvares bevilning i och för rörelsen. R:dr R:mt.
	Centner.	Skålp.	Fot.	Stycken.	Ris.	Kannor.	Kapslar.	Rullar.	af hvarje art produkter.	Summa för hvarje slag af fabriker.	
Diverse färggods.....	—	—	—	—	—	—	—	—	9,000		
Vadmal.....	—	—	8,000	—	—	—	—	—			
Presstyng.....	—	—	37,800	—	—	—	—	—			
Garn.....	—	5,320	—	—	—	—	—	—	10,600	19,600	61,20
Hudar.....	—	—	—	5,600	—	—	—	—	21,050		
Sulläder.....	—	9,325	—	—	—	—	—	—			
Smorläder.....	—	3,200	—	—	—	—	—	—			
Ofvanläder.....	—	8,000	—	—	—	—	—	—			
Skinn.....	—	—	—	3,500	—	—	—	—	29,500	50,550	110
Kakelugnar.....	—	—	—	183	—	—	—	—		5,500	7
Papp.....	439,20	—	—	—	—	—	—	—			
Papper.....	—	—	—	—	2,122½	—	—	—		17,057,15	20
Suus.....	—	14,500	—	—	—	—	—	—		9,500	85
Diverse tillverkningar.....	—	—	—	—	—	—	—	—		1,200	12
Tapeter.....	—	—	—	—	—	—	—	1,5000	6,000		
Border.....	—	—	—	—	—	—	—	100	125	6,125	1
Tändstickor.....	—	—	—	—	—	—	—	500,000	—	2,500	5
Ull.....	—	3,221	—	—	—	—	—	—		1,482	8
Öl.....	—	—	—	—	—	—	—	50,000	—	766,67	6
».....	—	—	—	—	—	—	—	40,000	—	12,800	50
										127,080,82	—

Tab. N:o 8.

ALLMÄNNA VÄGAR, GÄSTGIFVERIER OCH SKJUTSNING.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Särskilda slag af vägar.	L ä n g d i m i l				Kostnad i R:dr R:mt för de under perioden				Gästgifveriernas antal vid periodens slut.	Antal hästar, utgångne		
	af hvarje slag af motstående vägar	af indelade med skjutsstationer försedda vägar	af fulländade och afsynade nya vägar	af omlagda eller betydligt förbättrade vägsträckor	fulländade nya vägar		omlagda eller betydligt förbättrade vägsträckor			År.	till kungs- och krono-skjuts.	till gästgifverier-skjuts.
					af stats-medel.	af kommunernas medel.	af stats-medel.	af kommunernas medel.				
	vid periodens slut.		under perioden.									
Allmänna vägar.....	147,91	143,01	0,27	0,79	2,080	3,642,82	1,800	12,026	70	1861	675	32,013
Häradsvägar.....	156,55	30,75	—	0,56	—	—	—	1,415	4	1862	597	28,082
Socknevägar.....										1863	878	19,338
I Städer.....	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1864	1,419	14,795
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1865	2,496	14,135
Summa	304,46	173,76	0,27	1,35	2,080	3,642,82	1,800	13,441	84		6,095	108,363
Gästgifverier med skjutsentreprenad.....									61			114,458

Tab. N:o 9 a.

S J Ö F A R T Å R 1865.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Landsbygden.....	Fartyg och båtar öfver 3 nyläster, begagnade till inrikes sjöfart.						
	Seglande.		Med ångmachin försedda.			Besättning.	
	Antal.	Lästetal.	Antal.	Lästetal.	Hästkraft.	Skeppare.	Sjöfolk.
Landsbygden.....	53	955,84	—	—	—	53	96
Städerna.....	7	109	2	34,5	36	9	25
Summa	60	1,064,84	2	34,5	36	62	121

Tab. N:o 9 b.

HANDLANDE OCH DERAS BETJENING, ÅR 1865.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
1:o Handlande, som idka grosshandel eller försälja varor i bod eller från annat upplagsställe.....	A landsbygden.				Bevilling i och för rörelsen. R:dr R:mt.	I Städerna.				Bevilling i och för rörelsen. R:dr R:mt.
	Handlande.		Betjening.			Handlande.		Betjening.		
	Män.	Qvinnor.	Män.	Qvinnor.		Män.	Qvinnor.	Män.	Qvinnor.	
1:o Handlande, som idka grosshandel eller försälja varor i bod eller från annat upplagsställe.....	116	12	39	7	512,60	136	14	126	13	3,227,50
2:o Handlande, som utom den ort, der de äro bosatte, sjelfve eller genom andra kringföra eller annorlunda än å marknad till salu utbjuda varor.....	10	1	4	6	5	—	—	—	—	—
Summa	126	13	43	13	517,60	136	14	126	13	3,227,50

Tab. No 10.

HEMMAN, JORDOMRÅDE OCH EGENDOMAR M. M., ÅR 1865.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.									1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13.												
Hemman och jordlägenheter af alla slag, efter olika natur, & Landsbygden.	H e m m a n.			A n t a l				Taxeringsvärde. R:dr R:mt.	År.	Tomter.		Jordar och lägenheter.					Taxeringsvärde i R:dr R:mt.				
	Mantal		Brukningsdelar.	jordtorp.	ryttare-, soldat- och båtmans-torp.	backstugor.	andra lägenheter.			Åker.	Ang.	Skog.	Betesmark.	Summa jordareal.	Nu varande mantal.	Af hus och tomter.	Af jordar.	Summa.			
	oförmedlade.	nu varande.																	bebyggda.	obebyggda.	Q v a d r a t r e f.
A) Krono-egendomar.									Städerna.												
1) Under allmän disposition.																					
a) Kungs- och Kungsladugårdar	14	14	3	87	—	24	—	375,000	1861	622	54	16	37,339,71	4,997,86	11,984	11,897,32	66,218,89	56½	2,351,575	1,265,925	3,617,500
b) Säterier	33	30	31	147	—	80	—	1,153,000	1862	624	54	16	37,339,71	4,997,86	11,924	11,957,32	66,218,89	56½	5,955,469	2,563,690	8,519,159
c) Hemman	131,875	77,812	192	181	43	115	—	2,533,400	1863	626	105	18	37,367,71	4,969,86	11,924	11,957,32	66,218,89	56½	6,310,696	2,629,223	8,939,919
d) Boställen	513,984	380,812	589	581	29	241	42	9,315,100	1864	629	108	18	37,406,91	4,930,66	11,896	11,985,32	66,218,89	56½	6,442,683	2,631,939	9,074,622
e) Jordlägenheter	—	—	—	6	—	—	63	37,500	1865	634	104	17	37,434,91	4,930,66	11,896	11,957,32	66,218,89	56½	6,523,383	2,598,133	9,121,516
f) Fiskerier	—	—	—	—	—	—	—	—													
g) Verk och Inrättningar	—	—	1	1	—	—	25	48,200													
2) Under enskild disposition.																					
a) Säterier	1,500	1,500	7	2	—	1	—	21,600													
b) Hemman	47,748	37,536	219	65	2	42	26	703,200													
c) Jordlägenheter	—	—	12	204	5	—	988	494,880													
d) Fiskerier	—	—	—	—	—	—	8	1,500													
e) Verk och Inrättningar	—	—	1	—	—	1	112	232,410													
Summa	741,607	511,660	1,055	1,274	79	504	1,264	14,965,790													
B) Skatte-egendomar.																					
a) Boställen	1,750	1,250	4	—	—	—	—	41,300													
b) Säterier	64,125	58,988	98	219	15	64	21	2,101,500													
c) Hemman	2,920,861	2,295,256	11,741	2,646	921	2,047	1,052	63,461,106,67													
d) Jordlägenheter	—	—	4	206	58	—	1,034	708,440													
e) Fiskerier	—	—	—	—	—	1	6	12,300													
f) Verk och Inrättningar	—	—	2	2	—	—	384	872,980													
Summa	2,986,786	2,355,444	11,549	3,073	994	2,112	2,497	67,197,626,67													
C) Frälse-egendomar.																					
a) Boställen	3	2,750	5	12	1	4	—	58,000													
b) Säterier och ladugårdar	395,562	385,021	481	1,581	1	447	61	13,396,333,75													
c) Rå- och Rörshemman	132,688	118,437	361	118	2	77	5	3,666,600													
d) Hemman	1,605,750	1,302	4,722	2,190	364	1,069	259	31,592,843,25													
e) Jordlägenheter	—	—	1	22	—	—	157	305,900													
f) Fiskerier	—	—	—	2	—	—	3	20,000													
g) Verk och Inrättningar	—	—	1	3	—	1	264	811,663													
Summa	2,137	1,808,208	5,571	3,923	368	1,599	749	49,851,340													
Summa Summarum	5,865,343	4,705,312	18,475	8,275	1,441	4,215	4,510	132,014,756,67													

Skaraborgs län.

Tab. No 10.

Tab. No 11.

LAGA SKIFTEN UNDER ÅREN 1861—1865.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
A f s l u t a d e l a g a s k i f t e n .																									
År.	Sökta skiftens antal.	Skiftade mantal.		Qvarboende delägares					Utflyttande delägares					Summa skiften.	Skiftade kvadratref.					Utgifter till Landtmätare och gode män. R.dr.	Öfriga beräknade utgifter. R.dr.				
		Antal.	Nuvarande.	Skiftes-antal.				Summa.	Skiftes-antal.				Summa.		Åker.	Äng.	Odlingsmark.	Afrösningsjord.	Impe-dimen-ter.			Summa.			
				1.	2.	3.	4.		1.	2.	3.	4.													
									afver														afver		
1861...	64	33	—	38 ¹ / ₆	31	26	26	—	—	83	22	50	36	—	—	108	391	15,614	20,462	2,270	16,607	216	55,169	21,250	80,124
1862...	45	42	—	67 ³ / ₈	102	70	30	1	—	203	78	96	35	8	—	217	743	33,575	26,939	8,218	22,434	556	91,722	41,374	116,853
1863...	41	48	—	71 ³ / ₈	54	61	22	2	—	139	84	107	36	3	—	230	668	27,061	34,397	4,803	12,175	726	79,162	40,377	121,505
1864...	36	43	—	67 ¹ / ₆	104	53	17	1	—	175	139	55	11	—	—	205	547	33,225	27,928	2,907	23,987	260	88,307	41,095	126,551
1865...	32	26	—	27 ¹ / ₂	34	44	12	—	—	90	50	29	15	—	—	94	311	10,745	13,521	3,876	10,485	110	38,737	17,476	55,263
Summa	218	192	—	272 ³ / ₆	325	254	107	4	—	690	373	337	133	11	—	854	2,660	120,220	123,247	22,074	85,688	1,868	353,097	161,572	500,296

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Stats-medel.	A f k o r t a d.					Anordnad eller	
	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1861.	1862.
	Ordinarie ränta R.dr R.mt.	99,88	101,91	102,29	106,44	1,309,22	330,786,58
Tionde-spanmål " "	—	—	—	—	—	100,340,30	104,167,52
Arrende-medel " "	325	48,88	—	—	—	32,165,34	35,904,05
Mantalspenningar " "	5,451,14	2,815,85	3,079,42	2,390,40	2,061,20	36,376,64	38,618,80
Bötesmedel " "	19,459,85	22,015,85	21,269,77	25,688,36	16,009,12	26,239,32	23,237,25
Hästvakans-spanmålsmedel " "	—	—	—	—	—	91,021,48	83,185,57
Tillfällig rotevakansafgift " "	—	—	—	6	32	226,88	156,86
Knektrotefrihetsmedel " "	—	—	—	—	—	36,50	36,50
Afgift af oroterad jord " "	—	—	—	—	—	2,155,31	2,018,16
Båtsmansvakansafgift " "	—	—	—	—	—	891,20	764,92
Salu-accis " "	—	—	—	—	—	105	105
Bränvinstillverknings-afgift " "	—	—	—	—	—	926,292,09	916,555,42
Ådömd dito " "	312	—	624	—	—	1,373,06	624
Trosspassevolansafgift " "	—	—	—	—	—	3,560	3,560
Vakansbesparings-medel " "	—	—	—	—	—	—	—
Försäljningsmedel för inventarier samt ett tegelbruk & Leckö Kungsgård " "	—	—	—	—	—	—	5,857,86
Skogsförsäljningsmedel från Mellbön " "	—	—	—	—	—	—	12
Observationsmedel till Statsverket " "	917,85	—	—	—	—	337,15	—
Summa	26,565,67	24,982,44	25,075,48	28,191,20	19,411,54	1,551,906,85	1,552,417,81
Riksgälds-medel.							
Allmän bevilning R.dr R.mt.	2,928,66	2,190,88	2,276,06	2,600,08	2,215,87	98,647,38	118,345,04
Vattensänkningsmedel " "	—	—	—	—	—	2,294,18	2,294,18
Observationsmedel till Riksgälds-Kontoret " "	—	—	—	—	—	15,75	5
Tidningsstämpelafgift " "	—	—	—	—	—	752,20	808,60
Skatterättsmedel " "	—	—	—	—	—	1,912,02	847,75
Löseskilling för ekeskog " "	—	—	—	—	—	168,36	81,63
Summa	2,928,66	2,190,88	2,276,06	2,600,08	2,215,87	103,789,89	122,382,20
Diverse Verks medel R.dr R.mt.	8,606,44	4,265,21	3,858,78	4,707,76	3,831,74	202,432,72	173,458,83
Annorstädes debiterade medel " "	16,37	55,17	—	15,63	219,97	647,16	848,17
Summa Summarum	38,117,14	31,493,70	31,210,32	35,514,67	25,679,12	1,858,776,62	1,849,107,01

No 12.

UPPBÖRDEN.

9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
inom räkenskapsåret influten.			Resterande vid räkenskapsårets slut.					Summa uppbörd, deri inberäknade restantierna från föregående år.				
1863.	1864.	1865.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.
338,834,71	329,706,59	327,136,82	1,43	25,24	137,50	1,089,38	950,12	330,887,84	337,741,05	339,074,50	330,902,41	329,396,16
103,756,21	104,881,48	102,353,62	2,05	—	—	7,84	2,10	100,342,25	104,167,52	103,756,21	104,889,32	102,355,72
36,402,50	35,116,24	33,407,43	539	239,62	1,885,55	228,87	228,87	33,029,34	36,192,50	38,288,05	35,345,11	33,636,30
39,237,12	33,271,60	33,159,80	60,99	77,14	108	122,80	138	41,888,77	41,511,79	42,424,54	35,784,80	35,359
20,463,02	19,616,33	15,061,92	4,638,07	2,705,27	4,649,58	3,045,35	2,565,72	50,337,24	47,958,37	46,382,37	48,350,04	33,636,76
82,191,91	74,902,66	75,424,55	—	—	99,22	—	—	91,021,48	83,185,57	82,291,13	74,902,66	75,424,55
392,87	534,13	170,62	—	—	—	—	—	226,88	156,86	392,87	540,13	202,62
36,50	36,50	36,50	—	—	—	—	—	36,50	36,50	36,50	36,50	36,50
2,305,25	2,712,05	2,762,65	—	—	—	—	—	2,155,31	2,018,16	2,305,25	2,712,05	2,762,65
763,60	713,13	790,13	—	—	—	—	—	891,20	764,92	763,60	713,13	790,13
—	—	—	—	—	—	—	—	105	105	—	—	—
1,024,874,07	950,541,16	974,953,46	—	—	—	—	—	926,292,09	916,555,42	1,024,874,07	950,541,16	974,953,46
—	576	1,123,20	—	—	576	—	—	1,685,06	624	1,200	576	1,123,20
3,557,19	3,562,81	3,560	—	—	2,81	—	—	3,560	3,560	3,560	3,562,81	3,560
—	492,83	309,20	—	—	—	—	—	—	—	—	492,83	309,20
742	—	—	—	—	—	—	—	—	5,857,86	742	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	—	—	—
283,23	37,53	—	—	—	—	—	—	1,255	—	283,23	37,53	—
1,653,840,18	1,556,701,04	1,570,249,90	5,241,54	3,047,27	7,458,66	4,494,24	3,884,81	1,583,714,06	1,580,447,52	1,686,374,32	1,589,386,48	1,593,546,25
118,975,72	121,906,90	118,562,33	254,50	135,95	310,14	373,26	290,70	101,830,54	120,671,87	121,561,92	124,880,24	121,068,90
2,263,91	2,263,91	2,807,91	—	—	—	—	—	2,294,18	2,294,18	2,263,91	2,263,91	2,807,91
95,12	81,57	19,02	—	—	—	—	—	15,75	5	95,12	81,57	19,02
798,20	767,83	786,70	—	—	—	—	—	752,20	808,60	798,20	767,83	786,70
1,059,37	419,34	536,15	—	—	—	—	—	1,912,02	847,75	1,059,37	419,34	536,15
121,24	30,94	31,57	—	—	—	—	—	168,36	81,63	121,24	30,94	31,57
123,313,56	125,470,49	122,713,68	254,50	135,95	310,14	373,26	290,70	106,973,05	124,709,03	125,899,76	123,443,83	125,250,25
202,686,47	168,237,66	190,882,63	235,21	1,366,17	259,59	270,99	693,76	211,274,37	179,090,21	206,804,84	173,216,41	195,408,13
908,21	758,82	137,082,36	—	—	15,63	—	137,84	663,53	903,34	923,84	774,45	137,440,19
1,980,743,42	1,851,168,01	2,020,958,59	5,731,25	4,549,39	8,044,02	5,138,49	5,007,11	1,902,625,01	1,885,150,10	2,020,002,76	1,891,821,17	2,051,644,82

Tab. N:o 13.

SPARBANKERNA.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	
År.	Under året					Vid årets slut					Klassifikation af delägarne efter deras vid hvarje års slut innestående behållning.										
	tillkomne nya delägare.	afgånge delägare.	insatt belopp.	i räkenskaperna godtgjord ränta & delägarnes kapital.		uttaget belopp.	qvarstän- dedelägare.	innestående behållning, tillhörande delägarne.		befintligt öferskott (grund- och reservfond, räntevinst m. m.)	Summa af kolumner- na N:is 8 och 9.	1861.		1862.		1863.		1864.		1865.	
				Antal.	R:dr			R:mt.	R:dr			R:mt.	R:dr	R:mt.	R:dr	R:mt.	R:dr	R:mt.	R:dr	R:mt.	R:dr
1860											under 1 R:dr ...	549	462,58	565	520,48	411	322,03	358	299,97	315	282,44
1861	644	600	142,461,68	38,660,29	119,372,39	9,174	839,361,90	45,624,11	884,986,01	fr. 1 t. o. m. 10 R:dr	2,459	21,042,35	2,550	23,005,07	2,562	22,584,30	2,572	22,699,96	2,530	22,675,89	
1862	901	642	152,642,71	41,265,60	131,839,12	9,433	901,431,09	49,376,69	950,807,78	» 10—25 »	1,632	35,114,79	1,627	35,074,04	1,597	34,118,19	1,672	35,524,99	1,617	34,537,12	
1863	876	1,082	129,494,87	44,677,12	149,093,44	9,227	926,509,64	54,374,56	980,884,20	» 25—50 »	1,067	38,731,61	1,162	39,538,02	1,097	44,334,73	1,006	43,330,86	1,026	44,311,23	
1864	1,277	1,481	121,887,52	44,556,35	164,292,90	9,023	928,660,61	58,852,36	987,512,97	» 50—100 »	1,175	70,873,60	1,231	74,789,04	1,206	76,887,76	1,202	78,741,17	1,179	76,986,03	
1865	950	1,005	155,447,65	45,215,13	177,947,75	8,968	951,375,64	63,009,92	1,014,385,56	» 100—200 »	938	115,244,21	938	122,823,97	932	123,570,22	862	119,082,67	908	125,193,94	
										» 200—300 »	539	119,720,48	504	119,869,58	512	126,200,47	512	127,843,84	544	135,910,57	
										» 300—400 »	319	101,221,75	345	119,713,49	365	123,144,67	312	110,795,05	308	108,804,89	
										» 400—500 »	228	99,060,69	224	105,521,15	228	100,478,76	223	102,744,34	225	104,049,38	
										» 500—1000 »	198	134,791,72	220	160,552,80	249	175,183,59	222	163,687,56	232	169,180,06	
										» öfver 1000 »	70	103,098,12	67	100,023,45	68	99,684,92	82	123,910,20	84	129,444,09	
										Summa	9,174	839,361,90	9,433	901,431,09	9,227	926,509,64	9,023	928,660,61	8,968	951,375,64	

Skaraborgs-län.

Tab. N:o 14.

FATTIGVÅRDEN.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	
År.	Fattigvårds-samhället				Antal fattighjon, som erhållit full försörjning.								Antal af fattigvården understödde, som ej fått full försörjning.			Fattigvårdens									
	med gemensam fattigvård.	med fattigvården delad.	med fattigvården roteris.	Antal fattighj. antal rotar.	Äldre personer, vårdade				Barn, vårdade i och utom fattighus.		Summa.		Summa af båda könen.			Afkastning af egendom, kollekt m. m.	Personel afgift.	Tillskott		Ersättning		Summa inkomster.	Summa utgifter i och för fattigförsörjning.		
					i fattighus.	på annat sätt.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.			q.	Summa.	efter fyrk eller bevillning.	efter annan grund.			af statsmedel.	af annat fattigvårds-samhälle.
1861	217	45	190	241	295	574	361	540	533	550	1,189	1,664	2,853	1,445	2,434	3,879	29,194,82	14,406,46	30,417,39	44,337,80	3,088,91	1,668,78	123,114,16	122,277,46	
1862	217	45	189	245	297	590	355	565	542	554	1,194	1,709	2,903	1,454	2,434	3,888	28,893,62	14,927,97	32,069,95	43,283,33	3,130,09	463,14	122,768,10	124,080,38	
1863	217	45	189	247	302	593	358	569	550	518	1,210	1,680	2,890	1,480	2,570	4,050	30,228,18	15,343,62	55,500,68	32,708,94	3,229,51	472,02	137,477,95	131,083,99	
1864	218	44	173	245	298	589	374	563	556	523	1,228	1,675	2,903	1,533	2,556	4,089	27,042,02	18,480,41	69,035,51	25,718,37	2,896,93	397,22	143,570,46	138,166,88	
1865	218	44	178	251	283	578	377	593	576	544	1,236	1,715	2,951	1,586	2,701	4,287	24,432,78	17,417,54	68,680,42	25,785,77	3,267,29	823,41	140,407,21	140,462,38	

Tabb. N:is 13 och 14.